

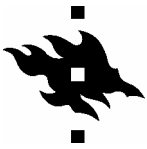

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Hannu Rajala
Opiskelijakirjasto

Raportti e-kirjojen käytöstä ja käytettävyydestä sekä e-kirjamarkkinoista

31.12.2004

Sisällysluettelo

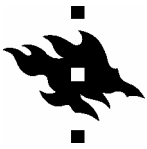
1. Johdanto – Opiskelijakirjaston e-kirjatutkimuksen taustaa.....	5
1.1 Raportin rakenne ja sisältö	5
1.2 Syksyn 2003 e-kirjakyselyn toteuttaminen ja vastaajien taustatiedot	6
1.3 Kevään 2004 e-kirjakysely.....	9
1.4 Raportissa käytettävistä termeistä ja e-kirjan määrittely.....	10
1.5 E-kirjapalveluiden keskeiset erot	11
1.6 Miten Ellibsin e-kirjat toimivat.....	11
2. Opiskelijakirjaston e-kirjat ja e-kirjojen lainausmäärät	13
2.1 E-kirjojen lainauksista syksyllä 2003 ja keväällä 2004	13
2.2 Yleisiä syitä e-kirjojen vähäisiin lainausmääriin.....	17
2.2.1 Isommat kokoelmat, enemmän lainauksia?.....	18
2.2.2 Vaikuttaako olemassa oleva e-kirjatarjonta lainamääriin?	18
2.3 Opiskelijoiden atk-aidot ja e-kirjojen käyttäminen.....	19
3. E-kurssikirjojen mainostaminen.....	20
3.1 E-kirjojen mainostus Opiskelijakirjastossa	22
3.2 Onko e-kirjojen mainostamisella toivottuja vaikutuksia? - Pientä e-kirjakokoelmaa on vaikea tehdä tunnetuksi suurelle yleisölle	23
3.3 E-kirjojen suoramainostus	23
3.4 E-kirjojen luetteloiminen.....	24
4. E-kirjapalveluiden tilastotoiminnot	25
4.1 Lainauksien käyttäminen e-kirjojen hankinnan tukena.....	25
5. E-kirjat ja kirjastot.....	26
5.1 E-kirjat korvaavat kirjastot.....	26
5.2 Miksi e-kirjoja kohtaan tunnetaan skeptisyyttä vaikka kirjastoissa on paljon muuta digitaalista materiaalia?	28
5.3 E-kirjateollisuuden luomat visiot ja uhkakuvat eivät toteutuneetkaan, vaan kirjastot selvisivät "voittajina"	29
6. E-kirjamarkkinat	29
6.1 E-kirjojen negatiivinen maine?.....	31
6.2 Muutamia havaintoja e-kirjojen myyntimääristä ja niiden kehityksestä	32
6.2.1 E-kirjojen menestys Suomessa	34
6.3 E-kirjamarkkinoiden uudelleen kohdistus - e-kirjamarkkinoiden muutokset.....	34

6.3.1 E-kirjoina menestyvät tällä hetkellä parhaiten erilaiset oppimateriaalit.....	34
7. E-kirjat suomalaisissa yliopistokirjastoissa	35
7.1 Mitä e-kirjapalveluita kirjastoihin on hankittu? (kesä 2004)	35
7.2 Ilmaisten aineistojen käyttäminen vielä vähäistä.....	36
7.3 Miksi kirjastot vuokraavat e-kirjoja ostamisen sijaan?	37
7.3.1 Ebraryn hankinta vs. e-kirjojen ostaminen - isompi kokoelma ja enemmän käyttäjiä vai pieni spesifi kokoelma?	38
7.3.2 Kirjastot joutuvat hankkimaan useamman kuin yhden kokoelman.....	41
7.3.3 Pienten erikoistuneiden palveluiden lisääntyminen.....	41
7.4 Lainausmallin edut kokoelman kehittämisessä	42
7.5 Miten paljon Ellibsin kautta ostettavat e-kurssikirjat hyödyttävät tällä hetkellä Opiskelijakirjastoa käyttäviä opiskelijoita?	43
8. E-kirjojen hankinta - mitä e-kirjoja kannattaa ostaa ja mitä vuokrata?	43
8.1 E-kirjojen hankintaohjeita.....	44
8.2 E-kirjojen edut kirjastojen välisiä kokoelmia kehitettäessä	45
8.3 Asiakkaiden mukaan ottaminen e-kirjojen valintaprosessiin.....	46
9. E-kurssikirjojen hankinta ja korvaaminen	46
9.1 Mitä kurssikirjoja kannattaa hankkia enemmän ja mitä vähemmän e-kirjoina - painotuksia e-kurssikirjojen hankinnassa.....	47
9.1.1 Kannattaako ns. vähän käytettyä kurssikirjallisuutta enää edes hankkia painettuna?	49
9.1.2 Muita asioita mitä e-kirjojen hankinnassa kannattaa ottaa huomioon	51
9.1.3 Opiskelijoiden mielipiteitä siitä, minkälaisia kurssikirjoja pitäisi hankkia e-kirjoina.....	52
10. E-kirjojen laina-ajat	53
10.1 Laina-aikojen pituudet.....	54
10.2 Pitäisikö e-kirjoilla olla yhtä pitkät laina-ajat kuin painetuilla?.....	55
10.3 Opiskelijakirjaston e-kirjojen laina-ajat.....	56
11. Mitä e-kirjojen suunnittelussa tulisi ottaa huomioon?.....	58
11.1 Miksi kustantajat ja e-kirjapalvelut panostavat PDF-kirjoihin?	59
11.2 Suuntaviivoja e-oppikirjojen suunnitteluun	61
12. E-kirjojen tulevaisuus	68
12.1 Onko nykyisenkaltaisilla e-kirjoilla tulevaisuutta?	69
12.2 E-kirjat vs. verkkokirjat.....	70
12.3 Ns. itse tehdyt verkkokirjat ja oppilaitosten omat verkkomateriaalit.....	71
12.4 Oppimisympäristöihin liitettävät e-kirjat.....	72
13. E-kirjojen vaikutus oppimiseen ja opiskeluun	73
13.1 E-kirjojen ongelmallisuus oppimisen ja opiskelun kannalta.....	74

13.1.1	Kuinka hyödyllisiä e-kirjat ovat syällisen oppimisen kannalta?.....	74
13.1.2	E-kirjojen julkiset lukuympäristöt usein rauhattomia	75
13.1.3	E-kirjojen saatavuuden paraneminen	75
13.2	Mitä mieltä kyselyyn vastanneet opiskelijat olivat e-kirjan soveltuvuudesta opiskeluun	76
14.	E-kirjojen käyttäminen ja lukeminen	79
14.1	E-kirjojen lukeminen	80
14.2	Miten kyselyyn vastanneet opiskelijat käyttivät ja lukivat e-kirjoja	81
14.3	E-kirjat ovat erityisen hyödyllisiä tutkimuksen teossa	81
14.3.1	Tutkimusten taso voi kärsiä e-kirjojen käytön lisääntyessä	83
14.3.2	Ellibsin ominaisuudet eivät tue tutkimuksen tekoa.....	83
14.4	E-kirjapalvelun käytön helppous ja sen vaikutus e-kirjojen käyttöön	83
14.4.1	E-kirjalukuohjelman pitäisi toimia moitteettomasti.....	84
14.4.2	Miksi syksyn kyselyyn osallistuneet eivät halunneet lainata e-kirjaa?.....	84
14.4.3	Syksyn kyselyyn osallistuneiden ongelmat lainauksen yhteydessä	85
14.4.4	E-kirjalukuohjelman asennus.....	88
14.5	Pitäisikö e-kirjojen käyttöä opettaa?.....	89
14.6	E-kirjojen ja Adobe Readerin käytettävyys.....	90
14.7	Tehostavatko e-kirjojen ominaisuudet käytännössä aina opiskelua?	94
15.	E-kirjojen lukemisen ja käytön hankaluus.....	95
15.1	Miksi painettu kirja on luettavuudeltaan parempi kuin e-kirja?.....	96
15.1.1	Painettuja kirjoja voi liikutella - kannettavuutta ei voi aliarvioida	96
15.1.2	E-kirjojen lukeminen vs. painetun kirjan lukeminen ergonomian kannalta.....	97
15.2	E-kirjojen ongelmallisuus korkeakouluopiskelussa.....	98
15.2.1	E-kirjat ja huomautusten teon ongelmallisuus	99
15.2.2	E-kirjojen lukeminen rasittaa silmiä	100
15.2.3	ClearType	102
15.3	E-kirjojen selailu vaikeaa	102
15.4	E-kirjojen lukemista ja käyttämistä parantavia sovelluksia - selailun mallintaminen ja RSVP	103
15.5	E-kirjojen lukemisessa on myös etuja painettuihin verrattuna	104
15.6	E-kirjojen tulostaminen	105
16.	Halutaanko e-kirjoja kirjastojen kokoelmiin?.....	108
16.1	Myös e-kirjoja halutaan ja ne koetaan hyödyllisiksi	108
17.	Kannettavat e-kirjalukulaitteet	111
17.1	Miksi kannettavat lukulaitteet eivät menestyneet?	111
17.2	Kannettavien laitteiden tulevaisuus.....	112

18. Adobe Content Server.....	113
18.1 Content server ja kirjastot.....	114
19. Lyhyt katsaus uusiin ja vanhempiin e-kirjapalveluihin.....	114
19.1 Kotimaisia palveluita.....	115
19.2 Ulkomaisia e-kirjapalveluita	116
19.3 Ilmaisia e-kirjakokoelmia.....	125
Lähdeluettelo	128

1 Johdanto – Opiskelijakirjaston e-kirjatutkimuksen taustaa

Opiskelijakirjaston keskeisimpänä tehtävänä on kurssikirjojen hankkiminen ja lainaaminen Helsingin keskustakampuksen tiedekuntien opiskelijoille, täten kurssikirjat muodostavat keskeisen osan Opiskelijakirjaston kirjatarjonnasta. E-kirjojen hankinnan taustalla on ollut periaatteessa kolme tekijää. Ensinnäkin e-kirjojen avulla on pyritty helpottamaan painettuihin kurssikirjoihin kohdistuvaa kysyntää eli painettujen kirjojen ollessa lainassa opiskelijoilla olisi mahdollisuus lainata e-kirjoja. Toinen keskeinen syy e-kirjojen hankinnan taustalla on ollut se, että e-kirjojen avulla pyritään tuomaan lisäarvoa opiskelijoille mm. seuraavien e-kirjoihin liittyvien ominaisuuksien kautta:

- ympärivuorokautinen saatavuus
- voi lainata mistä vain internetin välityksellä
- kirjat ovat lainauksen umpeuduttua saman tien lainattavissa, kirjojen kierto on nopeampaa kuin painettujen
- kirjoihin voi tehdä vapaasti omia merkintöjä
- aineistoa on saatavilla eri formaateissa, mikä tuo joustoa opiskeluun¹

Kolmanneksi e-kirjoja hankkimalla on kirjastossa mahdollista saada aikaan painettuihin kirjoihin verrattuna monenlaisia säästöjä, ainakin teoriassa. Esim. hyllytilaa ei tarvita niin paljoa, kirjojen käsittelyyn liittyvät työkulut vähentyvät, e-kirjoja ei katoa, ne eivät vioitu eli niitä ei tarvitse korjata yms.

Ainakin siis teoriassa e-kirjoista olisi hyötyä sekä kirjastolle että opiskelijoille. Opiskelijakirjastossa haluttiin kuitenkin toteuttaa e-kirjoihin ja niiden käyttöön liittyvä tutkimus ja raportti, jossa pyritään selvittämään mm. mitä mieltä opiskelijat ovat e-kirjoista: onko e-kirjoista opiskelijoille hyötyä sekä miten ja minkälaiseen opiskeluun ne opiskelijoiden mielestä soveltuvat? Miten e-kirjoja käytetään? Mitä ongelmia e-kirjoihin ja niiden käyttöön liittyy, miten Ellibsin palvelu toimii ja tukeeko se hyvin opiskelua. Minkälaista materiaalia e-kirjoina kannattaa hankkia, haluavatko opiskelijat lukea e-kirjoja ja voidaanko e-kirjoilla korvata opiskelijoiden mielestä painettuja kurssikirjoja?

¹ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

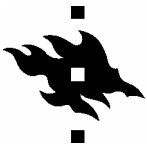

Tutkimusraportin sisältö ja tutkimuksen johtopäätökset perustuvat kolmeen erilaiseen lähdemateriaaliin, Opiskelijakirjaston e-kirjojen lainaustilastoihin, e-kirjoja käsittelevään kirjallisuuteen (etenkin aiemmat e-kirjatutkimukset ja niiden johtopäätökset ovat olleet luonnollisesti tärkeässä osassa raportin teossa) ja verkkolähteisiin sekä kahteen e-kirjakyselyyn. Lisäksi e-kirjojen käytöstä kertyi vuoden aikana paljon kokemusta myös Opiskelijakirjaston henkilökunnalle, joka on myös otettu huomioon tutkimuksen ja raporttia tehtäessä.

Syksyllä 2003 suoritetussa kyselyssä oli tarkoitus kerätä opiskelijoilta käytännön kokemuksia Ellibsin e-kirjojen käytöstä ja palvelun käytettävyydestä. Keväällä 2004 toteutetuilla kyselyillä pyrittiin kartoittamaan enemmän mm. opiskelijoiden asenteita ja mielipiteitä e-kirjoja kohtaan esim. etenkin sitä miten opiskelijat suhtautuvat painettujen kurssikirjojen korvaamiseen. Varsinaiseen e-kirjakyselyyn vastasi syksyllä vain 31 opiskelijaa 54:stä. Kevään kyselyyn, joka toteutettiin pelkkänä verkkokyselynä, vastasi 104 henkilöä. Syksyn kyselyyn vastanneiden vähäisestä lukumäärästä eli otoksen pienuudesta johtuen kyselyn tulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset ovat lähinnä suuntaa-antavia. Kuitenkin osaan syksyn kyselyn vastauksista johdettuihin johtopäätöksiin saadaan vahvistusta aiemmista e-kirjojen käyttöön liittyvistä tutkimuksista. Tämän lisäksi keväällä toteutetun kyselyn tulokset vahvistavat osittain syksyn kyselyn tuloksia ja johtopäätöksiä.

1.1 Raportin rakenne ja sisältö

Vaikka kyselyiden tuloksilla ja niiden analysoimisella on raportissa merkittävä osa, käsitellään tutkimuksessa myös muita e-kirjoihin liittyviä kysymyksiä mm. e-kirjojen tämän hetkistä markkinatilannetta ja e-kirjojen käyttöönottoa suomalaisissa yliopistokirjastoissa. Seuraavassa on esitetty raportin rakenne lyhyesti. Raportin alkuosassa käsitellään Opiskelijakirjaston e-kirjojen lainausmääriä viime vuoden ja kuluvan vuoden aikana ja pohditaan lainausten vähyyteen liittyviä syitä etenkin Opiskelijakirjaston näkökulmasta, mutta myös yleiseltä kannalta. Tämän jälkeen selvitetään e-kirjamarkkinoiden kehitystä, e-kirjojen suosiota sekä sitä, miten e-kirjoja on otettu käyttöön suomalaisissa yliopistokirjastoissa. Samalla käsitellään myös e-kirjojen mainostamista ja tunnetuksi tekemisen tärkeyttä. Seuraavissa kappaleissa pohditaan e-kirjojen hankintaa, painettujen kirjojen korvaamista e-kirjoilla ja sitä, minkälaista kurssikirjamateriaalia e-kirjoina kannattaa hankkia. Raportin loppuosassa käsitellään sitä, miten hyvin e-kirjat soveltuvat opiskeluun ja mitä seikkoja e-kirjojen ja e-kurssikirjojen suunnittelussa pitäisi ottaa huomioon. Lopuksi pohditaan syitä siihen miksi e-kirjoja on edelleen hankala lukea ja käyttää.

1.2 Syksyn 2003 e-kirjakyselyn toteuttaminen ja vastaajien taustatiedot

E-kirjojen ja Ewelib (nyk. Ellibs) e-kirjapalvelun käyttötutkimus aloitettiin syksyllä 2003. Tutkimuksen ensimmäisenä osana päätettiin toteuttaa kysely, jonka avulla pyrittiin saamaan tietoa seuraavista Ellibsiin ja e-kirjoihin liittyvistä osa-alueista:

- e-kirjojen lainaamisesta ja lukemisesta (e-kirjojen lainauksen onnistumisesta)
- Ellibs-järjestelmän kautta lainattavien e-kirjojen soveltuvuudesta opiskeluun
- Ellibs-järjestelmän käytettävyydestä ja mahdollisista ongelmista
- E-kirjojen hankinnasta, millaisia e-kirjoja pitäisi opiskelijoiden mielestä hankkia?
- Sopivista e-kirjojen laina-ajoista ja e-kirjojen tulostamisesta (miksi opiskelijat haluavat tuostaa tekstejä)
- Opiskelijoiden yleisistä mielipiteistä e-kirjoja kohtaan sekä Ellibs-palvelusta

E-kirjojen käyttö ja lainausmäärät Ellibs-palvelun kautta olivat hyvin vähäisiä syksyllä 2003. Kaikille Opiskelijakirjaston käyttäjille suunnattu e-kirjakysely, jolla olisi yritetty tavoittaa e-kirjojen käyttäjiä, ei ollut täten kovin varteenotettava vaihtoehto. Sen sijaan ajatuksena oli, että tutkimuksen vastaajaryhmä olisi helppo muodostaa jonkin osanottajamäärältään suuren luentokurssin opiskelijoista, jotka tutustuisivat ja käyttäisivät e-kirjaa kurssinsa aikana. Samalla pystyttäisiin jäljittelemään mahdollisesti ns. aitoa opiskelutilannetta, jossa opiskelijoilla olisi mahdollisuus käyttää sekä e-kirjaa että painettua kirjaa kurssin suorittamiseksi. Tämän lisäksi kyselyn kohdistaminen rajatulle ryhmälle mahdollisesti sitouttaisi opiskelijat paremmin tutkimukseen ja tutkimuksen käytännön toteutuksen kannalta tutkimuksen taustojen ja Ellibs-palvelun esittely olisi helppoa pakollisten luentojen yhteydessä.

Alkusyksystä Opiskelijakirjastossa tehtiin listaus kurseista, joiden tutkintovaatimuksista löytyi painettu kurssikirja, joka oli saatavilla myös elektronisessa muodossa Ellibs-palvelun kautta. Tällaisia kurseja oli itse asiassa hyvin vähän ja etenkin suurempia luentokurseja (esim. perusopintojen johdantokurseja), joiden vaatimukseen olisi kuulunut painettua kurssikirjaa vastaava e-kirja, ei ollut syksyllä yhtään.

Syksyllä kuitenkin järjestettiin yksi osanottajamäärältään suurehko luentokurssi, jonka tutkintovaatimuksissa oli elektronisessa muodossa saatavilla oleva kurssikirja. Kurssi oli valtiotieteellisen tiedekunnan sosiaalipolitiikan kurssi, nimeltään "Vanhenemisen tutkimuksen johdantokurssi".

Kurssin opettajien suostumuksella, esittelimme opiskelijoille kurssin alkuvaiheessa muutamaa otteeseen tutkimuksemme tarkoitusta sekä näytimme miten e-kirjoja voitiin lainata ja lukea. Kirjojen lainaamisen ja Adobe Reader 6.0 lukuohjelman opettelu jäi kuitenkin suurimmaksi osaksi opiskelijoiden omille harteille, mikä oli tarkoituskin, koska tutkimuksen yhtenä lähtökohtana oli tutkia Ellibs-palvelun käytettävyyttä.

Kyselyn aikataulu oli seuraavanlainen. Kurssi alkoi 30.9.2003 ja se päättyi tenttiin, joka pidettiin 29.11.2003. Kurssin uusintakuulustelu järjestettiin 11.2.2004. Tarkoituksena oli, että kurssin aikana kaikki opiskelijat tutustuisivat Ellibs-palveluun sekä e-kirjoihin, ja palauttaisivat niihin liittyvän kyselylomakkeen kurssin loputtua. Kaikille kurssin osallistujille oli päätetty taata kurssin ajaksi e-kurssikirja ja niitä hankittiin väliaikaisesti yhteensä 70 kpl. E-kirjaa ei ollut kuitenkaan pakko lukea, jos ei halunnut, mutta kysely oli silti palautettava. Näin saatiin kerättyä mielipiteitä myös niiltä, joiden mielestä e-kirja ei tuntunut kiinnostavalta tai houkuttelevalta vaihtoehdolta.

Tiedot kurssilaisten mielipiteistä kerättiin kyselylomakkeella, joka koostui yhteensä 49 kysymyksestä. Se jaettiin opiskelijoille kurssin loppu- sekä uusintakuulustelun yhteydessä. Painetun kyselylomakkeen lisäksi tehtiin myös verkkokyselylomake.

Kyselyn 49 kysymyksestä 22 oli kaikille pakollisia. Pelkästään kaikille näihin kysymyksiin joutuivat vastaamaan vain ne opiskelijat, jotka eivät olleet halunneet lainata e-kirjaa. Kyselyn tarkoituksena oli kerätä mielipiteitä e-kirjoista kaikilta kurssiin osallistuneilta ja joukkoon mahtui tietysti myös niitä, jotka eivät jostain syystä halunneet käyttää e-kirjaa. Loput valinnaiset kysymykset, pakollisten 22 lisäksi, olivat pakollisia vain e-kirjan lainanneille tai e-kirjan lainausta yrittäneille opiskelijoille.

Syksyn kyselyyn vastasi yhteensä 31 henkilöä 54:stä eli vastausprosentti oli 57. Näistä 27 oli naisia ja 4 miehiä. Vastanneista Helsingin yliopiston opiskelijoita oli 20 ja avoimen yliopiston opiskelijoita 11. Helsingin yliopiston opiskelijoista eniten edustettuina olivat valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijat, lisäksi opiskelijoita oli myös teologisesta (2), maa- ja metsätaloustieteellisestä (1), kasvatustieteellisestä tiedekunnasta (4) sekä teknillisestä korkeakoulusta (1). Vastajien ikäjakauma vaihteli 19 - 46 ikävuoden välillä.

Varsinaiseen kyselyyn osallistui vähän opiskelijoita, mutta on muistettava, että e-kirjoja ei ole Suomessa tutkittu käyttäjien näkökulmasta, eikä etenkään opiskelijoiden näkökulmasta kovinkaan paljoa. Myöskään Ellibsin e-kirjapalvelua ei ole liiemmästi vertailtu muihin olemassa oleviin e-kirjapalveluihin – osittain siksi, että vastaavia suomalaisia palveluita ei ole. E-kirjatutkimusten

vähäisyys johtunee osaltaan myös siitä, että Suomessa e-kirjojen käyttöönnotossa on oltu varovaisia verrattuna ulkomaisiin yliopistoihin ja kirjastoihin. Lisäksi opiskelijoille e-kirjat ovat edelleen melko tuntemattomia, vaikka elektronisten aineistojen käyttö on muuten suhteellisen vaikiintunutta.

1.3 Kevään 2004 e-kirjakysely

Keväällä 2004 toteutettiin toinen suppeampi e-kirjoihin liittyvä kysely, aikavälillä 17.5. – 29.5.2004. Kysely toteutettiin pelkästään verkossa ja siitä tiedotettiin opiskelijoille sähköpostiviestillä ainejärjestöjen postituslistojen kautta. Sähköpostiviesti lähetettiin yhteensä 6 postituslistalle. Kysely ei siis ollut kaikille Opiskelijakirjaston käyttäjille tarkoitettu avoin kysely.

E-kirjakyselyyn vastasi 104 opiskelijaa, joista kukaan ei ollut lukenut eikä käyttänyt e-kirjaa. Vastaaajista 81 % oli naisia ja 19 % miehiä. Kyselyyn vastasi 26 eri oppiainetta edustanutta opiskelijaa. Innokkaimmin kyselyyn vastasivat viestinnän opiskelijat (yht. 26 henkeä), seuraavaksi eniten sosiaalipsykologian (14) ja valtio-opin opiskelijat (13). Tiedekunnittain vastaajat jakaantuivat seuraavasti: humanistisesta tiedekunnasta 15 opiskelijaa, maa- ja metsätaloustieteellisestä 1, matemaattis-luonnontieteellisestä 6, oikeustieteellisestä 1, teologisesta 2 ja valtiotieteellisestä 77 opiskelijaa. Kaksi opiskelijaa ei ilmoittanut tiedekuntaansa. Vastaaajista 81 % oli 20-29 -vuotiaita. (Vastanneista alle 20-vuotiaita oli 1 %, 20-24 -vuotiaita 42 %, 25-29 -vuotiaita 39 %, 30-34 -vuotiaita 7 %, 35-39 -vuotiaita 2 %, 40-49 -vuotiaita 4 % ja yli 50 -vuotiaita 3 %).

Kyselyn tarkoituksena oli kartoittaa lyhyesti opiskelijoiden tietämystä ja suhtautumista e-kirjoihin; tietävätkö opiskelijat tarjolla olevista e-kirjoista, haluaisivatko opiskelijat käyttää tulevaisuudessa e-kirjoja ja onko niistä mahdollisesti opiskelijalle hyötyä, voisiko e-kirjoilla jo korvata painettuja kurssikirjoja osittain tai jopa kokonaan.

1.4 Raportissa käytettävistä termeistä ja e-kirjan määrittely

E-kirja

E-kirjoista käytetään monenlaisia termejä: sähkökirja, digitaalinen kirja, verkkokirja jne. Tässä raportissa elektronisista kirjoista puhuttaessa käytetään termiä e-kirja. Monesti ainakin termit e-kirja ja verkkokirja sekoitetaan helposti toisiinsa, vaikka ne eivät tarkoita samaa asiaa. Lyhyesti verkkokirjan ja e-kirjan erot ovat siinä, että verkkokirjan muoto ja rakenne on enemmän hypertextipohjainen eli se poikkeaa merkittävästi painetun kirjan rakenteesta, kun taas e-kirjan rakenne noudattelee verkossa orjallisemmin painetun kirjan rakennetta/ulkoasua (esim. pdf-kirja). Verkkokirjasta on esitetty myös seuraavanlainen määrittely: "Verkkokirja on ammattimaisesti tuotettu, korkeatasoinen, multimediarikas, interaktiivinen tuote, joka on saatavilla joko internetin kautta tai cd-romina." Ongelmana e-kirjan ja verkkokirjan määrittelyssä on se, että ne lähentyvät toisiaan koko ajan.

Termiä e-kirja käytetään usein myös kuvaamaan kannettavaa e-kirjalukulaitetta. Sen sijaan tässä raportissa e-kirjalla tarkoitetaan PC:n kautta luettavaa e-kirjatiedostoa. Kannettavista laitteista käytetään tässä raportissa termiä kannettava e-kirjalukulaite tai vain e-kirjalukulaite.

E-kirjoja määritellään monella eri tavalla. Tässä raportissa käsitellyistä e-kirjoista voidaan käyttää seuraavanlaista määrittelyä: "E-kirja on elektroninen versio painetusta kirjasta (julkaistu tai joka julkaistaan), joka ladataan lukemista varten kannettaviin laitteisiin, PDA:n, PC:lle tai kannettavaan tietokoneeseen, joissa lukemiseen käytetään patentoitua e-kirja lukuohjelmaa"². Edellä mainittu määrittely tai kuvaus e-kirjoista soveltuu melko hyvin kaupallisten e-kirjapalveluiden myymiin e-kirjoihin, jotka ladataan e-kirjapalvelun palvelimelta PC:lle ja joita luetaan esim. Adobe Reader -lukuohjelman kautta. Pääosin raportissa puhutaan ns. normaaleista e-kirjoista, mutta muutamissa kappaleissa puhutaan myös hieman verkkokirjoista ja kannettavista e-kirjalukulaitteista.

E-kirjapalvelu

Tässä raportissa käytetty termi *e-kirjapalvelu* kuvaa kaupallisten e-kirjayritysten myymiä e-kirjaratkaisuja – joko määrääjäksi vuokrattavia e-kirjakokoelmia (esim. Ebrary) tai e-kirjojen lainaamiseen ja niiden omaksi ostamiseen perustuvia ratkaisuja (esim. Netlibrary, Ellibs). Raportin tekstissä esiintyy erilaisten Suomessakin jo melko tunnettujen e-kirjapalveluiden/-yritysten nimiä kuten mm. Knovel, Ebrary, Ovid, Kluwer, Netlibrary yms. Kappaleessa 17 on lyhyesti kerrottu e-kirja-alan keskeisistä palveluista sekä niiden ominaisuuksista. Lista ei tosin ole kattava.

1.5 E-kirjapalveluiden keskeiset erot

Koska raportissa käsitellään e-kirjoja ja erilaisia kaupallisia e-kirjapalveluita, on syytä kerrata lyhyesti kaupallisten e-kirjapalveluiden keskeisiä piirteitä.

E-kirjan lainaus - yhtä e-kirjaa pystyy käyttämään yksi asiakas kerrallaan (Netlibrary, Ellibs, Overdrive yms.)

Asiakkaat voivat lainata kirjaston omaksi ostamia e-kirjoja palveluntarjoajan myymän lainausjärjestelmän kautta. Yhtä e-kirjaa voi lukea yksi asiakas kerralla – kuten painettujakin kirjoja. Jotta asiakas pystyy lainaamaan e-kirjan, asiakkaan on sisäänkirjaututtava palveluun. Sisäänkirjautumisessa voidaan käyttää palvelusta riippuen esim. kirjastokortin koodia tai organisaation mikroverkon käyttäjätunnuksia.

E-kirjojen rajoittamaton käyttö - yhtä e-kirjaa pystyy käyttämään useampi asiakas samanaikaisesti (Ebrary, Kluwer yms.)

Kirjasto hankkii käyttöoikeuden yrityksen vuokraamaan e-kirjakokoelmaan määräajaksi. Kirjasto ei siis osta e-kirjoja omaksi. Vuokrakauden aikana kokoelman sisältämien e-kirjojen käytölle ei ole asetettu mitään rajoitteita vaan yhtä e-kirjaa pystyy käyttämään samanaikaisesti useampi asiakas kerralla. E-kirjakokoelmaa käyttävän asiakkaan autentikointi tapahtuu yleensä IP-tunnistuksella. Ongelmana e-kirjakokoelmien hankinnassa on ollut kirjastojen kannalta se, että kirjasto joutuu ostamaan e-kirjakokoelman valmiina pakettina. Kirjastot eivät siis ole pystyneet valitsemaan kokoelmaan vain haluamiaan e-kirjoja. Tämä malli on kuitenkin muuttumassa ja markkinoilla on jo yrityksiä, jotka sallivat kirjastojen räätälöidä ja koota itse vapaasti oman e-kirjakokoelman yrityksen myymistä e-kirjoista tai jopa vaihtaa kokoelman kirjoja kuukausittain.

Edellä mainittujen mallien lisäksi on olemassa palveluita (Ebooklibrary) joissa yhdistyvät kummatkin edellä mainitut e-kirjojen käyttötavat: e-kirjoja voi käyttää samanaikaisesti useampi käyttäjä, mutta palvelu mahdollistaa myös e-kirjan käytön rajaamisen vain yhdelle käyttäjälle.

1.6 Miten Ellibsin e-kirjat toimivat

Opiskelijakirjasto otti pilottikäyttöön vuoden 2003 keväällä turkulaisen Ewelinen (nyk. Ellibs) Ewelib e-kirjajärjestelmän, jonka avulla pystytään lainaamaan elektronisia kirjoja asiakkaan

² Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

käyttämälle tietokoneelle. Opiskelijakirjaston hankkimat e-kirjat ladataan lainaan omalle koneelle verkossa Helsingin yliopiston kirjastojen aineistoluettelosta (HELKA). Kirjan saatavuustiedoissa on linkki Ellibsin palvelun sisäänkirjautumissivulle. E-kirjat on aina lainattava aineistoluetteloon tallennetun verkko-osoitteen kautta.

E-kirjojen käyttöoikeus on rajattu Helsingin yliopiston opiskelijoille ja henkilökunnalle. Käyttäjätunnukseksi kelpaa Helsingin yliopiston mikroverkkotunnus. Sisäänkirjautumisen jälkeen kirjan voi ladata lainaan. Lainaaja ohjataan automaattisesti lataussivulle Ellibs-verkkokirjastoon. Ellibsin kirjojen laina-ajaksi voi valita joko 1 vuorokauden tai 14 vuorokautta.

E-kirjat ovat kopiointisuojattuja pdf-tiedostoja. Myös kirjan tulostus on joidenkin kirjojen kohdalla estetty kokonaan tekijänoikeuksien takaamiseksi. Tällä hetkellä Ellibsin kirjoihin kohdistuu kolme erilaista tulostuskäytäntöä: 1) vapaa tulostus eli kirjan tulostamista ei olla rajoitettu; 2) kirjasta voi tulostaa kerralla vain tietyn määrän sivuja; 3) kirjan tulostaminen on kokonaan estetty. E-kirjoja ei vielä toistaiseksi voida varata eikä lainaa voi uusia, mutta e-kirjan voi palauttaa ennen eräpäivää.

E-kirjaa luetaan selaamalla joko sivu kerrallaan tai siirtymällä suoraan halutulle sivulle. Kirjan sisältöön voi kohdistaa myös sanahakuja. Tekstiä voi suurentaa, pienentää tai terävöittää tarpeen mukaan. E-kirjaan tehdyt alleviivaukset ja muistiinpanot säilyvät Adobe Readerin muistissa kirjan eräpäivään asti. Kaikki kirjaan tehdyt muutokset ovat lainaajakohtaisia ja poistuvat kirjasta laina-ajan umpeuduttua.

E-kirjat toimivat Adobe Reader 6.0 tai uudemmassa lukuohjelmassa. Jos tietokoneessa ei ole kyseistä ohjelmaa, niin se pitää asentaa omalle koneelle, jotta e-kirjoja pääsee lukemaan. Kun ohjelma on asennettu, lukuohjelma täytyy aktivoida ennen ensimmäisen e-kirjan latausta luomalla itselle Microsoftin Passport-tunnus tai Adobe ID-tunnus. Adobe Readerin aktivoinnin jälkeen voi hakea haluamansa e-kirjan [HELKA-tietokannasta](#) ja lainata sen omalle koneelle³.

Vuoden 2004 puolella Ellibsin lainausjärjestelmään on tullut muutamia parannuksia. Adobe Reader 6.0 ei tarvitse enää aktivoida, jos käyttäjä ei ole aikaisemmin aktivoinut Readeria tai jos hän imuroi itselleen uusimman version Adobe Reader 6.0:sta. Tämän lisäksi saman e-kirjan voi lainata päivän aikana useamman kerran, jos e-kirjan palauttaa itse ennen laina-ajan umpeutumista.

³ Opiskelijakirjasto. 2004. Elektroniset julkaisut.
<http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/ekirjat/ekirjat.jsp?content=entry&isbn>.

2 Opiskelijakirjaston e-kirjat ja e-kirjojen lainausmäärät

Opiskelijakirjastolla on 63 e-kirjaa, jotka on hankittu Ellibsin kautta (tilanne 26.8.2004). Näistä 23 on kurssikirjoja. Muita yleiskokoelmaan hankittuja kirjoja on 40 kappaletta. Hankintapolitiikka painottuu kurssikirjoihin, vaikka tällä hetkellä kokoelma sisältääkin enemmän yleiskokoelman kirjoja kuin kurssikirjoja. Yleiskokoelmaan on hankittu pääasiassa atk-kirjoja n. 20 kappaletta. Kurssikirjojen kohdalla hankitaan kopioita 5 kappaletta ja yleiskokoelman kirjoja yksi kopio. Yleiskokoelman kirjojen kohdalla periaatteena on, että jos kirja on saatavana elektronisessa muodossa, sitä ei hankita enää painettuna. Tällä tavalla toimitaan kuitenkin käytännössä vielä melko harvoin ja edellä mainittu käytäntö koskee tällä hetkellä vain melko spesifejä, ei kaikkia yleiskokoelmaan hankittavia kirjoja. Painettujen kirjojen korvaaminen saattaa aiheuttaa närää asiakkaiden joukossa, koska asiakkaat joutuvat tällöin periaatteessa eriarvoiseen asemaan kirjojen saatavuuden suhteen. Kurssikirjoja ei aiota korvata missään tapauksessa kokonaan e-kirjoilla.

2.1 E-kirjojen lainauksista syksyllä 2003 ja keväällä 2004

E-kirjojen lainausmäärät olivat vähäisiä koko lukuvuoden ajan. Syyslukukaudella (1.8.2003–31.12.2003) kirjoja lainattiin yhteensä 380 kertaa ja keväällä (1.1.–31.5.2004) yhteensä 137 kertaa. Syksyn 2003 ja kevään 2004 lainausmäärissä on merkittävä ero. Syitä tähän on monia, syksyn 2003 lainausmääriä kohottivat osaltaan lukuisat henkilökunnan tekemät koelainaukset (yli 50 kpl) sekä e-kirjatutkimukseen osallistuneiden opiskelijoiden suorittamat lainaukset. Kevään 2004 alhaisempiin lainamääriin on vaikuttanut yksinkertaisesti myös se, että syyslukukaudella käydään eri kursseja kuin keväällä, jolloin syksyllä paljon käytettyä kurssikirjallisuutta ei ole luonnollisestikaan tarvittu keväällä. Näin voi päätellä vertailemalla syksyn ja kevään lainatuimpia e-kirjoja keskenään. Kevään kymmenen lainatuimman e-kirjan joukossa on vain kaksi kurssikirjaa, jotka olivat syksyllä kymmenen lainatuimman e-kirjan joukossa. Keväällä puolestaan e-kurssikirjoja kohtaan ei ole muodostunut samanlaista kysyntää kuin syksyllä, mihin voi olla monia syitä. Todennäköisesti keväällä moni e-kirjakokoelman kurssikirjoista ei ole kuulunut minkään suuremman kurssin tutkintovaatimuksiin. Yleisesti ottaen vähäisiin lainausmääriin syitä voidaan hakea myös olemassa olevasta e-kirjatarjonnasta, joka ei ole tällä hetkellä kaikkein kysytyintä kurssikirjallisuutta. Lisäksi on muistettava, että lainausmäärät pysyvät alhaisina yksinkertaisesti senkin takia, että kurssikirja on mahdollista saada myös painettuna.

Aiemmin esitettyjen syiden lisäksi kevään lainausmäärien lasku syksyisestä lukemisesta selittynee sillä, että Ellibsin uudisti lainausten tilastointitapansa vuodenvaihteessa 2004. Aiemmin 2003 lai-

naukset rekisteröityivät, kun asiakas klikkasi e-kirjan lainaus (lainaa 1 tai 14 päiväksi) linkkiä lainaussivulla. Linkin klikkaus ei kuitenkaan välttämättä johtanut asiakkaan kannalta siihen tilanteeseen, että hän olisi päässyt lukemaan lainaamaansa e-kirjaa. Kirjaston henkilökunnan käyttökokemusten, asiakkailta saadun palautteen ja kyselyn vastausten perusteella moni asiakas ei ole saanut ladattua syystä tai toisesta e-kirjaa tietokoneelle siten, että olisi päässyt sitä lukemaan. Aiemmat syksyn lainauslukumäärät/-tilastot olivat tietyllä tapaa vääristyneet, koska moni lainauksen näennäisesti suorittanut asiakas ei pystynytäkään lukemaan tai saamaan auki lainaamaansa e-kirjaa. Tällaiset haamulainaukset (lainauslinkin klikkaukset) rekisteröitiin kuitenkin virallisiksi lainauksiksi. Vuoden vaihteessa uudessa Ellibs-versiossa tilastointitapaa on parannettu siten, että lainaus rekisteröityy lainaustilastoihin vasta sen jälkeen, kun kirja on avautunut asiakkaalle Adobe Reader 6.0 lukuohjelmassa.

Syksyn 2003 ja kevään 2004 lainausmäärät:

1.8.–31.12.2003 erilaisia e-kirjoja oli yhteensä 68 nimekettä.

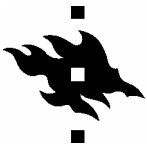
- joista 17 oli kurssikirjoja ja 51 yleiskokoelman kirjoja. Koska kurssikirjoja hankittiin 20 kopiota/nimeke ja yleiskokoelman kirjoja 5 kopiota, niin kaiken kaikkiaan e-kirjoja oli yhteensä 595 kpl. Kurssikirjoja oli yhteensä 340 kopiota ja yleiskokoelman kirjoja 255 kopiota
- lainauksia tehtiin yhteensä 380 eli 0,75 lainausta/nimeke
- 340 kurssikirjaa lainattiin yhteensä 243 kertaa eli 0,71 kertaa/nimeke
- 255 yleiskokoelman kirjaa lainattiin 137 kertaa eli 0,54 kertaa/nimeke

Syksyllä 68 nimekkeestä (lainausmäärät ovat kunkin nimekkeen kaikkiin kopioihin kohdistuneet lainamäärät):

- 18 nimekettä lainattiin yli 5 kertaa
- 34 nimekettä lainattiin 1- 4 kertaa
- 16 ei lainattu kertaakaan

Taulukko 1. Kymmenen lainatuimman e-kirjan lainausmäärät syksyllä 2003:

Syksyn 2003 Top-10 e-kirjojen lainausmäärät, suluissa kopiomäärät:		
75	lainausta	kurssikirja (20) Heikkinen, E., Tuomi, J.: Suomalainen elämäntapa
56		kurssikirja (20) Raunio, T. & Tiilikainen, T.: Euroopan rajat - Laajentuva Euroopan unioni
37		kurssikirja (20) Hänninen, V.: Sisäinen tarina, elämä ja muutos

21	kurssikirja (20)	Heidegger, M.: Kirje "humanismista" & Maailmanku- van aika
15	yleiskokoelma (5)	Hämeen Ammattikorkeakou- lu, Tampereen Yliopisto: Digital Learning -tutkimusprojekti 2001- 2002
11	kurssikirja (20)	Mäkinen, I. & Sandqvist, K.: Introduktion till informationsvetenskapen
11	kurssikirja (20)	Heinonen, V.: Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki
10	kurssikirja (20)	Ricoeur, P.: Tulkinnan teoria - diskurssi ja merkityksen lisä
10	yleiskokoelma (5)	Uimonen, M.: Hermostumisen aikakausi
9	yleiskokoelma (5)	Raittila, P.: Etnisyys ja rasismi journalismissa

1.1.–31.5.2004 erilaisia e-kirjoja oli yht. 53 kappaletta.

- joista 23 oli kurssikirjoja ja 30 yleiskokoelman kirjoja. Kurssikirjoja hankittiin 5 kopiota/nimeke ja yleiskokoelman kirjoja hankittiin vain yksi kopio. Yhteensä erilaisia kirjoja oli siis 145 kpl, kurssikirjoja oli 115 kopiota ja yleiskokoelman kirjoja 30 kopiota.

- lainauksia tehtiin yhteensä 155 eli 1,07 lainausta/nimeke

- 115 kurssikirjaa lainattiin yhteensä 78 kertaa eli 0,68 kertaa/nimeke

- 30 yleiskokoelman kirjaa lainattiin 77 kertaa eli 2,6 kertaa/nimeke

Keväällä 53 nimekkeestä (lainausmäärät ovat kunkin kirjan kaikkiin kopioihin kohdistuneet lainamäärät):

- 10 nimekettä lainattiin yli 5 kertaa

- 24 nimekettä lainattiin 1-4 kertaa

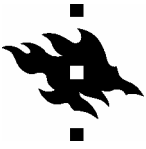
- 19 ei lainattu kertaakaan

Taulukko 2. Kymmenen lainatuimman e-kirjan lainausmäärät keväällä 2004:

Kevään 2004 Top-10 e-kirjojen lainausmäärät, suluissa kopiomäärät:		
16	lainausta	kurssikirja (5) Raunio, T. & Tiilikainen, T.: Euroopan rajat - Laajentuva Euroopan unioni
11		kurssikirja (5) (toim.) Kaukonen, O. & Hakkarainen, P.: Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa
10		kurssikirja (5) (toim.) Ruusunen, A.: Media muuttuu
9		yleiskokoelma (1) Varto, J.: Isien synnit - Kasvatuksen kulttuurinen ja biologinen ongelma
8		yleiskokoelma (1) Tarvainen, J.: Acrobat 6
7		yleiskokoelma (1) Järvinen, P.: IT-tietosanakirja Quality
6		kurssikirja (5) Heidegger, M.: Kirje "humanismista" & Maailman-kuvan aika
6		kurssikirja (5) Rossi, L-M.: Heterotehdas - Televisiomainonta sukupuoli-tuotantona
6		yleiskokoelma (1) (toim.) Juusola, H. & Huhtanen, H.: Uskonto ja politiikka Lähi-Idässä
6		yleiskokoelma (1) (toim.) Forsberg, H. & Nätkin, R.: Perhe murroksessa

Kun e-kirjoja on ollut lainattavissa reilun vuoden ajan, lainausmäärissä ei ole tapahtunut suurempia muutoksia syksyn ja kevään välillä, lukuun ottamatta yleiskokoelman e-kirjoja. Yleiskokoelman e-kirjojen lainausten keskiarvo luonnollisesti nousi melkoisesti, kun niiden kopioiden määrä pudotettiin vuodenvaihteessa viidestä yhteen.

Kurssikirjakokoelman 0,68 lainausta/nimeke ei ole hyvä lukema. Tilastojen mukaan e-kurssikirjat eivät ole olleet syksyllä eivätkä keväällä ainakaan vielä kovin tehokkaassa käytössä. Lisäksi tilastoja katsellessa pitää muistaa myös se, että tilastolukuihin on rekisteröitynyt syksyllä 2003 ja keväällä 2004 useita kirjaston henkilökunnan suorittamien demo- tai koelainauksia. Näyttääkin siltä, että viisi kopiota/kurssikirja lienee tiettyjen kirjojen kohdalla hieman ylimitoitettu hankintamäärä mitä tulee e-kirjojen tehokkaaseen käyttöön. Ylimitoitus on ollut kuitenkin Opiskelijakirjastossa harkittua, koska on haluttu välttää tilanteita, jossa kaikki e-kirjakopiot olisivat

lainassa. E-kirjojen tehokkaamman käytön kannalta hankittavien e-kirjojen kopiomääriin tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Tosin lainaustilastoja tulkitessa pitää muistaa, että tilastoja on vasta kahdelta lukukaudelta ja opiskelijat ovat vasta tutustumassa e-kirjoihin. E-kirjojen käyttö tulee varmasti yleisesti lisääntymään ja tehostumaan kun e-kirjakokoelmaan saadaan enemmän suosittua kurssikirjallisuutta ja yhä useampi opiskelija tulee tietoiseksi Opiskelijakirjaston tarjoamista e-kirjoista. Eräs huomionarvoinen seikka e-kirjojen lainauksista ja niiden vähyydestä puhuttaessa on se, että avoimen yliopiston opiskelijat eivät ole pystyneet lainaamaan e-kirjoja. Avoimen yliopiston opiskelijat ovat kuitenkin melko merkittävä Opiskelijakirjaston käyttäjäryhmä, joille e-kirjoista voisi olla käytännössä huomattavasti hyötyä.

2.2 Yleisiä syitä e-kirjojen vähäisiin lainausmääriin

E-kirjat eivät ole vielä kukaan kovin tunnettuja Helsingin yliopiston opiskelijoiden eivätkä opettajien piirissä. Esim. keväällä 2004 suoritetun kyselyn mukaan vain 26 % (n=103) opiskelijoista tiesi Opiskelijakirjaston tarjoamista e-kirjoista. Opiskelijat eivät välttämättä tiedä, että kurssikirjasta on lainattavissa myös e-kirjaversio (tosin HELKAN kautta näkee, että kirjasta on saatavissa myös e-versio), jota voisi käyttää hyödykseen, jos esim. kaikki painetut kirjat ovat lainassa.

Lainausmääriin vaikuttaa tietysti se, kuinka paljon e-kirjalla on ylipäänsä kysyntää ja tarvetta opiskelijoiden taholta. Toisin sanoen minkälaiseen kurssiin kirja kuuluu ja kuuluuko kirja suosittu peruskurssin tutkintovaatimukseen. Näin ei tällä hetkellä ole. Vain harva e-kurssikirja kuuluu jonkin ns. massakurssin tutkintovaatimukseen. Ennemmin ne sisältyvät valinnaisten kurssien vaatimukseen, joiden painettuja kappaleita kirjastolla on vain muutamia kopioita hyllyssä ja joiden kysyntä voi olla vähäistä. Tämän lisäksi useat hankitut e-kurssikirjat ovat olleet kurssien valinnaista kirjallisuutta tai oheislukemistoa. Unohtaa ei sovi myöskään sitä, että osa e-kirjoista on kirjatentteihin kuuluvia teoksia eli periaatteessa kirjoja, jotka luetaan kannesta kanteen jolloin ne eivät oikein sovellu e-kirjoiksi. Lisäksi samoja kurssikirjoja on mahdollista lainata myös painettuina versioina. Tällä hetkellä kaikille Opiskelijakirjaston hankkimille e-kirjoille ei yksinkertaisesti synny ns. luonnollista kysyntää. Opiskelijoilla ei ole mitään pakottavaa tarvetta lainata nykyisiä e-kurssikirjoja, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Markkinatermein voisi sanoa, että nykyisten e-kurssikirjojen kysyntä ja tarjonta eivät aina kohtaa. E-kurssikirjojen käytön vähyyttä mietittäessä törmätään väistämättä e-kirjamarkkinoiden perusongelmaan eli sopivan akateemisen e-kirjamateriaalin puutteeseen (tosin tämä saattaa vaihdella yliopistokohtaisesti). Voidaan sanoa, että vielä kukaan e-kirjapalveluiden kautta ei ole kattavasti saatavilla paljon kysyttyä (kursi)kirjallisuutta ja suurilla peruskursseilla käytettävää kirjallisuutta.

Ohessa on lyhyt yhteenveto syksyltä 2003 niistä kursseista, joissa e-kirjaa olisi voinut käyttää vastaavan painetun kirjan ohessa tai sen sijaan (1.10.2003):

1. Alkusyksyllä 2003 Ewelinen kautta oli saatavilla 12 erilaista e-kurssikirjaa
2. E-kirja kuului kurssivaatimukseen yhteensä 25 kurssilla
3. E-kirja oli kurssivaatimuksissa pakollisena 9 kurssilla
4. E-kirja oli kurssivaatimuksissa valinnaisena 13 kurssilla
5. E-kirja oli kurssivaatimuksissa oheiskirjallisuutena 3 kurssilla
6. E-kirja oli kurssi-/luentokuulustelun yhteydessä pakollisena 4 kurssilla, joista vain yksi kurssi oli peruskurssi. E-kurssikirjoja ei ollut ns. suurten luento- tai peruskurssien vaatimuksissa
7. E-kirja oli vaatimuksena pelkässä kirjatentissä 7 kurssilla
- 8.

2.2.1 Isommat kokoelmat, enemmän lainauksia?

Tutkimusten mukaan suurempien e-kirjakokoelmien käyttö on huomattavasti vilkkaampaa kuin pienten spesifien kokoelmien. Johtopäätös ei ole mitenkään mullistava, mutta luonnollisesti suuren kokoelman avulla pystytään palvelemaan suurempaa käyttäjäjoukkoa ja heidän tarpeitaan. Samalla on mahdollista, että suurempi käyttäjäjoukko käyttää enemmän hyväkseen myös muita e-kirjoja⁴. Pientä spesifiä kokoelmaa käyttää yleensä vain tietty rajattu käyttäjryhmä.

Texasin yliopiston e-kirjatutkimuksessa arvioitiin, että e-kirjojen käyttö on vähäistä siihen saakka, kunnes niiden määrä saavuttaa kriittisen massan, ne on luetteloitu ja sana leviää niistä opiskelijoiden keskuudessa siinä määrin, että käyttäjätottumukset ja yleinen hyväksyntä e-kirjoja kohtaan muuttuu⁵. Edellä mainittu määritelmä kuvastaa osittain tilannetta Opiskelijakirjastossa; e-kirjallisuutta on vielä todella vähän ja keväällä 2004 suoritetun kyselyn mukaan kovin moni opiskelija ei ole niistä edes tietoinen. Opiskelijakirjastossa e-kirjat on kuitenkin luetteloitu heti niiden hankinnasta lähtien HELKAn eli asiakas näkee tietokannasta kirjoja hakiessaan, että kirja on saatavilla myös elektronisessa muodossa.

2.2.2 Vaikuttaako olemassa oleva e-kirjatarjonta lainamääriin?

Voi olla, että e-kirjojen lainausmäärät pysyvät alhaisina sen takia, että e-kirjoina hankitaan e-kirjoiksi huonosti soveltuvaa kirjallisuutta, esim. kirjatenttikirjoja. Kuten tiedetään, e-kirjat eivät sovellu hyvin pitkäkestoiseen lukemiseen. Opiskelijakirjasto palvelee paljon sellaisia tiedekuntia ja tieteenaloja (valtiotieteellistä, teologista, oikeustieteellistä, kasvatustieteellistä ja humanistis-

⁴ Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 1. *Library Hi Tech*, 19 (2), pp. 113-124.

⁵ Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 1. *Library Hi Tech*, 19 (2), pp. 113-124.

ta), joissa opiskelijat joutuvat lukemaan paljon kirjallisuutta ja erilaisia tekstejä, koska kirjatentit kuuluvat edelleen oleellisena osana monen tieteenalan opintoihin. Toisin kuin esim. insinööritieteiden tai tietojenkäsittelytieteiden parissa, joissa kirjoilla tai suurten tekstimäärien lukemisella ei ole aina niin keskeistä asemaa opintosuoritusten tekemisessä. Muutamista e-kirjatutkimuksista, joissa on tarkasteltu e-kirjojen lainaustilastoja, on havaittu, että e-kirjakokoelmien käytetyimpiä e-kirjoja ovat yleensä mm. atk-alan ja talouden alan e-kirjat⁶. Eli sellainen kirjallisuus, jota ei lueta pitkiä aikoja vaan käytetään nopeasti esim. jonkin asian tarkastamiseen. Tämä tukisi ainakin osittain sitä johtopäätöstä, että e-kirjoina olisi parempi hankkia kirjallisuutta, jota ei lueta pitkiä aikoja vaan ns. käytetään nopeasti.

2.3 Opiskelijoiden atk-aidot ja e-kirjojen käyttäminen

Aikaisemmin mm. e-lehtien käyttöä kartoittavissa tutkimuksissa on todettu, että hyvät atk-aidot omaavat opiskelijat ottavat käyttöönsä paljon helpommin uudenlaisia verkkoaineistoja kuin heikommitaitoiset ja suhtautuvat positiivisemmin uudenlaisiin aineistoihin. Näin voi olla tällä hetkellä myös e-kirjojen suhteen eli monet opiskelijat vierastavat e-kirjojen käyttöä mm. niiden teknisyydestä johtuen. Kärjistetysti sanottuna "humanistit" saattavat olla ennakoasenteiltaan varautuneempia e-kirjojen käytön suhteen. Jos asia on näin, Opiskelijakirjaston tulee panostaa enemmän e-kirjojen käytön opettamiseen ja niistä tiedottamiseen. Toisaalta voidaan jo olettaa, että tällä hetkellä suurin osa yliopistoissa opiskelevista opiskelijoista, olivat ne sitten humanisteja tai insinöörejä, ovat jo sen verran tottuneita käyttämään erilaisia verkkoaineistoja (e-lehtiä, hakutietokantoja) yms. järjestelmiä, että edellä mainitut argumentit eivät välttämättä pidä enää paikkaansa.

On totta, että yliopisto-opiskelijoiden atk-aidot ovat hyvin erilaisia. E-kirjapalveluiden tulisi olla suunniteltu niin helppokäyttöisiksi, että ne eivät vaadi käyttäjiltä (eikä myöskään kirjastojen henkilökunnalta) mitään erityisosaamista atk-taitojen puolesta. Ellibsin palvelun käytössä moni kyselyyn osallistunut opiskelija on kuitenkin törmännyt teknisiin käyttöongelmiin, joita he eivät ole osanneet itse ratkaista, vaikka suurin osa opiskelijoista kertoi omaavansa perus- tai hyvät atk-aidot. Syksyn 2003 tulosten perusteella opiskelijoiden asenteet eivät vaikuta e-kirjojen käyttämiseen vaan ennemminkin tekniset ongelmat, jonka takia painettua kirjaa pidetään edelleen melko ylivertaisena mediana.

Opiskelijakirjaston tutkimuksessa haluttiin tietää opiskelijoiden oma arvio heidän taidoistaan käyttää tietokoneita. Yhteensä 27 vastaajaa 30:stä kertoi oman mielipiteensä mukaan omaa-

⁶ Langston 2003, Ramirez & Guezly 2001, Nelson & O'Neil 2001.

vansa perus- tai hyvät atk-aidot. Peruslähtökohtana e-kirjapalveluiden käyttämisessä pitäisi kuitenkin olla se, että palvelun pitää olla helppokäyttöinen ja helposti omaksuttavissa, eikä käyttämiseen vaadita ylimääräistä atk-osaamista.

Kysymykseen ”Mitä Opiskelijakirjaston kautta saatavia verkkoaineistoja (verkkopalveluita ja -tietokantoja) olet käyttänyt hyväksi opiskeluissasi syyslukukauden aikana”, suurin osa (28) vastasi käyttäneensä HELKAA. Myös muita kirjaston digitaalisia tietolähteitä oli käytetty vähän, joten vastaajilla oli vähän käyttökokemusta digitaalisista tiedonlähteistä. E-lehdet olivat luonnollisesti eniten käytetty materiaali; niitä oli käyttänyt syyslukukauden aikana 14 opiskelijaa. Elektronisia hakuteoksia oli käyttänyt 8 opiskelijaa. Erilaisia Opiskelijakirjaston verkkopalveluita opiskelijat olivat käyttäneet syyslukukauden aikana pääasiassa 1-3 kertaa viikossa tai 1-3 kertaa kuukaudessa. Edellä mainituilla kysymyksillä haluttiin saada yleiskuva vastaajien atk-aidoista sekä heidän verkkoaineistojen käytöstä. Vastausten mukaan heillä on oman arvion mukaan atk-perustaidot ja he edustavat normaalia opintojen alku- tai keskivaiheen yliopisto-opiskelijaa, jonka ei välttämättä tarvitse käyttää verkkolähteitä opiskelussaan niin paljoa ja usein kuin tutkijain tekevien opiskelijoiden.

Kyselyyn osallistuneista 21 opiskelijalla oli kotona tietokone ja internetyhteys, 9:ltä puuttui toinen. Vajaa kolmasosa kyselyyn vastanneista opiskelijoista joutuu siis edelleen turvautumaan kirjastojen tai yliopiston tietokoneisiin opiskelussaan. Näin ollen digitaaliset materiaalit eivät ole niin helposti kaikkien ulottuvilla ja saatavilla ympäri vuorokauden kuin nykyään helposti annetaan ymmärtää. Jos e-kirjoilla aiottaisiin korvata kokonaan painettuja kurssikirjoja, niin opiskelijat joutuisivat melko epätasa-arvoiseen asemaan, mitä tulee kurssikirjojen saatavuuteen, sillä oma tietokone ja/tai internetyhteys puuttuu edelleen yllättävän monelta. Lisäksi internetyhteyksien taso vaihtelee.

3 E-kurssikirjojen mainostaminen

Keväällä 2004 suoritetun kyselyn tuloksien perusteella voidaan olettaa, että opiskelijat ja opettajat Helsingin yliopistossa eivät tiedä tällä hetkellä paljoakaan e-kirjoista, ainakaan Ellibsin e-kirjoista. Kyselyyn vastanneista opiskelijoista 26 % (n=103) ei ole tiennyt e-kirjoista ja siitä, että kirjoja voi lainata HELKA-tietokannan kautta (kysely kohdistettiin sellaisten aineiden opiskelijoille, joiden tutkintovaatimukseen kuului kurssikirjoja, joista oli saatavilla myös e-kirjaversio), vaikka e-kirjoja oli ollut saatavilla vuoden ajan. Tämä on kirjastolle selvästi haaste, etenkin mitä tulee e-kirjojen mainostukseen ja niiden käytön opetukseen. Toisaalta on ymmärrettävää, että opiskeli-

jat eivät välttämättä ole tietoisia e-kirjoista, koska erilaisten elektronisten aineistojen määrät lisääntyvät nopeaa tahtia, joten opiskelijoiden on vaikea pysyä kehityksessä mukana ja seurata jatkuvasti mitä erilaisia elektronisia palveluita kirjastoihin hankitaan.

Chu arvioi omassa tutkimuksessaan, että yleisesti ottaen opiskelijat eivät ole tarpeeksi altistuneet e-kirjoille eli eivät tiedä niistä paljoakaan. Tämän takia e-kirjojen pitää saada tarpeeksi julkisuutta ja niitä pitäisi markkinoida voimakkaasti, jotta ihmiset alkaisivat lukea e-kirjoja⁷. Chu korostaa myös e-kirjojen tunnetuksi tekemisessä sitä, tosin hieman laajemmassa perspektiivissä, että e-kirjoina pitäisi julkaista enemmän ajankohtaisia ja mielenkiintoisia kirjoja. Tämän lisäksi e-kirjateollisuuden pitäisi lisätä e-kirjojen julkisuutta ja tehostaa niiden mainostusta⁸.

Toisaalta on olemassa kokemuksia myös siitä, että vaikka e-kirjoja ei ole liiemmästi mainostettu tai tuotu esille, niitä on alettu silti käyttää opiskelijoiden toimesta heti niiden hankinnasta lähtien. Ainakin näin on käynyt mm. Texasin yliopistossa, jossa otettiin käyttöön Netlibraryn e-kirjakokoelma, joka sisälsi hankintahetkellä n. 21 000 e-kirjaa⁹. Selitys edellä mainitulle ilmiölle on se, että suuresta kokoelmasta löytyy heti suuremmalle joukolla materiaalia, jolloin e-kirjakokoelmalla on heti runsaasti potentiaalisia käyttäjiä. Samalla kun suuret massat käyttävät e-kirjoja, e-kirjoista leviää myös sana nopeammin opiskelijoiden keskuudessa, eikä laajamittaisempaa markkinointia kirjaston toimesta välttämättä tarvita.

E-kirjojen suhteen mainostusta ja e-kirjojen esilletuontia tarvitaan, ei pelkästään niistä tiedottamisen vuoksi, vaan myös siksi, että voitaisiin vaikuttaa ihmisten ennakoasenteisiin e-kirjoja kohtaan. Monella ihmisellä on hieman negatiivinen ja varautunut suhtautumistapa e-kirjoihin, eivätkä kaikki välttämättä tunnista heti niihin liittyviä hyötyjä. Hyvin usein ihmisten ensimmäinen e-kirjoihin liittyvä ajatus on, että e-kirjaa ei voi ottaa mukaansa (eli e-kirjaa ei voi lukea sängyssä, bussissa yms.). Kannettavuuden lisäksi ihmiset huomauttavat usein siitä, että eivät halua lukea kirjaa näytöltä. Mainostuksen avulla olisikin tärkeä perustella, miksi e-kirjoja hankitaan ja mitä konkreettisia etuja ne opiskelijalle tuovat.

E-kirjojen mainostuksella pitäisi muuttaa ihmisten perustavanlaatuisia tapoja käyttää kirjoja ja opastaa miten ja mihin tarkoitukseen e-kirjoja voi käyttää. E-kirjat ovat vielä periaatteessa uusi media ja uutta verrattuna painettuihin kirjoihin, joita ihmiset osaavat käyttää luonnostaan. E-kirjan käyttöä joutuu sen sijaan opettelemaan ja miettimään mihin se parhaiten soveltuisi. Painetun kirjan formaattiin ei ole koskettu useaan sataan vuoteen ja yhtäkkiä kirja on muuttanut olemustaan ja kirjan käyttömahdollisuudet ovat kasvaneet. Siksi e-kirjojen mainostusta pitää

⁷ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

⁸ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

⁹ Plosker, G., 2004. Internet librarian returns to Monterey. *Information today*, 21 (1), pp. 1-3.

jatkaa koko ajan, jotta ihmiset saisivat paremman käsityksen, mitä hyötyjä ja etuja niistä saa verrattuna painettuihin kirjoihin¹⁰ ja minkälaisia toiminnallisuuksia e-kirjat sisältävät.

3.1 E-kirjojen mainostus Opiskelijakirjastossa

E-kirjoja ja etenkin e-kurssikirjoja on mainostettu Opiskelijakirjastossa opiskelijoille monin eri tavoin, mm. verkkoaineistoista kertovassa esitteessä. Lisäksi kirjaston verkkosivuilla kerrotaan e-kirjoista ja ohjeistetaan niiden käyttöä. Opiskelijoille on lähetetty myös suoraan e-kurssikirjoista kertovia sähköpostiviestejä käyttämällä ainejärjestöjen, kurssien tai opintokokonaisuuksien sähköpostilistoja. Tämän lisäksi Opiskelijakirjaston pyynnöstä e-kurssikirjoista kerrotaan laitosten verkkosivuilla (maininta millä kurssilla voi käyttää myös e-kirjaa painetun lisäksi) sekä verkossa olevissa tutkintovaatimuksissa. Kuitenkin olisi toivottavaa, että e-kurssikirjojen mainostuksen suhteen päästäisiin tilanteeseen, jossa verkkotutkintovaatimuksista sekä WebOodista saataisiin tehtyä suorat linkit kurssivaatimusten mukaisiin e-kirjoihin. Tällöin kirjastoon ei tarvitsisi enää käyttää merkittävästi voimavaroja mainostamiseen. Ainakin Helsingin yliopistossa moni tiedekunta julkaisee opinto-oppaansa nykyään pelkästään verkossa, joten olisi tärkeää että elektroniset oppimateriaalit pystyttäisiin linkittämään suoraan opinto-oppaisiin, jolloin tietoisuus mahdollisesta e-kurssimateriaalista paranisi huomattavasti.

Koska etenkin syksyllä 2003 Opiskelijakirjaston e-kurssikirjojen lainausmäärät ja tunnettuus oli melko vähäistä, niitä alettiin yleisen mainostuksen lisäksi mainostaa suoraan laitoksille ja opiskelijoille. Voidaan kysyä onko e-kirjojen mainostamisessa järkeä ja tarvitaanko sitä, koska e-kirjojen tiedot näkyvät Helkassa. Alhaiset lainausmäärät kuitenkin osoittavat, että opiskelijat eivät vielä ole löytäneet e-kirjoja. Syksyllä 2003 suoritettujen suoramainoskampanjan jälkeen mainostetut e-kurssikirjat olivat syksyn 2003 lainatuimpien e-kirjojen joukossa. Suoralla mainostuksella näytti siis olevan selkeä vaikutus lainamääriin. Kohonneista lainausmääristä ei voida kuitenkaan tehdä suoraan sitä johtopäätöstä, että kaikki lainaajat olisivat lainanneet mainostettuja e-kirjoja puhtaasti opiskelumielessä. Voidaan kuitenkin olettaa, että moni opiskelija on mainoskampanjan seurauksena halunnut kokeilla e-kirjoja silkasta mielenkiinnosta ja kokeilemisen halusta, kuitenkin käyttämättä sitä varsinaisesti hyväksi omassa opiskelussaan. Kokemukset suoramainostuksesta olivat positiivisia ja suoramainostusta laitoksille ja opiskelijoille jatkettiin Opiskelijakirjastossa keväällä 2004, ja myös tulevana lukukausina, jotta e-kirjojen tunnettuus lisääntyisi ja käyttö vakiintuisi.

¹⁰ Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwplc.pdf>.

Edellä mainitun muun mainostuksen lisäksi Opiskelijakirjaston verkkosivuille tullaan laittamaan lista kursseista ja niihin liittyvistä e-kurssikirjoista. Listasta opiskelijat voivat tarkistaa millä kursseilla on mahdollisuus käyttää elektronista kirjaa painetun ohessa. Listaa päivitetään aina sitä mukaa, kun uusia e-kurssikirjoja hankitaan. Muita harkitsemisen arvoisia ideoita e-kirjojen mainostuksessa voisivat olla listat lainatuimmista e-kirjoista esim. "top-10 lainatuimmat e-kirjat" sekä listat uutuuskirjoista. Tällaisia listoja voisi olla kirjaston verkkosivuilla lähinnä herättämässä mielenkiintoa e-kirjoja kohtaan.

3.2 Onko e-kirjojen mainostamisella toivottuja vaikutuksia? – Pientä e-kirjakokoelmaa on vaikea tehdä tunnetuksi suurelle yleisölle

Kuten aiemmin on todettu, e-kirjojen mainostuksen on oltava pitkäjänteistä ja jatkuvaa toimintaa. E-kirjakokoelma kasvaa koko ajan ja siihen tulee jatkuvasti uusia kirjoja, joista uudet käyttäjät voivat hyötyä. Siksi opiskelijoita on informoitava e-kirjakokoelmasta jatkuvasti, kunnes e-kirjojen käyttö vakiintuu osaksi normaalia digitaalisten aineistojen käyttöä. E-kirjojen mainostuksella on kaksi keskeistä päämäärää: yleisen tietoisuuden lisääminen ja lainausmäärien nostaminen. Ongelmana e-kirjojen mainostuksessa ja niiden tunnetuksi tekemisessä on Opiskelijakirjaston kohdalla e-kirjakokoelman pieni koko ja etenkin kurssikirjojen vähäisyys. Koska kokoelma on pieni, sisältö ei ole hyödyllistä tällä hetkellä kuin hyvin pienelle opiskelijajoukolle. Mainostuksen suhteen tämä on tietysti ongelmallista. Jos e-kirjoja mainostetaan yleisesti (esitteet, verkkosivut, opetus ja opastustilaisuudet yms.) kaikille opiskelijoille uutena tiedonlähteenä, voi käydä niin, että kovin moni opiskelija ei näe niissä itselleen mitään merkittävää hyötyä oman alan kurssikirjallisuuden puuttuessa. Tällöin mielenkiinto e-kirjojen käyttöä kohtaan saattaa opiskelijan osalta lopahtaa ja unohtua. Edellä mainittu on puhtaasti spekulointia, mutta jos e-kirjakokoelma on monipuolisempi ja suurempi, se luonnollisesti hyödyttää suurempaa määrää opiskelijoita. Tällöin mainostus tehoaa paremmin, mikä voi näkyä esim. lainausmäärien kasvuna. On selvää, että e-kirjakokoelman ollessa hankittaessa hyvin pieni, sitä vaikeampaa ja hitaampaa e-kirjoja on tehdä tunnetuksi suuremmalle yleisölle. Esim. suusta suuhun -tieto opiskelijoiden keskuudessa leviää hitaammin, kun e-kirjoilla ei ole käyttäjiä, jotka voisivat välittää tietoa eteenpäin.

3.3 E-kirjojen suoramainostus

Vaikka e-kirjojen yleinen mainostaminen on tärkeää, mainostamisessa on aina kohderyhmiä joihin mainostuksen avulla voidaan vaikuttaa tehokkaimmin. E-kurssikirjojenkin mainostuksessa on kannattavinta keskittyä opiskelijoihin, joille e-kirjoista on eniten hyötyä ja joiden tarpeita ne voivat parhaiten palvella. Opiskelijakirjastossa kurssikirjoja on mainostettu suoraan (esim. käyt-

tämällä hyväksi kurssien sähköpostilistoja) niille laitoksille ja opiskelijoille, joiden kursseilla voi käyttää myös e-kirjoja painetun version ohella. Opiskelijoiden lisäksi olisi tärkeää, että e-kurssikirjoja mainostettaisiin suoraan myös kurssien opettajille ja vetäjille. Tiedottamisen ei tulisi kohdistua vain asiakkaille (opiskelijoille) vaan myös sellaisille henkilöille (esim. opettajille), jotka kertovat oman työnsä ohessa kirjastojen palveluista.¹¹ Etenkin yliopistomaailmassa tämä on hankalaa, sillä kurssien erilaisista suoritusavoista johtuen ei ole välttämättä yhtä selkeää päävastuullista vetäjää/opettajaa tai kurssi suoritetaan esim. vain tenttimällä, jolloin kurssilla kukaan ei keskitetysti informoi opiskelijoita e-kurssikirjan olemassaolosta. E-kirjojen linkittäminen suoraan verkossa oleviin tutkintovaatimukseen toisikin ratkaisun moneen mainotamiseen liittyvään ongelmaan.

3.4 E-kirjojen luetteloiminen

E-kirjojen bibliografisten tietojen lisäämisellä kirjastojen online-luetteloihin on nähty olevan selkeä vaikutus e-kirjojen käytön kasvuun. Lähinnä näitä havaintoja on tehty esim. Netlibrary-tutkimusten yhteydessä. Esimerkiksi Rochesterin yliopiston tutkimuksen mukaan e-kirjojen lainausmäärät nousivat 700%:lla sen jälkeen kun kirjat luetteloidiin kirjastotietokantaan. Tutkimuksen mukaan kaikki kirjastojen hankkimat e-kirjat pitäisikin luetteloita kirjastotietokantaan, jotta niitä käytettäisiin tehokkaasti.¹² Tällä hetkellä Opiskelijakirjastossa luetteloitaan kaikki elektroniset e-kirjat HELKAn. Samankaltaisia vertailuja e-kirjojen lainausmäärästä ja niiden muutoksista ei voida tehdä Opiskelijakirjastossa esim. Netlibrary-tutkimusten tapaan, koska e-kirjojen Marc-tiedot ovat olleet HELKAssa niiden käyttönotosta saakka. Kuitenkin voidaan todeta, että e-kirjojen käyttö on ollut vähäistä, vaikka e-kirjojen tiedot näkyvätkin opiskelijoille HELKAN kautta kurssikirjojen saatavuustietoja haettaessa. Kuitenkin voidaan melkoisella varmuudella sanoa, että Opiskelijakirjaston hankkimien e-kirjojen käyttö olisi vielä vähäisempää, jos lainaus tapahtuisi muutoin kuin HELKAN kautta.

4 E-kirjapalveluiden tilastotoiminnot

E-kirjojen henkilökohtaista käyttöä lainaamisen jälkeen pystytään seuraamaan e-kirjapalveluiden mahdollistamien erilaisten tilastotoimintojen avulla aivan eri tavalla kuin painettujen kirjojen käyttöä. Tosin voidaan tietysti kysyä, mitä järkeä on seurata e-kirjojen käyttöä lainaamisen jälkeen, eihän painettujen kirjojen käyttöä seurata. Varsinaisten e-kirjojen lainausmäärien lisäksi olisi kuitenkin hyvä saada tietää, mitä e-kirjoilla todella tehdään lainauksen jälkeen, etenkin tässä vaiheessa, kun e-kirjat ovat vasta tulleet kirjastojen kokoelmiin. Toisaalta

¹¹ Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwlp.pdf>.

¹² Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of rochester libraries. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.

tiedetään, että kirjoja ei lueta pitkiä aikoja, mutta minkälaista käyttö on ja käyttävätkö asiakkaat todella e-kirjaa lainauksen jälkeen?

Eräässä Netlibraryn käyttöä kartoittaneessa tutkimuksessa havaittiin, että Netlibraryyn rekisteröitymisen jälkeen 40.4 % asiakkaista käytti palvelua kaksi kertaa tai harvemmin.¹³ On oleellista tietää, onko e-kirjoista asiakkaalle mitään hyötyä eli käytetäänkö kirjaston hankkimia e-kirjoja lainkaan lainauksen jälkeen vai käykö suurin osa ihmisistä vain kokeilemassa niitä. Erittäin mielenkiintoista olisi mm. tietää, kuinka usein e-kirja avataan asiakkaan toimesta, kuinka monta sivua tulostetaan, kopioidaanko kirjasta tekstejä ja kuinka kauan kirja on kerralla auki. Ebrary esimerkiksi toimittaa tilastoja, joiden kautta näkee mitä kirjoja kirjaston hankkimasta kokoelmasta on luettu, montako sivua on avattu, montako sivua on kopioitu ja tulostettu, ja montako käyttäjäkertaa kirjoilla on ollut.¹⁴ Toisaalta vaikka Ebrary toimittaa tarkkoja tilastoja kirjaston hankkiman e-kirjakokoelman käytöstä, niin esim. kirjaston e-kirjahankintapäätöksiä ajatellen Ebraryn tilastoista ei ole paljoakaan hyötyä, koska kirjasto ei voi vaikuttaa siihen, mitä yksittäisiä kirjoja Ebraryyn asetetaan ja mitä sieltä otetaan pois. Ebraryn tarjoamat tilastotoiminnot olisivat hyödyllisempiä e-kirjojen lainaukseen perustuvissa palveluissa, joissa kirjasto ostaa e-kirjat omaksi.

Tilastotoiminnot vaihtelevat palvelukohtaisesti. Perustilastotoimintojen, kuten lainausmäärien, lisäksi esimerkiksi Netlibraryllä on toiminto, joka kertoo miten kauan kirja on ollut auki per lukukerta. Overdriven lainaustilastoja voi katsella mm. kirjojen aihealueen tai tiedostomuodon mukaan. Lisäksi tilastotoimintojen avulla voi seurata palautusmääriä sekä jonotuslistoja. Overdriven lainaustilastot saa siirrettyä myös suoraan Exceliin jatkokäsittelyä varten,¹⁵ mikä ei ole muussa e-kirjapalvelussa mahdollista – ainakaan yhtä helposti.

4.1 Lainauksilastojen käyttäminen e-kirjojen hankinnan tukena

Lainauksilastojen avulla voidaan luonnollisesti seurata helposti eri alojen ja erityyppisten e-kirjojen käyttöä, esim. minkälaista kirjallisuutta lainataan eniten, ja käyttää näitä tilastoja e-kirjojen hankinnan tukena, jolloin kirjahankintaa voidaan tehostaa ja tehdä erilaisia painotuksia hankittavien kirjojen suhteen. Samanlaisia tarkkoja tilastoja painettujen kirjojen käyttämisestä ei voida muodostaa yhtä helposti ja vaivattomasti.

¹³ Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwlp.pdf>.

¹⁴ Ebrary. 2003. Where content and technology unite; usage statistics.

¹⁵ Overdrive. 2004. Ebook tutorial. http://www.overdrive.com/Resources/EBookTutorial_2004.pdf.

Edellä mainittuja lainaustilastojen vertailuja on ainakin Opiskelijakirjastossa turha vielä tehdä, eikä niistä kannata toistaiseksi muodostaa mitään suurempia johtopäätöksiä ajatellen sopivan e-kirjamateriaalin hankkimista. Koska e-kirjakokoelma on pieni, se ei kata laajasti eri aineiden materiaalia, ja eri tieteenalojen e-kirjojen määrät ovat jakaantuneet epätasaisesti. E-kirjoja lainataan vielä vähän ja jokin käyttäjäryhmä saattaa e-kirjakokoelman käyttöönoton alkuvaiheessa ns. edelläkävijöinä lainata e-kirjoja hanakammin kuin toiset.¹⁶ Tällöin lainaustilastot saattavat vääristyä etenkin, jos e-kirjojen kokonaislainausmäärät jäävät lukukaudessa alle 200 lainauksen. Opiskelijakirjaston tilastoja tutkittaessa tulee muistaa myös se, että tilastolukuihin on rekisteröitynyt syksyllä 2003 ja keväällä 2004 useita kirjaston henkilökunnan suorittamien demo tai koelainauksia, jotka omalta osaltaan vääristävät tilastoja.

E-kirjan ja painetun kirjan lainaaminen ei ole välttämättä aina suoraan rinnastettavissa toisiinsa. Kun asiakas esimerkiksi lainaa painetun kirjan kuukaudeksi, hän voi luonnollisestikin käyttää kirjaa yhden lainausajanjakson aikana useaan otteeseen. Kun e-kirjoille asetetaan vain lyhyitä laina-aikoja ja e-kirjoja on saatavilla vain muutamia kappaleita, niin yksi e-kirjaa käyttävä asiakas saattaa lainata e-kirjan useaan otteeseen tietyn ajanjakson sisällä esim. valmistautuessaan tenttiin. Tällöin lainauksia rekisteröityy suhteessa enemmän verrattuna painettujen kirjojen lainaamiseen. Koska e-kirjoilla on yleensä lyhyitä laina-aikoja, niin ehkä e-kirjojen lainauksista tulisikin tietyissä tapauksissa käyttää termiä käyttökerta, lainauksen sijaan.

5 E-kirjat ja kirjastot

Etenkin Suomessa kirjastot ovat olleet epäluuloisia ja varovaisia e-kirjojen suhteen. Skeptisyys on kuitenkin hieman laimentunut siitä, mitä se oli vielä muutama vuosi sitten. Useat yliopistokirjastot ovat Suomessa hankkineet jo jonkinlaisen e-kirjapalvelun. Seuraavassa on pohdittu syitä, miksi kirjastot ovat olleet varautuneita e-kirjojen hankinnan suhteen.

5.1 E-kirjat korvaavat kirjastot?

E-kirjat ovat herättäneet epäluuloa kirjastoissa lähinnä siksi, että e-kirjapalveluiden mainonta ja e-kirjoista kertovat lehtiartikkelit yms. ovat tuoneet vahvasti esiin e-kirjat painettujen kirjojen ja jopa kirjastojen korvaajina.¹⁷ Huikeimmissa visioissa e-kirjojen on ajateltu korvaavan kokonaan painetut kirjat. Tämä skenaariohan aiheuttaisi lopulta kirjastojen katoamisen ja ylipäätään kaikki painettuihin kirjoihin liittyvät toiminnot tulisivat kirjastoissa katoamaan.

¹⁶ Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 1. *Library Hi Tech*, 19 (2), pp. 113-124.

¹⁷ Mash, S.D., 2003. Libraries, Books, and Academic Freedom. *Academe*, 89 (3), pp. 50.

On selvää, että monet ennustukset ovat olleet yliampuvia ja naiiveja, mutta juuri tällaiset visiot ovat ehkä herättäneet kirjastoissa huolestuneisuutta ja vastarintaa e-kirjoja kohtaan. Siksi kirjastojen suhtautuminen ei kenties ole ollut suopeaa e-kirjojen hankkimista ajatellen. Suomessa skeptisyyttä lisäsi se, että muutama vuosi sitten ei ollut tarjolla montaakaan suomalaista e-kirjapalvelua ja ulkomaalaiset palvelut olivat materiaalinsa puolesta soveltumattomia suomalaisten kirjastojen käyttöön. Pääasiassa merkittävimmät e-kirjayritykset ovat olleet yhdysvaltalaisia, joten niiden materiaalia on tarkoitettu Yhdysvaltojen markkinoille. Vastaavasti niiden kehittämät e-kirjaratkaisut on suunniteltu yhdysvaltalaisen kirjastojen käytäntöjä ja toimintatapoja silmälläpitäen.

Kirjastot voinevat huokaista helpotuksesta e-kirjojen suhteen ainakin vähäksi aikaa, sillä e-kirjat eivät edelleenkään ole korvaamassa kirjastoja. Erään arvion mukaan nykyisenkaltaiset e-kirjat eivät tule ikinä muodostamaan uhkaa kaikille painetuille kirjoille, johtuen e-kirjojen teknisistä ongelmista ja ihmisten lukumieltymyksistä.¹⁸ Tosin on jo olemassa kokeiluja, joissa korkeakoulun kirjasto ja sen painetut kirjat on korvattu kokonaan tieto- tai oppimiskeskukseksi, jossa tietokoneiden ja internetin välityksellä on käytössä ainoastaan e-lehtiä ja e-kirjoja sekä muita digitaalisia tiedonlähteitä painettujen kirjojen sijaan.¹⁹ Kirjastojen peloille muuttumisesta tarpeettomaksi e-kirjojen tulon myötä on siten perusteita. Tosin on vaikea kuvitella, että Suomessa toteutettaisiin edellä mainitun kaltaisia hankkeita lähivuosina.

E-kirjojen markkinointi suoraan yksityisille kuluttajille on myös ollut yksi syy, joka on aiheuttanut hämmennystä kirjastoissa, etenkin ulkomailla, missä e-kirjat tulivat markkinoille aiemmin ja voimallisemmin kuin Suomessa. Yksittäisiä e-kirjoja ja isompia palveluita, kuten Questiaa, Netlibraryä ja Ebraryä markkinoitiin alkuvaiheessa vahvasti suoraan yksityisille kuluttajille ja opiskelijoille. Questiaa tosin markkinoidaan edelleen pelkästään yksittäisille opiskelijoille, mistä johtunee pitkälti sen menestymättömyys e-kirjabisneksessä. Alkuaikojen palvelumallien hinnoittelukäytännöt eivät olleet kirjastoille soveltuvia,²⁰ ja kirjastoista tuli ikään kuin väliinpuotoajia e-kirjakehityksessä e-kirjojen ollessa suunnattuja kirjastojen ohi suoraan opiskelijoille. Esimerkiksi Questia pyrki tarjoamaan tieteellistä kurssikirjallisuutta kuukausimaksua vastaan ohi kirjastojen. Periaatteessa palvelu oli tarkoitettu korvaamaan kirjastot, vaikka palvelun julkinen näkökanta asiaan olikin toisenlainen.²¹ Tällaiset seikat herättivät yliampuvien e-kirjaennustusten lisäksi luonnollisestikin epätietoisuutta kirjastoissa.

¹⁸ Crawford, W., 2003. The Crawford Files. *American Libraries*, 34 (4), pp. 88.

¹⁹ Mash, S.D., 2003. Libraries, Books, and Academic Freedom. *Academe*, 89 (3), pp. 50.

²⁰ Hutley, S., 2002. Follow the Ebook Road: Ebooks in Australian Public Libraries. *Aplis*, 15 (1), pp. 32.

²¹ Buckman, B.R., 2001. E-Commerce (A Special Report): The Classroom --- Writing a New Chapter: Libraries aren't going away; But they are going to be very different. *Wall street journal*.

Kirjastoissa epäluuloa e-kirjoja kohtaan on voinut herättää myös e-lehtien saavuttama nopea suosio. Tieteelliset e-lehdet ja e-lehtipalvelut ovat kohtalaisen nopeasti korvanneet osittain painetut lehdet, ja kirjastot ovat vähentäneet painettujen lehtien tilaamista. Tätä taustaa vasten ajateltuna e-kirjojen on kenties pelätty samalla tavalla korvaavan painetut kirjat. Tällainen pelko olisi tietysti aiheellinen etenkin siinä tapauksessa, että e-kirjoja olisi saatavilla samassa suhteessa kuin e-lehtiä. Painettujen lehtien digitoiminen on kuitenkin huomattavasti laajamittaisempaa kuin painettujen kirjojen. Tunnetuimmat ja arvostetuimmat tieteelliset lehdet saadaan käsiin digitaalisessa muodossa hyvinkin nopeasti niiden ilmestyttyä painettuna, vaikka viiveitäkin on. Asia on kuitenkin hieman toisin e-kirjojen suhteen, sillä e-kirjoina ei tule tällä hetkellä markkinoille paljoakaan kysyntää ja yliopistoille soveltuvaa painettua kirjallisuutta. Toki e-kirjojen määrät kasvavat koko ajan, mutta silti e-kirjojen vähäisyys on edelleen silmiinpistävä ja suurin e-kirjamarkkinoita sekä e-kirjojen menestystä haittaava tekijä.

5.2 Miksi e-kirjoja kohtaan tunnetaan skeptisyyttä, vaikka kirjastoissa on paljon muuta digitaalista materiaalia?

Kirjastojen skeptisyys e-kirjoja kohtaan ihmetyttää, kun kirjastot kuitenkin ovat viime vuosina jatkuvasti lisänneet ja kehittäneet digitaalisia kokoelmiaan, ja kirjastojen työntekijät ovat omaksuneet uudet digitaaliset aineistot osaksi kirjastotyötä. Jo usean vuoden ajan on ollut olemassa erilaisia e-lehtiä, virtuaalikirjastoja ja digitaalisia opinnäytetietokantoja. Esimerkiksi graduja ja opinnäytteitä siirretään nopealla tahdilla verkkoon, jotta painetuista kappaleista päästäisiin kirjastoissa eroon. On ajatuksia herättävää, että muuta materiaalia voidaan ja halutaan siirtää verkkoon, mutta e-kirjoja ei haluta hankkia, eikä niillä haluta korvata lainattavaa kirjallisuutta, vaikka tämä mahdollisesti helpottaisi esim. työmääriä ja kirjojen saatavuutta. Haluttomuus e-kirjojahankintaan ei tietysti ole aivan niin yksiselitteinen asia, vaan mm. sopivien e-kirjojen puute on yksi hankintaan keskeisesti vaikuttava tekijä sekä se, miten e-kirjat tai muu digitaalinen materiaali säilytetään.

Innostus e-kirjojen hankintaa kohtaan näyttää kuitenkin olevan kasvussa. Esimerkiksi painettujen gradujen käyttötarve ei ole yhtä suurta kuin kurssikirjojen ja kirjastot joutuvat käyttämään omia tilojaan gradujen säilytykseen, joka ei välttämättä kuuluisi kirjaston tehtäviin. Gradut vievät näin ollen arvokasta hyllytilaa muulta kirjaston materiaalilta. Siksi digitaalisiin graduihin suhtaudutaan nopeasti. Asiaa voidaan miettiä myös siltä kannalta, että edellä mainitut aineistot, kuten gradut ja e-lehdet, ovat käyttökelpoisempia ja hyödyllisempiä elektronisina kuin painettuina. Tämä saattaa herättää kirjastoissa pohdintaa markkinoilla olevien kaupallisten e-kirjojen hankkimisen hyödyistä. E-kirjat, niiden keinotekoisista käyttörajoituksista johtuen, eivät välttämättä

ole tällä hetkellä opiskelijoiden kannalta niin hyödyllisiä ja helppokäyttöisiä digitaalisina kuin esim. e-lehdet.

5.3 E-kirjateollisuuden luomat visiot ja uhkakuvat eivät toteutuneetkaan, vaan kirjastot selvisivät ”voittajina”

E-kirjateollisuuden valheelliset visiot e-kirjojen voittokulusta eivät luonnollisestikaan ole toteutuneet, ja e-kirjamarkkinat ovat kehittyneet varsin vaatimattomasti. Kirjastot ovatkin selvinneet e-kirjojen alkuryynnistyksestä hengissä. Myöskään pelko asiakkaiden kaikkoamisesta kirjastoista e-kirjojen tulon myötä, ei ole toteutunut. Jonkinlaisia heilahduksia kirjastojen ja painettujen kirjojen käyttömäärissä saattaa ilmetä e-kirjojen lisääntyessä ja niiden tunnettavuuden kasvaessa, joten tilannetta on hyvä seurata. Esimerkiksi California State Universityssa, jossa e-kirjojen ja painettujen kirjojen käyttöä on seurattu ja tutkittu pidemmän aikaa, ei ole havaittu, että e-kirjat olisivat syrjäyttäneet tai vähentäneet painettujen kirjojen käyttöä. Jos kirjasta oli saatavilla elektroninen ja painettu versio kumpiakin formaatteja käytettiin, mutta painetut kirjat olivat vielä suosituimpia.²²

E-kirjojen heikko menestys on ollut eräänlainen ”voitto” kirjastoille ja painetuille kirjoille, ja näpätys e-kirjateollisuuden luomia ylisuuria visioita kohtaan. Hieman kärjistäen voisi sanoa, että tällä hetkellä kirjastot ovat se taho, joka pitää e-kirjateollisuuden toiminnassa. E-kirjateollisuudenhan oli uusittava markkinointistrategioitaan ja liikeideoitaan enemmän kirjastoille sopiviksi yksityisille kuluttajille suunnatun markkinoinnin epäonnistumisen jälkeen. Kirjastot ovat tällä hetkellä suurin yksittäinen taho, joka hankkii e-kirjapalveluita. Toistaiseksi kirjastot tulisivat varsin hyvin toimeen ilman e-kirjoja, mutta on ilmiselvää, että e-kirjapalvelut eivät tulisi toimeen ilman kirjastoja.

6 E-kirjamarkkinat

Tämän kappaleen tarkoituksena on antaa nopea katsaus e-kirjamarkkinoiden yleiseen kehitykseen. 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun vaihteessa e-kirjoista puhuttiin suureen ääneen. Monet e-kirjoja myyvät yritykset ja tahot mainostivat (tosissaan) e-kirjoja painettujen kirjojen korvaajina ja markkinoilla esitettiin tahattomasti, tai tahallaan, liioiteltuja e-kirjojen myyntiennusteita ja visioita siitä, kuinka muutamien vuosien päästä e-kirjat korvaisivat lähes puolet painetuista kirjoista ja ihmiset lukisivat mm. kirjansa ja muutkin tekstinsä pääasiassa kannettavilta lukulaitteilta. Li-

²² CSU EAR. 2002. E-book pilot project final report. <http://seir.calstate.edu/ebook/index.shtml>.

ottelevista myyntiennusteista ja -lukuista hyvän kuvan antaa kahden amerikkalaisen markkina-tutkimusfirman, jotka kummatkin ovat tunnettuja omalla alallaan, tekemät arviot Yhdysvaltain e-kirjamarkkinoiden kasvusta. Kyseisiin arvioihin törmää melko usein e-kirjoista kertovissa artikkeleissa ja kirjoituksissa. IDC ennusti, että e-kirjojen myyntitulot kasvaisivat vuoden 2000 9 miljoonasta dollarista 414 miljoonaan vuoteen 2004 mennessä. Forrester Researchin mukaan alan liikevaihto kasvaisi vuoden 2000 383 miljoonasta dollarista 7,8 miljardiin vuoteen 2005 mennessä.²³ Vastaavasti PricewaterhouseCoopers ennusti vuonna 2000, että vuonna 2004 e-kirjoihin (= e-kirjat, print on demand -kirjat ja internetin kautta ladattavat materiaalit) kulutettaisiin Yhdysvalloissa 5,4 miljardia dollaria.²⁴ Näin ei ole kuitenkaan käynyt, vaan kehitys on ollut hieman toisenlaista – ainakin näin voi päätellä OeBF:n (Open e-book forum) keräämistä tilastoista. OeBF:n kokoamien myyntitilastojen mukaan 30 maailman johtavan e-kirjakustantajan ja jälleenmyyjän e-kirjojen myyntitulot olivat vuonna 2003 hieman yli 10 miljoonan dollaria ja e-kirjoja myytiin vuoden 2003 aikana yhteensä reilut miljoona kappaletta.²⁵ (Huom. OeBF:n tilastot eivät siis kata koko alan myyntilukuja. Tilastot ovat lähinnä suuntaa antavia, koko e-kirjateollisuuden e-kirjojen todellisista myyntimääristä ja myyntituloista ei ole tarkkaa tietoa).

E-kirjainnostuksen alkuhuan jälkeen alkoi ensimmäisenä hiipua kannettavien lukulaitteiden käyttö ja myynti. Tämän jälkeen yksittäisten e-kirjojen myynti yksityisille kuluttajille jumiutui hyvin minimaalisiin lukemiin, vaikka pientä kasvua myyntilukemissa on ollut koko ajan. Kaiken lisäksi markkinoiden johtava kirjastoille suunnattu palvelu Netlibrary ajautui muutamassa vuodessa perustamisensa jälkeen vuonna 2002 konkurssiin, ja sen otti haltuunsa OCLC. E-kirjainnostuksen hiipumiseen etenkin Yhdysvalloissa vaikutti osittain myös talouden ja markkinoiden yleinen taantuminen.²⁶ E-kirjojen menestys ei ollutkaan niin huikaa, kuin alun perin pölvattiin. Tähän johti moni asia. Suurimpana syynä menestymättömyyteen ovat olleet kuitenkin seuraavat e-kirjoihin liittyvät seikat:

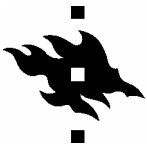
- lukemisen vaikeus ja rasittavuus PC:ltä
- kannettavien laitteiden korkeat hinnat
- kannettavien laitteiden kömpelyys ja keho suunnittelu
- kannettavien laitteiden soveltumattomuus kirjastoille
- e-kirjastandardit olivat pilkkoutuneita
- drm-estot olivat/ovat kohtuuttomia
- sopivien e-kirjasisältöjen puute
- e-kirjoiksi soveltumattomien kirjojen digitoiminen e-kirjoiksi

²³ Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated. <http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm>.

²⁴ Milliot, J., 2000. Two studies see healthy book market ahead. *Publishers Weekly*, 247 (38), pp. 10.

²⁵ Reid, C., E-book Sales Up 30% In First Half of '03. *Publishers Weekly*, 250 (38), pp. 12, 2/5p.

²⁶ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

- e-kirjojen formaattisidonnaisuus/keskenään kilpailevat formaatit
- e-kirjojen jälleenkäyttöarvo yksittäiselle kuluttajalle on kyseenalainen (niitä ei voi myydä eteenpäin, lainata yms.)

6.1 E-kirjojen negatiivinen maine?

Voidaan sanoa, että suhtautuminen e-kirjoihin on ollut koko niiden olemassa olon ajan varautunutta. Suurta hallaa e-kirjoille negatiivisessa mielessä on aiheuttanut, etenkin viime vuosituhanen lopulla kaupallisten e-kirjojen esiinmarssin alkaessa, niiden mainostaminen painettujen kirjojen korvaajana. Pikemminkin olisi pitänyt puhua siitä, mitä uusia ulottuvuuksia kirjojen käyttämiseen e-kirjat tuovat. E-kirjojen alkutaipaleella puhuttiin myös liiaksi e-kirjojen lukemisesta, joka on osoittautunut e-kirjojen heikoimmaksi ominaisuudeksi. Lähes jokaisessa e-kirjoihin liittyvässä kyselyssä tai tutkimuksessa korostuu se, että suurin osa vastaajista ei tahdo, eikä halua lukea e-kirjaa pitkää aikaa näytöltä. E-kirjamarkkinoinnissa on yritetty haukata liian suuri pala ja on oletettu, että ihmiset muuttaisivat hetkessä painettuihin kirjoihin liittyneet, vuosisatojen ajan samanlaisina pysyneet toimintatapansa ja alkaisivat noin vain lukea e-kirjoja näytöltä.

On vaikea ymmärtää e-kirjojen markkinoinnissa sitä, miksi erilaiset e-kirjoja myyvät ja markkinoivat tahot olettivat, että suurin osa ihmisistä haluaisi lukea e-kirjoja näytöltä, vaikka näyttötekniikoissa yms. laitteissa tai sovelluksissa ei ollut tapahtunut mitään mullistavaa kehitystä ja parannusta. Yksinkertaisen naiivina perusolettamuksena e-kirjojen markkinoijilla on näyttänyt olevan, että kun kirja saadaan digitoitua ja tietokoneelle, niin sitä aletaan sen kautta myös lukea. Kuitenkin e-kirjojen tullessa markkinoille on ollut jo selvää, että tekstien pitkäaikainen lukeminen näytöltä koetaan rasittavaksi.

E-kirjakuplan puhkeamisen jälkeen, on päädytty tilanteeseen, jossa e-kirjojen arvostus on laskenut. Pahimmassa tapauksessa tämä on osittain johtanut tilanteeseen, jossa e-kirjoja pidetään vain epäonnistuneena kokeiluna (esim. kannettavat e-kirjalukulaitteet), joista ei ole mitään merkittävää hyötyä nyt eikä tulevaisuudessa. Tämän takia on olemassa pelko, että hyvätkin e-kirjasovellukset saavat osakseen turhan ankaraa kritiikkiä ja arvostelua, eikä esim. e-kirjojen painetuista kirjoista eroavia toiminnallisuuksia osata arvostaa.²⁷ E-kirjojen arvostuksen polkeminen on kuitenkin turhaa. On selkeästi näkyvissä, että e-kirjoilla on tietyillä markkinasegmenteillä selkeitä menestymismahdollisuuksia ja ne voivat tuoda selkeästi lisäarvoa painettujen kirjojen lisänä ja korvaajina.

²⁷ Crawford, W., 2003. The Crawford Files. *American Libraries*, 34 (4), pp. 88.

Nykyään voidaan kuitenkin kysyä, kannattaako painettuja kirjoja ja e-kirjoja vertailla toisiinsa ja mitä hyötyä siitä on. Nykyään katsantokanta, e-kirjojen ja painettujen kirjojen välillä lienee siirtynyt puhtaasta vastakkainasettelusta ajattelumalliin, jossa korostetaan kummankin kirjatyypin vahvuuksia ja ominaisuuksia, ja pohditaan mihin ne soveltuvat parhaiten. Tiedostetaan, että kummallakin formaatilla on omat vahvuutensa ja heikkoutensa erilaisissa käyttötilanteissa. Ne eivät sulje toisiaan pois vaan ne pikemminkin täydentävät toisiaan.²⁸ Monissa tutkimuksissa tätä korostetaan, ja e-kirjojen käyttäjien mielestä e-kirjat ovat hyvä lisä kirjaston muun kirjatarjonnan ohessa.

6.2 Muutamia havaintoja e-kirjojen myyntimääristä ja niiden kehityksestä

E-kirjamarkkinat ovat edelleenkin melko pienimuotoista puuhastelua. Kannettavien e-kirjalukulaitteiden suosio on hiipunut minimiin ja niiden myyntimäärät ovat todella alhaisia. Erään arvion mukaan maailmassa olisi myyty n. miljoona kannettavaa laitetta. Lisäksi e-kirjamarkkinoilta on kadonnut yrityksiä heikon menestyksen takia, mm. monet kannettaviin lukulaitteisiin erikoistuneet yritykset kuten Cytale ja Gemstar.²⁹ Tämän lisäksi muutama suuri internet-e-kirjakauppa esim. Barnes & Noble on lopettanut toimintansa vähäisen myynnin takia.³⁰ Vuonna 2001 suoritetussa kyselyssä yhdysvaltalaiset kirjastot käyttivät vain 1 % aineistojen hankintamenoistaan e-kirjojen hankintaan. Kirjastot arvelivat, että luku voisi nousta 3 prosenttiin vuoteen 2004 mennessä.³¹

E-kirjojen myyntimääristä on pidetty yllä tilastoja mm. Yhdysvalloissa OeBF:n toimesta vuodesta 2002 lähtien (kuten aiemmin on todettu, tilastoja lukiessa pitää muistaa se, että ne eivät kata kaikkien alan toimijoiden myyntilukuja). Tilastoista voi nähdä kuinka minimaaliset e-kirjojen myyntitulot (3.3 miljoonaa dollaria v. 2002) olivat verrattuna painettujen kirjojen myyntituloihin, 26 miljardiin dollariin. Esimerkiksi vuonna 2002 e-kurssikirjat tuottivat vain 1 % McGraw-Hillin korkeakouluopetukseen tarkoitettujen kirjojen myyntituloista.³² Tästä huolimatta e-kirjat ovat niitä harvoja kirjakategorioita mm. Yhdysvaltain kustannusmarkkinoilla, joiden myyntiluvut kasvavat jatkuvasti.³³ Itse asiassa e-kirjat ovat, ainakin OeBF:n mukaan, Yhdysvaltain markkinoiden nopeiten kasvava segmentti kustannusalalla.³⁴ Esimerkiksi vuoden 2004 alkuneljänneksen e-kirjojen myyntimäärät kasvoivat maailmanlaajuisesti vuoden takaisiin lukemiin verrattuna 46

²⁸ Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 1. *Library Hi Tech*, 19 (2), pp. 113-124.

²⁹ Reid, C. and Zeitchik, S., 2003. Gemstar E-books Shutdown. *Publishers Weekly*, 250 (25), pp. 10.

³⁰ Barnes & Noble's Online Arm Pulls Plug on E-Books. 2003. *Wall Street Journal - Eastern Edition*, 242 (50), pp. B4.

³¹ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

³² McKenzie, M., 2002. E-text Publishers Start to understand Their Markets. *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 2(12), pp. 14.

³³ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

³⁴ Emarketer. 2004. E-book sales hit record. <http://www.emarketer.com/Article.aspx?1002874>.

%:lla.³⁵ E-kirjoja on myyty v. 2004 ensimmäisen neljänneksen aikana n. 422.000 kappaletta, 130.000 enemmän kuin edellisenä vuonna. Pelkästään Yhdysvalloissa painettuja kirjoja myytiin koko vuoden aikana 2.2 miljardia kappaletta.³⁶

Vaikka e-kirjojen myyntiluvut ovat pysyneet minimaalisissa lukemissa verrattuna painettuihin kirjoihin, niin myyntimäärät ovat kasvaneet prosentuaalisesti muutaman vuoden aikana OeBF:n tilastojen mukaan vuosittain jopa 30 - 50 %. Edellä mainittuihin myynnin kasvuprosentteihin ei painettujen kirjojen osalta päästä missään segmentissä lähellekään.³⁷ Edelleen tulee kuitenkin muistaa se tosiasia, että vaikka prosentuaalisesti myynti näyttää kasvavan huiketta tahtia, niin lukumäärällisesti e-kirjojen myyntimäärät ovat vielä vähäisiä. Tällä hetkellä alkaa jo olla merkkejä siitä, että e-kirjojen suosio pikkuhiljaa kasvaa, ja aallonpohja on todennäköisesti ohitettu. Markkinoille on tullut uusia kannettavia lukulaitteita ja yksityiset kuluttajat ovat alkaneet ostaa yhä enenevässä määrin e-kirjoja, esim. romaaneja, taskutietokoneisiin.

Myyntitilastoista päätellen e-kirjat eivät ole vielä syrjäyttäneet tai edes aiheuttaneet pienintäkään uhkaa painetuille kirjoille. E-kirjat eivät ikinä tule korvaamaan kaikkia painettuja kirjoja, eikä niistä täten ole uhkaa kaikille painetuille kirjoille, mutta on myös päivän selvää, että kaikkia kirjoja ei kannata enää painaa paperille, vaan ne ovat hyödyllisempiä digitaalisessa muodossa.³⁸

6.2.1 E-kirjojen menestys Suomessa

Suomen e-kirjojen myyntiluvuista ei ole tarkkoja tilastoja. Kannettavia lukulaitteiden myynti on ollut minimaalista, tosin muutamia kokeiluja kannettavien lukulaitteiden kanssa on ollut mm. Opiskelijakirjastossa. Sen sijaan erilaisia e-kirjapalveluita ja e-kirjakokoelmia on hankittu yliopistokirjastoihin jo jonkin verran. Yliopistokirjastot eivät ole kesän 2004 tilanteen mukaan ostaneet yksittäisiä e-kirjoja vielä kovinkaan paljoa. Esimerkiksi seitsemään yliopistokirjastoon on ostettu erilaisia e-kirjoja Ellibsin kautta pieni määrä. Vähiten kirjoja oli kesään 2004 mennessä ostanut Vaasan yliopisto, 4 erilaista kirjaa, ja eniten Opiskelijakirjasto, 56 kirjaa. Tampereen yliopiston Netlibrary-kokoelmassa on 94 erilaista e-kirjaa, pääasiassa kirjoja on 1 kopia, muutamia kirjoja on hankittu 2 kopiota.³⁹ Kun katsoo yliopistokirjastoihin ostettujen e-kirjojen kokonaismääriä, ei voi kuin ihmetellä sitä, miksi e-kirjabisnes ei kiinnosta ainakaan tällä hetkellä suurimpia suomalaisia kustantamoita. Toisaalta kustantamot tai kirjojen oikeuksien haltijat itse aiheuttavat e-kirjojen vähäisen menekkin, koska ne eivät anna mielellään kysytyjä best-sellereitään, esim.

³⁵ Reid, C., 2004, E-Book Sales Up; PDM Becomes eReader.com., *Publishers Weekly*, 251 (25), pp. 8.

³⁶ Emarketer. 2004. E-book sales hit record. <http://www.emarketer.com/Article.aspx?1002874>.

³⁷ Leander, K. 2004. Net publishing made profitable. *Wired*. http://www.wired.com/news/mac/0,2125,64563-2,00.html?tw=wn_story_page_next1.

³⁸ Crawford, W., 2003. The Crawford Files. *American Libraries*, 34 (4), pp. 88.

suosituimpia kurssikirjoja, e-kirjoiksi. Juuri näitä kirjoja etenkin yliopistokirjastot haluaisivat e-kirjoina ostaa ja hankkia. Kustantamot ilmeisesti pelkäävät painettujen kirjojen menekin mahdollisesta laskusta aiheutuvia tulonmenetyksiä.

6.3 E-kirjamarkkinoiden uudelleen kohdistus – e-kirjamarkkinoiden muutokset

E-kirjojen heikko menestys alkuaikoina johtunee siitä, että niiden markkinoinnissa panostettiin liikaa kannettaviin lukulaitteisiin, yksittäisiin kuluttajiin ja kaunokirjallisuuteen.

Hyvin harva yksityinen kuluttaja ostaa e-kirjoja samaan tapaan kuin painettuja kirjoja. Yksi syy tähän voi olla se, että kuluttajat eivät luota e-kirjojen arvoon ja laatuun.⁴⁰ Painettua kirjaa pystyy käyttämään ja hyödyntämään aivan eri tavalla kuin tavallaan epämääräistä e-kirjaa. E-kirja ja painettu kirja ovatkin yksityisen kuluttajan kannalta eriarvoisia. Esimerkiksi opiskelijat ja tavalliset kuluttajat eivät näe e-kirjoja kannattavana sijoituksena ja ostavat mieluummin painetun kirjan. E-kirjat voivat maksaa yhtä paljon kuin painetut, mutta niillä ei ole käytännössä mitään jälleenmyyntiarvoa. Lisäksi kuluttajalla ei ole e-kirjoja kohtaan samoja hallinnallisia oikeuksia mitä painettuihin kirjoihin: yksittäistä e-kirjaa ei voi myydä eteenpäin, lainata tai vuokrata.⁴¹ Ei sovi myöskään unohtaa sitä, että ihmiset arvostavat painettujen kirjojen esteettisiä ominaisuuksia, kuten kunnollista kuvitusta ja kansia. Kirja voi olla myös sisustuselementti ja jopa taide-esine, tosin viimeksi mainituilla ominaisuuksilla ei liene lukijalle paljoa merkitystä, kun puhutaan oppimateriaalista ja opiskeluun liittyvästä kirjallisuudesta.

E-kirjojen myynnin jäädessä vaisuksi e-kirjayritykset, esim. Netlibrary ja Ebrary, alkoivat selkeämmin markkinoida e-kirjoja kirjastoille yksittäisen kuluttajan sijaan. Tämän lisäksi yhä useampi yritys alkoi kehittää lähinnä kirjastoille tarkoitettuja laajempia e-kirjakokoelmia, yksittäisten (kaunokirjallisuus) e-kirjojen ja kannettavien lukulaitteiden sijaan. On ajateltu, että kirjastojen kautta e-kirjoja voidaan tuoda helpommin esille ja samalla tehdä ne tutummaksi suuremmalle yleisölle. Kirjastot toimivat siten jälleen edelläkävijöinä uusien innovaatioiden kokeilijoina ja testaajina.

6.3.1 E-kirjoina menestyvät parhaiten erilaiset oppimateriaalit

Tietosanakirjojen ja sanakirjojen lisäksi etenkin opiskeluun liittyvillä e-kirjoilla näyttää olevan selkeästi parhaimmat menestymismahdollisuudet e-kirjoina kuin muulla kirjallisuudella, kuten kaunokirjallisuudella. On käynyt kuten ennustettiin eli e-kirjateollisuuden elinkelpoisimmiksi ja kehityskelpoisimmiksi palveluiksi ovat muodostuneet opiskeluun tarkoitettut e-kirjat tai e-kirjapalvelut. Erilaisten e-kirjapalveluiden hankinta onkin lisääntynyt huomattavasti muutaman

³⁹ Tampereen yliopisto. 2004. E-kirjasto. Verkkokirjat.

<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/tietokannat/netlibraryohje.shtml>.

⁴⁰ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

⁴¹ Peters, T.A., 2003. Was that the Rubicon, Lethe, or Styx we just crossed? Access conditions for e-content. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (2), pp. 215-223.

viime vuoden aikana mm. suomalaisissa korkeakoulukirjastoissa. Oppilaitosten ja korkeakoulujen kirjastojen on nähty olevan hyviä markkinointikohteita erityisesti siksi, että (kurssi)kirjojen kysyntä on jatkuvaa ja runsasta.⁴² Koulujen ja oppilaitosten lisäksi myös yritykset on nähty potentiaalisina e-kirjojen ostajina, koska e-kirjoja voi käyttää hyväksi henkilökunnan koulutuksessa ja opetuksessa.

7 E-kirjat suomalaisissa yliopistokirjastoissa

Viime vuosien aikana suomalaiset yliopistokirjastot ovat alkaneet hankkia e-kirjapalveluita, vaikka kunnollista suomenkielistä materiaalia ei ole ollut vielä tarpeeksi saatavilla useimpien e-kirjapalveluiden ollessa ulkomaisia. Niiden kokoelmista ei löydy tarpeeksi sopivia kirjoja, etenkin jos halutaan hankkia e-kirjoja samoja teoksia mitä kirjastolla on painettuina.

7.1 Mitä e-kirjapalveluita kirjastoihin on hankittu? (tilanne kesällä 2004)

Ensimmäiset suuremmat kaupalliset e-kirjapalvelut hankittiin vuonna 2002 Helsingin kauppa-korkeakouluun (Ebrary) ja Tampereen yliopistoon (Netlibrary). Nykyään (kesällä 2004) tilanne Suomessa on se, että 13 yliopistoon 18:sta on hankittu ainakin yksi kaupallinen e-kirjapalvelu. Ebrary näyttää olevan tällä hetkellä suosituin; se on käytössä 8 yliopistossa (Svenska Handelshögskolan, HKKK, Joensuu, Jyväskylä, Kuopio, Oulu, TKK, Turun yliopisto). Netlibrary on edelleen vain Tampereen yliopistolla. Ellibsin palvelu on hankittuna kuuteen yliopistokirjastoon: Helsingin yliopistoon (19.8.2004, 56 erilaista e-kirjaa), Lut:iin (46), TTY:n (35), Tkk (54), Turun (32) ja Vaasan yliopistoon (4). Muita käytössä olevia hieman pienempiä e-kirjapalveluita ovat mm. WSOY:n yritysonline, Edilex, Kluwerin ja Knovel, History ACLS ja IT-info. Lisäksi monessa kirjastossa on käytössä erinäinen määrä elektronisia sanakirjoja, tietosanakirjoja yms.

E-kirjojen suhteen kaksi yliopistokirjastoa on selkeästi edelläkävijöitä Suomessa. Oulun ja Turun yliopistokirjastoissa on selkeästi suurimmat e-kirjakokoelmat, jotka koostuvat useista kaupallisista kokoelmista sekä ilmaisista e-kirjakokoelmista.

⁴² Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated.
<http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm> edn.

7.2 Ilmaisten aineistojen käyttäminen vielä vähäistä

Muutamaa yliopistokirjastoa lukuun ottamatta (Oulu ja Turku), kirjastot eivät ole panostaneet ilmaisen e-kirjamateriaalin hyväksikäyttämiseen – jollei oman yliopiston digitaalisia opinnäytteitä tai julkaisuja rinnasteta e-kirjoiksi. Ainakin näin voi päätellä katsomalla yliopistokirjastojen verkkosivuja, joista ei löydy paljoakaan linkkejä ilmaisiin e-kirjoihin tai e-kirjakokoelmiin. Turun ja Oulun yliopistoissa on käytössä Kalifornian yliopiston (*California University Pressin*) n. 450 ilmaisen e-kirjan kokoelma. Se sisältää useiden eri alojen tieteellistä kirjallisuutta.⁴³ Lisäksi kummatkin kirjastot ovat linkittäneet sivuilleen *National Academies Pressin* n. 3000 ilmaisen e-kirjan kokoelman. Se sisältää Yhdysvaltain eri viranomaistahojen ja esim. tieteellisten komiteoiden luomia luonnontieteisiin, terveydenhuoltoon ja tekniikkaan liittyviä tieteellisiä raportteja.⁴⁴ Oulun yliopistolla on käytössä lisäksi *Online Books Page*⁴⁵ sekä Virginian yliopiston ylläpitämä 1800 ilmaisen e-kirjan e-kirjakokoelma⁴⁶. Kummatkin kokoelmat sisältävät pääasiassa vanhempaa tekijänoikeuksista vapaata englanninkielistä kirjallisuutta.

Yliopistokirjastot eivät ole käyttäneet hyväkseen erityisemmin mm. Projekt Gutenbergin tai vaikkapa Project Runebergin⁴⁷ (pohjoismaista kirjallisuutta) ilmaisia aineistoja. Ainoastaan Oulun yliopiston kirjasto on linkittänyt Gutenbergin sivut omille verkkosivuilleen. Kokoelma sisältää kuitenkin yli 12 000 ilmaista e-kirjaa (e-tekstejä) ja kokoelma kasvaa koko ajan.⁴⁸ Tosin ei ole mikään ihme, ettei Gutenbergin aineisto aiheuta suurta mielenkiintoa kirjastoissa; materiaali on pääasiassa vanhaa tekijänoikeuksista vapaata kirjallisuutta, suurin osa aineistosta on englanninkielistä ja lisäksi e-kirjat ovat tavallisia tekstiedostoja. Ne ovat pikemminkin siis e-tekstejä kuin e-kirjoja. Kuitenkin kokoelmissa löytyy kirjallisuutta 25 eri kielellä, myös suomenkielistä⁴⁹ materiaalia. Suomenkielinen materiaali koostuu vanhemmasta suomenkielisestä kaunokirjallisuudesta (Aho, Canth, Kivi, Leino jne.) tai muutamista merkittävien ulkomaisten teoksien suomenkoksista (Dante, Tolstoi). Aineisto ei ole välttämättä kovin soveltuvaa kaikille suomalaisille yliopistoille, koska tämä materiaali on juuri vanhempaa kaunokirjallisuutta.

Internetistä löytyvän ilmaisen ja käyttökelpoisen e-kirja-aineiston määrä kasvaa kovaa vauhtia. Tosin ongelmana onkin juuri aineiston suuri määrä ja sen paikallistamisen vaikeus. Lisäksi in-

⁴³ California digital library. Escholarship editions. 2004. http://texts.cdlib.org/escholarship/subjects_public.html.

⁴⁴ National academies press. 2004. <http://www.nap.edu/index.html>.

⁴⁵ John Mark Ockerbloom. University of Pennsylvania. 2004. <http://onlinebooks.library.upenn.edu/>.

⁴⁶ University of Virginia. 2004. Electronic text center. Free e-book library for the Microsoft Reader and Palm. <http://etext.lib.virginia.edu/ebooks/>.

⁴⁷ Project Runeberg. 2004. <http://www.lysator.liu.se/runeberg/>.

⁴⁸ Hane, Paula J.. 2004. Project Gutenberg Progresses. *Information Today*, 21 (5), pp. 28.

ternetin kautta saatava ilmainen e-kirja-aineisto ei ole aina sisällöltään kovin korkeatasoista, eikä ilmaisten e-kirjojen tai e-tekstien visuaaliseen suunnitteluun ole aina liiemmästi panostettu. Lisäksi painetuista kirjoista tehdyt ilmaiset e-kirjaversiot eivät aina ole täydellisiä kopioita alkuperäisestä teoksesta, joten niiden käyttö esim. opiskelutarkoituksessa on kyseenalaista. Epämääräisen aineiston seulonta ja kunnollisten e-kirjojen löytäminen voi olla työlästä ja osittain jopa mahdotonta. Aineiston haun helpottamiseksi on olemassa tietokantoja ja hakemistoja mm. *Internet public library: Union catalog for e-books*⁵⁰, *Digital book index*⁵¹ tai vaikka OeBF:n luoma *eBooklocator*⁵² joiden avulla voidaan etsiä tarjolla olevia e-kirjoja sekä kaupallisia että ilmaisia e-kirjoja. Tämän luulisi osittain helpottavan ilmaisen e-kirjamateriaalin keräämistä ja paikallistamista. Kuitenkin on aika ilmeistä, että ilmaisista e-kirjakokoelmista löytyy tällä hetkellä melko vähän käyttökelpoista aineistoa suomalaisille tieteellisille kirjastoille.

Ilmaisisa aineistoissa on kuitenkin se hyvä puoli, että niiden käyttö on paljon joustavampaa kuin kaupallisten palveluiden kautta hankittujen e-kirjojen. Ilmaisia aineistoja lukiessa ei tarvita esim. proxy-yhteyksiä tai muita tunnistautumisia. Yleensä ei tarvita erillistä lukuohjelmaa, vaan kirjat voidaan imuroida kirjaston palvelimelle, jossa ne säilyvät alkuperäinen palvelimen kadotetuakin (tosin vie kirjaston levytilaa). Ilmaisiin kirjoihin ei ole luonnollisestikaan asennettu samantaisia drm-suojauksia kuin kaupallisiin e-kirjoihin, joten niitä voi helpommin kopioida, tulostaa, jakaa jne.

7.3 Miksi kirjastot vuokraavat e-kirjoja ostamisen sijaan?

Tällä hetkellä kirjastojen on kaksi tapaa hankkia e-kirjoja, kirjojen vuokraus tai omaksi ostaminen. Seuraavassa on pohdittu sitä, miksi kirjastot Suomessa haluavat vuokrata e-kirjoja niiden ostamisen sijaan.

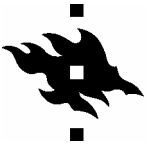
Netlibraryn ja Ellibsin kaltaisissa palveluissa, joissa kirjaston täytyy ostaa palveluntarjoajan kehittämä e-kirjojen lainausjärjestelmä, piilee tietysti aina se vaara, että palvelun kehitys ei olekaan toivotunlainen; sopivia kirjoja esimerkiksi ilmestyy palvelun kautta nihkeästi, ne eivät kuulu yliopiston vaatimuksiin, palvelun tekninen kehitys ei ole toivotunlainen tai pahimmassa tapauksessa palvelu saattaa yhtäkkiä mennä konkurssiin – kuten Netlibrarylle on jo kerran käynyt. Kun kirjasto ostaa e-kirjojen lainausjärjestelmän, kirjaston oman e-kirjatoiminnan kehittäminen sidotaan selkeämmin vain yhteen palvelun tarjoajaan ja sen kautta saataviin e-kirjoihin – etenkin jos

⁴⁹ Project Gutenberg. 2004. <http://gutenberg.net/browse/languages/fi>.

⁵⁰ Internet public library. Online texts. <http://www.ipl.org/div/books>.

⁵¹ Digital book index. <http://www.digitalbookindex.com/>.

⁵² Ebook locator. OeB. <http://www.ebooklocator.com/>.

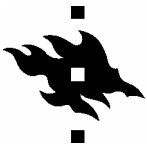
kirjastolla ei ole käytössään merkittävästi taloudellisia resursseja muun e-kirja-aineiston hankintaan.

Käytännössä sopivien jakelukanavien puute onkin kirjastojen kannalta tällä hetkellä ongelmallisin seikka e-kirjatoiminnassa. Kirjastot eivät voi koota nopeasti kattavia e-kirjakokoelmia, koska ne eivät voi ostaa haluamiaan digitaalisia kirjoja haluamastaan paikasta ja asettaa niitä lainattavaksi. Ellibsin tai Netlibraryn suhteen ongelmana on se, että kun kirjasto ostaa lainausjärjestelmän, sillä ei ole mitään takuita siitä, minkälaista materiaalia palvelun kautta saa tulevaisuudessa hankittua. Opiskelijakirjaston kohdalla e-kurssikirjakokoelman kehittäminen on ollut erittäin hidasta, koska kurssikirjamateriaalia on saatu hankittua Ellibsin kautta hyvin vähän, vajaassa puolestoista vuodessa 23 kurssikirjaa. Kirjasto voi tehdä Ellibsin ehdotuksia mitä kirjoja sen kautta haluttaisiin saada, mutta on eri asia onnistuuko Ellibsin neuvottelemaan kustantajien kanssa heidän kirjojen asettamisesta myytäväksi Ellibsin kautta. Ainakin isojen suomalaisten kustantajien kurssikirjallisuutta on ollut saatavilla hyvin vähän. Lisäksi Ellibsin on muitakin markkinakohteita kuin vain yliopistokirjastot, esim. yleiset kirjastot ja ammattikorkeakoulukirjastot, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, mitä kirjoja palvelu hankkii ja tarjoaa myytäväksi. Yliopistot ja niiden tarvitsema kirjallisuus eivät näin ollen ole erityisasemassa. Kustantajat suhtautuvat etenkin Suomessa edelleen nuivasti e-kirjoihin, eivätkä halua antaa suosituimmista kirjoistaan e-kirjaversioita myytäväksi. Viime aikoina tieteellisen e-kirja-aineiston tarjonta on kuitenkin selkeästi lisääntynyt

7.3.1 Ebraryn hankinta vs. e-kirjojen ostaminen - isompi kokoelma ja enemmän käyttäjiä vai pieni spesifi kokoelma?

Suomalaisissa yliopistokirjastoissa on e-kirjapalveluiden hankinnan suhteen jakauduttu selkeästi kahteen kastiin. Kahdeksan kirjastoa on hankkinut Ebraryn e-kirjapalvelun ja seitsemän kirjastoa on hankkinut e-kirjojen lainaukseen perustuvan palvelun, joko Ellibsin tai Netlibraryn. Kahdella kirjastolla on käytössään sekä Ellibsin että Ebrary.

Tällä hetkellä Ebraryn hankinnan puolesta puhuu se, että palvelu on (vielä) suhteellisen halpa siihen nähden, että sen hankittuaan saa kerralla käyttöönsä suuren määrän e-kirjoja (yli 20 000 kirjaa), vaikka kokoelman kirjat eivät vastaisikaan oman kirjaston kurssikirja tai muuta tarjontaa. Yksi katsantokanta Ebraryn hankinnassa on tietysti se, että hankintaa ei ajatellakaan kirjaston oman jo olemassa olevan painetun materiaalin korvaamista tai e-kirjaversioiden hankintaa silmälläpitäen, vaan kirjastot saavat palvelun kautta hankittua itselleen suuren määrän uutta materiaalia. On selvää, että Ebraryn suuret kirjamäärät houkuttelevat kirjastoja vuokraamaan palvelun Ellibsin tai Netlibraryn ostamisen sijaan. Toisaalta tutkimusten mukaan suurempia e-

kirjakokoelmia (esim. Netlibrary) käytetään innokkaammin ja suhteessa enemmän kuin pieniä ja spesifejä kokoelmia.⁵³ Suurempi kokoelma tarjoaa luonnollisestikin kirjoja useampien käyttäjien tarpeisiin.

Ellibsin ja Netlibraryn kaltaiseen palveluun panostaminen on saattanut kirjastojen kannalta vaikuttaa melko kyseenalaiselta, jopa turhulta, lähinnä siitä syystä, että lainausjärjestelmän hankkimisen myötä Ellibsin kautta tarjolla olevista kirjoista ei kuitenkaan ole pystynyt muodostamaan kovin nopeasti kattavia ja laajoja e-kirjakokoelmia.⁵⁴ Kirjastojen kannalta on ollut ristiriitaista panostaa järjestelmään, johon ei ole ollut mahdollista hankkia merkittäviä määriä asiakkaille tarjottavia sisältöjä. Toisaalta voidaan kysyä, kannattaako suomalaisen yliopistokirjaston ostaa tällä hetkellä Ebraryn yli kahdenkymmentuhannen englanninkielisen e-kirjan kokoelma. Kuinka tehokkaassa käytössä kokoelman kirjat todellisuudessa ovat; kuinka montaa kirjaa kokoelmasta opiskelijat todella käyttävät?

Esimerkiksi Jyväskylän yliopisto saa Ebraryn kautta lähes 100 kurssikirjaa. Kun lukumäärää vertaa Ellibsin kautta saataviin kurssikirjoihin, niin yksikään suomalainen yliopistokirjasto ei ole saanut hankittua Ellibsin kautta vastaavaa määrää erilaisia kurssikirjoja. Toistaiseksi kirjastot ovat ns. pattitilanteessa e-kirjahankinnan suhteen ja on vaikea tietää, millaisesta e-kirjapalvelusta on kirjaston asiakkaille eniten hyötyä. Panostaako palveluihin, jotka eivät vastaa omia kokoelmia, mutta joista voi hyötyä tällä hetkellä suuremmat määrät opiskelijoita, vai kehittääkö hitaasti omaa e-kirjakokoelmaa, joka vastaa oman kirjaston painettujen kirjojen tarjontaa. Tilausmalliin perustuvan laajan e-kirjakokoelman hankkiminen on tässä vaiheessa e-kirjojen kehityskaarta kannattavampaa juuri sen takia, että siitä voivat hyötyä suuremmat määrät opiskelijoita. Mitä enemmän lainausmalliin perustuvien palvelujen kautta saadaan kirjaston kokoelmiin kuuluvaa materiaalia, sitä järkevämmäksi kirjaston kannalta tulee tämänkaltaisen palvelun hankinta.

Ellibsin hankinnan puolesta puhuu sen kotimaisuus. Se on yksi ainoita palveluita, joiden kautta saa suomenkielistä kurssikirjamateriaalia. Ellibsinille kotimaisuus on selkeä etu verrattuna ulkomaisiin kilpailijoihin. Suomalaisten kirjastojen on helpompaa asioida Ellibsin kanssa esim. erilaisissa ongelmatilanteissa ja käytännön asioissa, kuin suurten ulkomaisten, pääasiassa yhdysvaltalaisien e-kirjayritysten kanssa. Niiden luomien palveluiden ja e-kirjatarjonnan pääpainotus ja intressit ovat kuitenkin ensisijassa Yhdysvaltain markkinoilla ja yhdysvaltalaisissa kirjastoissa. Yhdysvaltalaiset e-kirjapalvelut ja -tarjonta ovat luotu soveltumaan ensisijaisesti sikäläisten kirjastojen toimintakulttuureihin ja -tapoihin. Kotimaan markkinoilla toimiva suomalainen yritys

⁵³ Langston 2003, Dillon 2001.

⁵⁴ Ellibs lainausjärjestelmä maksaa n. 5000 euroa, hinta vaihtelee kuitenkin organisaation koon mukaan.

huomioi paremmin suomalaisten kirjastojen tarpeet ja parannusehdotukset, kuin suuret ulkomaiset toimijat.

Opiskelijakirjastossa e-kirjapolitiikkana on tarjota e-kirjaversioita painetuista kurssikirjoista. Ellibsin tarjoama palvelu ja toimintamalli soveltuvat siis Opiskelijakirjaston tarpeisiin varsin hyvin. Toiveena tosin on, että kirjaston hankkimaan yhtä e-kirjaa voisi käyttää useampi asiakas samanaikaisesti.

Syitä e-kirjakokoelman vuokraamisen puolesta:

- lainausmallin palvelujen kirjatarjonta on liian vähäistä, eikä tarjolla ole vielä sopivaa kirjallisuutta riittävän suuren kokoelman, kuten kurssikirjakokoelman, rakentamiseksi.
- e-kirjojen rajoittamaton käyttö on opiskelijan, ja osittain kirjastonkin, kannalta käytännöllisempää kuin e-kirjojen lainaus määräajaksi. Kirjaston ei tarvitse huolehtia lainaamiseen liittyvien teknisten ratkaisujen toteuttamisesta ja ylläpitämisestä.
- Ebraryn kaltainen palvelu tarjoaa mahdollisuuden tehdä hakuja isosta kirjamassasta. Kirjoja voi käydä läpi vaivattomasti ja palvelu toimii eräänlaisena lähtöpisteenä tutkimuksen teolle.⁵⁵
- kirjastot voivat olla vielä odottavalla kannalla, eivätkä vielä tässä vaiheessa e-kirjojen ja e-kirjapalvelujen kehityskaarta sitoudu palveluihin, joissa joudutaan hankkimaan sekä lainausjärjestelmä että sen kautta lainattavat e-kirjat samalta palveluntarjoajalta. Tällöin joudutaan elämään paljolti yhden palvelun e-kirjatarjonnan varassa.
- kuinka paljon Ellibsin resursseilla voidaan neuvotella oikeuksia esim. vuodessa? Etenkin suurten kustantamoiden mm. WSOY:n e-kirjamateriaalista on pulaa.
- lainausmallit eivät ole käyttö- tai muiden ominaisuuksiensa puolesta lisenssimallin palveluita mitenkään edistyksellisempiä tai helpommin käytettäviä – päinvastoin.

⁵⁵ Coyle, K. 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

7.3.2 Kirjastot joutuvat hankkimaan useamman kuin yhden kokoelman

Tällä hetkellä muutamat kirjastot ovat jo hankkineet useita erityyppisiä e-kirjapalveluita. Lainausmallien ohella kirjastot ovat myös vuokranneet e-kirjakokoelmia. Kuitenkin vain neljään korkeakoulukirjastoon (Oulu, TKK, Turun yliopisto ja Vaasan yliopisto) on hankittu enemmän kuin kaksi kaupallista e-kirjapalvelua. Usean e-kirjapalvelun hankkiminen johtaa siihen että, e-kirjat ovat hajallaan omissa käyttöliittymissään. E-kirjojen luetteloiminen on tällöin erittäin tärkeää, koska tutkimusten mukaan e-kirjojen luetteloiminen kasvattaa niiden käyttömääriä huomattavasti.

Tulevaisuudessa olisi toivottavaa, että opiskelijat pystyisivät käyttämään kaikkia e-kirjojaan yhden käyttöliittymän kautta, olivat ne sitten kirjastolle omaksi ostettuja tai vuokralla. E-kirjojen kehityksen kannalta ei voi olla järkevää pidemmän päälle, että eri palveluiden kautta ostettavia e-kirjoja joudutaan hakemaan, käyttämään ja lukemaan useiden erilaisten käyttöliittymien kautta. Yhtenäinen käyttöliittymä parantaisi myös kirjastojen mahdollisuuksia hallinnoida omia e-kirjojaan ja seurata niiden käyttöä. Toivoa sopii, että esim. Nelli-tiedonhakuportaali tuo helpotusta erilaisten e-kirjojen käyttämiseen.

7.3.3 Pienten erikoistuneiden palveluiden lisääntyminen

Monien mielestä digitaalisen objektin käsitteleminen painetun objektin tapaan, kuten e-kirjan lainaus, on omituista ja sotii keinotekoisesti digitaalisten objektien suomia mahdollisuuksia vastaan. Kuitenkin monet kustantajat ovat edelleen tämän ratkaisun (e-kirjojen lainaaminen eli yksi kirja yksi lukija) kannalla, koska se tyydyttää kustantajien toiveen rajoittaa kirjan samanaikaisen käyttö määrän kirjaston hankkimien kopioiden määrää vastaavaksi.⁵⁶

Nykyään ovat kuitenkin yleistymässä pienet e-kirjojen vuokraukseen perustuvat e-kirjapalvelut, jotka ovat erikoistuneet tarjoamaan kirjallisuutta tietyille alalle tai käyttäjäryhmälle. Pienemmän luokan e-kirjapalveluiden takana onkin yleensä (johonkin tiettyyn alaan keskittynyt) kustantamo tai muu vastaava, jonka e-kirjat voivat olla saatavana myös isomman e-kirjapalvelun kautta. Onkin todettu, että suppeille käyttäjäryhmille tai yhdelle alalle – lääketiede, lakitiede, insinööritieteet ja luonnontiede – tarkoitetut e-kirjapalvelut ovat hyvä esimerkki kannattavista ja toimivista e-kirjaratkaisuista. Tällaiset suppeammat yhden alan palvelut, joiden kirjatarjonta kattaa syvämmän alan materiaalia, palvelee paremmin sekä alan opiskelijoita, tutkijoita että käytännön työelämässä olevia, kuin suuremmat e-kirjakokoelmat. Hyvä esimerkki palvelusta, joka kehittää ja markkinoi tuotteitaan vain yhtä alaa (insinööritieteet) silmälläpitäen, on Knovel.⁵⁷

⁵⁶ Coyle, K. 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

⁵⁷ Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated.
<http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm> edn.

7.4 Lainaussmallin edut kokoelman kehittämisessä

Kirjaston kannalta ja kokoelmien kehittämisen kannalta lainausmallit ovat parempi ratkaisu kuin lisenssipohjaiset mallit. Kirjasto voi tällöin ostaa haluamiaan kirjoja ja kehittää e-kirjakokoelmaansa itsenäisesti. Markkinoille on kuitenkin jo tullut e-kirjojen vuokraamiseen ja rajoittamattomaan käyttöön perustuvia palveluita, joissa kirjasto voi itse valita haluamansa e-kirjat ja vaihdella niitä esim. kuukausittain, valmiin ennakolta määritellyn kokoelman sijaan.⁵⁸ Kuten aiemmin on todettu, e-kirjojen ostamiseen ja e-kirjojen lainaukseen liittyy yksi ongelma; kirjaston hankkiman tietyn e-kirjojen lainausjärjestelmän kautta voi lainata periaatteessa vain lainausjärjestelmän myyneen yrityksen tarjoamia ja myymiä e-kirjoja. E-kirjat joudutaan siis ostamaan samalta myyjältä, jonka lainausjärjestelmään on sitouduttu. Jos halutaan ostaa e-kirjoja toisesta e-kirjapalvelusta omaksi, pitää ostaa myös kyseisen palvelun myymä e-kirjojen lainausjärjestelmä tai käyttöliittymä.

Tämä onkin yksi e-kirjabisneksen suurimmista ongelmista. Kirjastot eivät voi hankkia erikseen e-kirjojen lainausjärjestelmää ja sen jälkeen ostaa lainattavaa kirjallisuutta haluamastaan paikasta, vaan lainausjärjestelmä ja kirjat on sidottu yleensä toisiinsa. Ideaali tilanne olisi, että kirjastot voisivat ostaa e-kirjoja vapaasti ja asettaa niitä sen jälkeen lainattavaksi drm-estoin lainausjärjestelmän kautta. Ongelmana on tietysti tällä hetkellä se, että ei ole olemassa e-kirjojen yleistä markkinapaikkaa, josta kirjastot voisivat vapaasti ostaa haluamiaan e-kirjoja. Kirjaston pitäisi neuvotella e-kirjoja myyvän tahon tai esim. kustantajan kanssa erikseen siitä, voiko kirjasto asettaa yritysten myymiä e-kirjoja lainattavaksi oman lainausjärjestelmän kautta. Tilannetta hankaloittaa tietysti vielä sekin, että markkinoilla on vain muutama varteenotettava kirjastoille soveltuva e-kirjojen lainausjärjestelmä esim. Adoben Content Server.

Toki yksittäiset e-kirjapalvelut pyrkivät saamaan koko ajan yhä enemmän e-kirjoja kokoelmiinsa tekemällä sopimuksia uusien kustantajien kanssa sekä innostamalla aikaisemmin kirjoja antaneita kustantajia lisäämään e-kirjatarjontaansa palveluidensa kautta. Tämän lisäksi erilaisten e-kirjapalveluiden aineistot lähentyvät sisällöllisesti toisiaan ja sisältävät enemmän samoja teoksia kuin aikaisemmin. Yhden palvelun kautta ei kuitenkaan voi olla tarjolla kaikkien kustantajien e-kirjoja. E-kirjojen jakelukanavien puute onkin yksi suurimmista tulpista e-kirjojen käyttöönotossa ja menestymisessä.

⁵⁸ Ball, D., 2004. What's the "big deal", and why is it a bad deal for universities? *Interlending & Document Supply*, 32 (2). <http://www.emeraldinsight.com/rpsv/cgi-bin/cgi?body=linker&reqidx=~1190/v32n2/s7/p117>.

E-kirjan ostamisessa on hyvänä puolena se, että kirjasto omistaa hankkimansa e-kirjan ja voi vapaasti arkistoida sen. Kun kirjasto ostaa lisenssipalvelun kautta e-kirjakokoelman määräajaksi käyttöön, niin tällöin kirjasto ei saa välttämättä oikeuksia arkistoida käytössä ollutta materiaalia sopimusajan umpeuduttua. Lisäksi e-kirjojen vuokraukseen perustuviin malleihin liittyy aina se vaara, että kokoelmien hinnat nousevat jatkuvasti esim. lisääntyvän aineiston takia e-lehtipalveluiden tapaan. Ebrary tosin ei ole nostanut palvelun hintoja, vaikka se on esimerkiksi viimeisen puolen vuoden aikana kasvattanut kokoelmansa kirjojen määrää 25 prosentilla.⁵⁹ E-lehtipalveluilla on ollut mahdollisuus koko ajan nostaa hintoja ja ”kiristää” kirjastoja, koska monen korkeakoulukirjaston on pakko hankkia niiden kautta saatavia tieteellisiä e-lehtiä. Tällä hetkellä monenkaan suomalaisen korkeakoulukirjaston on tuskin pakko hankkia Ebraryn kaltaista e-kirjakokoelmaa esim. tutkimustyön kannalta elintärkeän materiaalin saatavuuden varmistamiseksi.

7.5 Miten paljon Ellibsin kautta ostettavat e-kurssikirjat hyödyttävät tällä hetkellä Opiskelijakirjastoa käyttäviä opiskelijoita?

Voidaan aiheellisesti kysyä, kuinka paljon lainauspalvelun kautta ostetut ja lainattavat e-kirjat hyödyttävät Opiskelijakirjaston asiakkaita, jos ajatellaan tämän hetkistä tilannetta. Opiskelijakirjasto on pystynyt hankkimaan Ellibsin kautta vajaassa puolessatoista vuodessa 23 erilaista e-kurssikirjaa, joiden lainausmäärät ovat yhteensä n. 78 lainausta kevätlukukaudessa eli 0,68 lainausta/kirja. Voidaan todeta, että e-kirjojen hyödyt ja lisäarvo niinkin suurelle opiskelijajoukolle, mitä Opiskelijakirjasto palvelee, ovat tällä hetkellä melko pienet. Hyödyt pysyvät vähäisinä tulevinakin vuosina, jos e-kurssikirjojen määrät lisääntyvät yhtä hitaassa tahdissa ja jos merkittävä osa e-kurssikirjoista on kopioita sellaisista painetuista kirjoista, joiden kysyntä ei ole muutenkaan kovin suurta. Nykyiset e-kurssikirjat eivät ole mitenkään purkaneet tai helpottaneet suosittuihin painettuihin kurssikirjoihin kohdistuvaa kysyntää.

8 E-kirjojen hankinta - mitä e-kirjoja kannattaa ostaa ja mitä vuokrata?

E-kirjojen yleistymisen myötä on alettu pohtia sitä, minkä tyyppisiä e-kirjoja kirjastojen kannattaa ostaa omaksi ja mitä e-kirjoja pitäisi vuokrata ostamisen sijaan. Yksinkertaisena perussääntönä vaikuttaa olevan, että e-kirjojen lainaukseen perustuvaan palveluun ei kannata ostaa sellaisten alojen kirjoja, joiden tiedot vanhenevat nopeasti, kuten esimerkiksi atk, talous ja lääketiede. Vanhentuneiden e-kirjojen tilalle on ostettava aina uusi painos, samalla tavalla kuin vanhentu-

⁵⁹ Pace, A.K., 2004. Technically speaking. *American libraries*. 35 (8), pp. 74.

neen painetun kirjan tilalle.⁶⁰ Lyhyen käyttöiän omaavia e-kirjoja kannattaa pikemminkin vuokrata kuin ostaa omaksi. Kirjojen vuokraus mahdollistaa myös sen, että yhtä kirjaa pääsee lukemaan rajoittamaton määrä henkilöitä kerrallaan ja kirjoista on aina saatavilla tilauskauden aikana automaattisesti uusimmat painokset ilman lisämaksua. Muutamissa tutkimuksissa on todettu, että esim. atk-kirjat ovat yleensä kovassa käytössä ja asiakkaat turhautuvat, jos elektroninenkin kirja on lainassa.⁶¹

Muutamien alojen kirjat nousevat aina esille puhuttaessa kirjastojen hankkimista lainatuimmista e-kirjoista. Suosituimmat alat ovat pääasiassa tietotekniikka, teknologia, taloustieteet, (kaino)kirjallisuus ja lääketiede.⁶² Lainatuimmat e-kirjat ovat usein jo mainittua ns. nopeasti vanhenevaa aineistoa. Siksi Netlibraryn tai Ellibsin kaltaisiin palveluihin on järkevää ostaa ns. nopeasti vanhenevaa aineistoa, koska niitä käytetään melko varmasti ja käyttömäärät voivat olla suuria. Lisäksi hankintaa tukee myös se, että juuri atk-kirjojat, joista tarkastetaan tai luetaan nopeasti jokin asia, on nähty yleisesti ottaen soveltuvan erittäin hyvin e-kirjoiksi – paremmin kuin massiivisten kannesta kanteen luettavien kurssikirjojen. Koska atk-kirjojen tiedot vanhenevat nopeasti, niistä tulee usein uusintapainoksia. Tällä hetkellä on olemassa jo useita e-kirjojen määräaikaan perustuvia e-kirjapalveluita, jotka ovat keskittyneet aloihin, joissa kirjojen sisällöt uusiutuvat nopeasti: esimerkiksi atk-ala (Books 24/7, It-info, Safari Books), lääketiede (Ovid) ja talous (Books 24/7).

8.1 E-kirjojen hankintaohjeita

E-kirjojen hankinnasta on mm. California State Universityssä kehitetty muutama yksinkertainen ohje:

- e-kirjat kannattaa vuokrata, jos ne ovat lyhytikäisiä (niiden tiedot vanhenevat nopeasti) ja niillä on korkeat käyttömäärät (atk- ja talousalan kirjat)
- e-kirja kannattaa ostaa itselleen tai e-kirjan sijaan kannattaa ostaa painettu kirja, jos käyttöikä ja akateeminen käyttöarvo on pitkä (esim. yhteiskuntatieteet, kasvatustieteet, psykologia)
- kirjastojen kesken jaetulla kokoelmalla voidaan saada aikaan säästöjä, koska yhteisesti hankittuja kirjoja voi käyttää useamman kirjaston asiakkaat
- e-kirja kannattaa ostaa silloin, jos sitä käyttävät usean eri kirjaston asiakkaat⁶³

⁶⁰ Gibbons 2003, Maxymuk 2002.

⁶¹ Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of rochester libraries.
<http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.

⁶² Langston 2003, Ramirez & Guezly 2001, Nelson & O'Neil 2001.

Vaikka edellä mainitut e-kirjojen hankintastrategiat ovat järkeenkäyviä, niiden toteuttaminen on käytännössä vaikeaa. Etenkin, jos kirjastot haluavat hankkia suomenkielistä materiaalia, koska markkinoilla on niin vähän suomenkielistä e-kirjatarjontaa ja erilaisia kotimaisia e-kirjapalveluita. Jos kirjastolle riittää englanninkielinen materiaali, voidaan kyseisiä hankintastrategioita toteuttaa helpommin. Tällä hetkellä ainakin Suomessa yliopistokirjastot ovat joko ostaneet itselleen e-kirjat Ellibsin tai Netlibraryn kautta tai kirjastot ovat vuokranneet jonkinlaisen e-kirjakokoelman eli Ebraryn. Vain muutamat kirjastot ovat esim. Ellibsin hankinnan lisäksi, vuokranneet joitain tietyn alan e-kirjakokoelmia.

8.2 E-kirjojen edut kirjastojen välisiä kokoelmia kehitettäessä

E-kirjat ovat ideaaleja kirjastojen välisen yhteisen kokoelman kehittämisen kannalta, koska e-kirja ei ole fyysisesti yhdessäkään kirjastossa, vaan sitä voi lainata mistä tahansa kirjastosta käsin. Kirjaa ei tarvitse lähettää toiseen kirjastoon niin kuin painettua kirjaa esimerkiksi kauko-lainana.⁶⁴ Samaa asian puolesta puhuu myös Langston, jonka mielestä yhteisesti hankittujen e-kirjojen avulla pystytään helposti jakamaan iso monografiakokoelma kampusten eri kirjastojen välillä ja välttämään päällekkäiset hankinnat, mikä ei onnistuisi painetun kirjakokoelman kanssa.⁶⁵ E-kirjoina voidaan hankkia keskitetysti esim. atk-kirjat, jolloin eri kirjastoilla on käytössään samat e-kirjapalvelun kautta hankitut atk-kirjat. Tämä tuo säästöjä ja vähentää päällekkäistä työtä. E-kirjojen aiheuttamista merkittävistä säästöistä hankintakuluissa on tehty tutkimuksia mm. Taiwanissa ja Yhdysvalloissa.⁶⁶ Enää kaikkien ei tarvitse hankkia samaa painettua kirjaa eri kirjastoihin, vaan kirjastot voivat keskittyä oman alansa kirjojen hankintaan.⁶⁷ Yhteishankinta ja e-kirjojen hankinta yleensä vähentää luonnollisesti myös kirjastoissa tehtävää työtä, kuten hyllyttämistä sekä lainaukseen ja luettelointiin liittyviä toimenpiteitä.⁶⁸ Hankkimalla e-kirjoja yhteisesti pystytään myös luomaan nopeammin suurempi e-kirjakokoelma, josta hyötyvät suuremmat määrät opiskelijoita.⁶⁹ Koska suuret kokoelmat houkuttelevat suurempia määriä käyttäjiä, niin e-kirjatkin tulevat nopeammin tutummaksi. E-kirjakokoelman ns. kriittistä massaa saadaan siis kasvatettua nopeammin ja halvemmalla, kun e-kirjoja hankitaan yhteisesti.

⁶³ CSU EAR. 2002. E-book pilot project final report. <http://seir.calstate.edu/ebook/index.shtml>.

⁶⁴ CSU EAR. 2002. E-book pilot project final report. <http://seir.calstate.edu/ebook/index.shtml>.

⁶⁵ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

⁶⁶ Dillon 2001, Ching, Poon and Huang 2003.

⁶⁷ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

⁶⁸ Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 2. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 350-362.

⁶⁹ Ching, S.H., Poon, P.W.T. and Huang, K.L., 2003. Managing the effectiveness of the library consortium: a core values perspective on Taiwan e-book Net. *The Journal of Academic Librarianship*, 29 (5), pp. 304-315.

8.3 Asiakkaiden mukaan ottaminen e-kirjojen valintaprosessiin

E-kirjojen käyttö mahdollistaa sen, että asiakkaat voidaan ottaa helpommin mukaan kirjojen valintaprosessiin, jos kirjaston toimesta niin halutaan. Morrillin mukaan näin tulisikin tehdä e-kirjakokoelmia kehitettäessä, jotta e-kirjoja käytettäisiin myös niiden hankinnan jälkeen.⁷⁰ Muutamat kirjastot muokkaavat ja muodostavat e-kirjakokoelmiaan asiakkaiden käyttömieltymysten mukaan. E-kirjojen lainaustilastojen kautta saadaan helposti selville, minkä tyyppinen ja minkä alan aineisto on asiakkaiden piirissä suosittua ja mikä ei. Lainauksetilastojen perusteella kirjastot hankkivatkin pääasiassa sen tyyppisiä e-kirjoja, mitä asiakkaat lainaavat eniten.⁷¹

Yhdysvalloissa on käytetty myös toisenlaisesta lähestymistapaa e-kirjojen valinnassa. Erään kirjaston Netlibrary -e-kirjakokoelman muodostuksessa käytettiin ns. *Patron Driven Access*-sopimusta. Sopimuksen ja kokoelman muodostuksen idea oli siinä, että kirjasto latsi n. 16 000 Netlibraryn kautta myynnissä olevan e-kirjan tiedot omaan Opacciin. Asiakkaat pystyivät tämän jälkeen lainaamaan tai selaamaan online-luettelon kautta kyseisiä kirjoja, mutta kirjasto ei ostanut yksittäistä e-kirjaa ennen kuin vähintään kaksi asiakasta oli käynyt tutustumassa (accessed) siihen. *Patron Driven Access*-sopimuksen johdosta kirjasto osti 496 e-kirjaa seitsemän kuukauden kokeiluajana. Näihin kirjoihin kohdistui keskimäärin 4.12 lainausta/kirja. Kirjaston aikaisemman e-kirjakokoelman kirjojen lainausmäärät olivat vain yksi kymmenesosa tästä.⁷²

9 E-kurssikirjojen hankinta ja korvaaminen

Monissa e-kirjatutkimuksissa on korostettu seuraavia seikkoja e-kirjojen hankinnassa: e-kirjoina pitäisi hankkia kirjoja, joita ei ole tarkoitettu luettavaksi kannesta kanteen, vaan joista tarkistetaan nopeasti jokin asia. E-kirjoina ei pitäisi hankkia paksuja tieteellisiä, vaan pienissä osissa luettavia ja käytettäviä kirjoja,⁷³ ja kirjoja, joita ei lainata pitkiksi ajoiksi.⁷⁴ Jos e-kirjasta tarvitsee lukea vain esimerkiksi kappale, niin kannattaa harkita e-kirjan ostamista – jos koko kirja on luettava ruudulta, niin hankita ei ole kannattavaa.⁷⁵ Sottongin määritelmien mukaan: ”e-kirjat ovat

⁷⁰ Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwlp.pdf>.

⁷¹ Fialkoff, F., 2003. Too soon to ditch print. *Library Journal*, 128 (9), pp. 71.

⁷² Fialkoff, F., 2003. Too soon to ditch print. *Library Journal*, 128 (9), pp. 71.

⁷³ Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of rochester libraries. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.

⁷⁴ Hutley, S., 2002. Follow the Ebook Road: Ebooks in Australian Public Libraries. *Aplis*, 15 (1), pp. 32.

⁷⁵ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

vasta elämänkaarensa alkuvaiheessa ja tällä hetkellä kirjastojen kannattaisi hankkia vain tietyn-tyyppisiä e-kirjoja. Tähän kategoriaan kuuluvat tietosanakirjat, almanakat, tekniset käyttöoppaat ja käsikirjat eli kirjat joita käytetään vain vähän aikaa eikä lueta pitkiä aikoja. Tällaisissa e-kirjoissa niiden hyödyt peittoavat niiden huonot puolet”.⁷⁶

Edellä mainitut kriittiset näkökannat korostavat e-kirjojen hankkimista pitkälti niiden lukemisen perusteella. On selvää, että e-kirjat soveltuvat huonosti pitkäkestoiseen lukemiseen. Etenkin opiskelussa kirjoja käytetään monin eri tavoin ja opiskeluun liittyy monia sellaisia toimintoja, jolloin kirjoja käytetään muuhun tarkoitukseen ja muulla tavalla kuin pelkkään lukemiseen. E-kirjojen vahvuudet tutkimuksen teossa ja tiedonhaussa ovat jo tunnustettu tosiasia – yksittäisistä e-kirjoista ja kokonaisista e-kirjakokoelmista pystyy tekemään vaivattomasti tiedonhakuja. Lähdemateriaaliin tutustuminen ja sen läpikäyminen on myös paljon nopeampaa, kun kirjat ovat elektronisessa muodossa. Lisäksi e-kirjoilla pystytään ainakin teoriassa palvelemaan hyvin mm. etäopiskelijoita sekä muita normaalin opiskelurytmin ulkopuolella eläviä opiskelijoita. E-kirjojen avulla voidaan myös tehostaa huomattavasti kysytyjen kurssikirjojen kiertoa, koska e-kirja on heti lainattavissa laina-ajan umpeutumisen jälkeen.

Opiskelukäyttöön tarkoitettujen e-kirjojen hankinnassa tulee siis ottaa huomioon monia näkökohtia, ei pelkästään niiden lukemista. E-kirjojen hankinnan puolesta on esitetty myös puhtaasti taloudellisia näkökohtia. Ainakin Dennis Dillon, joka on tutkinut useita vuosia Texasin yliopistossa mm. e-kirjojen kustannustehokkuutta verrattuna painettuihin kirjoihin, väittää e-kirjan keskimääräisen yhden käyttökerran kustannuksien olevan huomattavasti vähäisempiä kuin painetun kirjan kustannukset/käyttökerta.⁷⁷

9.1 Mitä kurssikirjoja kannattaa hankkia enemmän ja mitä vähemmän e-kirjoina -painotuksia e-kurssikirjojen hankinnassa

E-kurssikirjallisuuden valinnassakin kannattaa käyttää harkintaa sen sijaan, että e-kirjoina hankittaisiin kaikki mahdollinen kurssikirjallisuus. Jo taloudelliset näkökohdat pakottavat siihen, että e-kirjojenkin valinnassa kirjaston on tehtävä painotuksia sen suhteen, mitä kurssikirjoja on kannattavampaa ja järkevämpää hankkia e-kirjoina, mitä pääasiassa painettuina. E-kirjojen hankinnan osalta oikeilla kirjavalinnoilla voidaan vaikuttaa siihen, kuinka paljon ja kuinka tehokkaasti kirjaston hankkimia e-kirjoja käytetään. Kaikki kirjallisuus ei edelleenkään ole soveltuvaa e-kirjoina, eikä kaikilla kurssikirjoilla tule olemaan kysyntää e-kirjamuodossa.

⁷⁶ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

⁷⁷ Plosker, G., 2004. Internet librarian returns to Monterey. *Information today*, 21 (1), pp. 1.

Vaikka e-kurssikirjat parantavat yleisesti mm. kurssikirjojen saatavuutta ja saattavat helpottaa kurssikirjojen kysyntään kohdistuvia paineita, on selvää, että pelkästään ns. kannesta kanteen luettavia painettuja kurssikirjoja lainataan edelleen paljon lukemismukavuuden takia – vaikka e-kirjaversio olisikin saatavilla. Näissä tapauksissa painetun kirjan ominaisuudet ovat lukijoiden mielestä selkeästi paremmat kuin e-kirjan, ja painettu kirja soveltuu kyseiseen opiskelumuotoon paremmin. Kyseisiä kurssikirjoja tulisi kenties hankkia vähemmän e-kirjoina, kuin kirjoja joista ei tarvitse lukea kuin osia (esim. artikkeleita, alle sata sivua jne.) tai joita käytetään kurssien aikana lyhyen aikaa, esim. kurssilla annetun tehtävän tekemiseen. Yksityiskohtaisia tietoja siitä, miten kirjoja kursseilla käytetään ja mikä niiden funktio kurssin aikana on, kirjaston on vaikeaa selvittää. Ainakin se vaatisi runsaasti resursseja ja työtä, sillä kurssien opettajiin tulisi olla tiiviisti yhteydessä ja selvittää, mihin tarkoitukseen kurssilla kirjaa käytetään. Mitä useammalla kurssilla kirjaa puolestaan käytetään, sitä enemmän sillä on erilaisia käyttötapoja.

Nykyisin monista kurssikirjoista tarvitsee lukea vain tiettyjä osia, esim. artikkeleita, jolloin painettujen kirjojen hankkiminen saattaa olla kirjaston kannalta hieman turhaa. Itse asiassa kirjaston ei tarvitsisi välttämättä ostaa enää edes kokonaista e-kirjaakaan, sillä muutamissa e-kirjapalveluissa voidaan e-kirjasta ostaa vain halutut osat tai luvut. Kluwerilla mm. on ollut tällainen toiminto jo muutamia vuosia,⁷⁸ samoin Ebooklibraryssä. Myös Ellibs on kehittämässä vastaavaa omaa hyperkirjaratkaisua. Ainakin Kluwerin osalta suppeampien, osista koottujen e-kirjojen hinnat saattavat nousta helposti melko korkeiksi, joten tällaisen palvelun hyöty voi olla kyseenalainen.

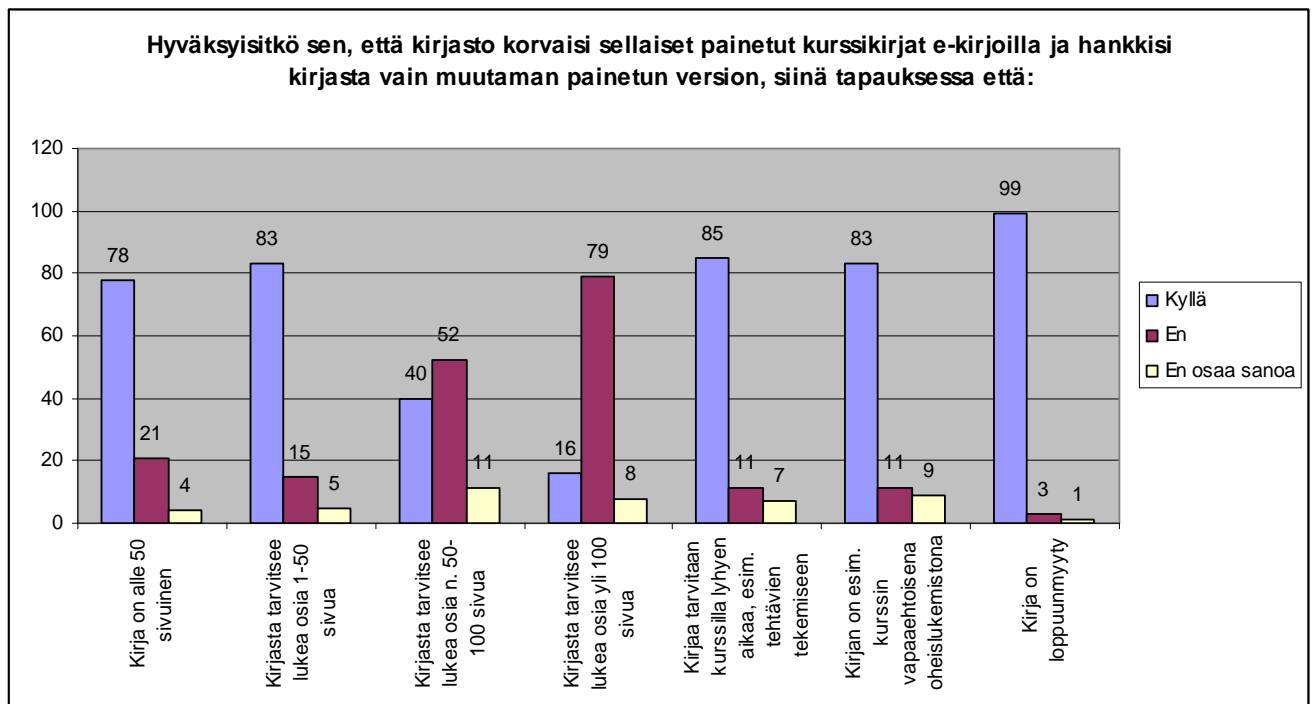
Edellä mainitut ehdotukset on ajateltu lähinnä e-kirja-aineiston tehokasta käyttöä ajatellen. Tulevaisuudessa e-kirjojen lainaustilastot tulevat näyttämään, kuinka paljon esim. kirjatenttikirjojen e-kirjaversioita käytetään verrattuna muuhun e-kurssikirjallisuuteen. Tällöin selviää jääkö niiden lainamäärät selkeästi matalammaksi, jolloin niiden hankkiminen e-kirjoina ei kenties ole perusteltua. Toisaalta yksi e-kirjojen hankintakriteeri voi olla verkkokurssien opiskelijoiden tukeminen, jolloin kaikenlaisten kurssikirjojen hankinta on perusteltua. Se, vaikuttaako e-kirjojen luettavuus kirjaston e-kirjahankintoihin tai valintoihin, on tietysti jokaisen kirjaston oma asia. Eri kirjastoilla on erilaiset painotukset, joilla ne hankkivat e-kurssikirjoja ja ylipäättään e-kirjoja. Voi todeta, että e-kirjoina kannattaa hankkia sellaisia kirjoja, joita lainataan paljon painettuina. Tällöin kirjan sivumäärillä tai käyttötapoilla ei ole merkitystä, koska kirjasta saadaan muita hyötyjä esimerkiksi kurssikirjojen saatavuuden parantuessa. Koko ajan on muistettava, että e-kirjat ovat vasta tul-

⁷⁸ Falk, H., 2003. Electronic campuses. *The Electronic library*, 21 (1).

leet kirjastojen kokoelmiin ja edelleen kirjastoissa etsitään oikeita käytäntöjä, miten e-kirjojen kanssa tulisi toimia.

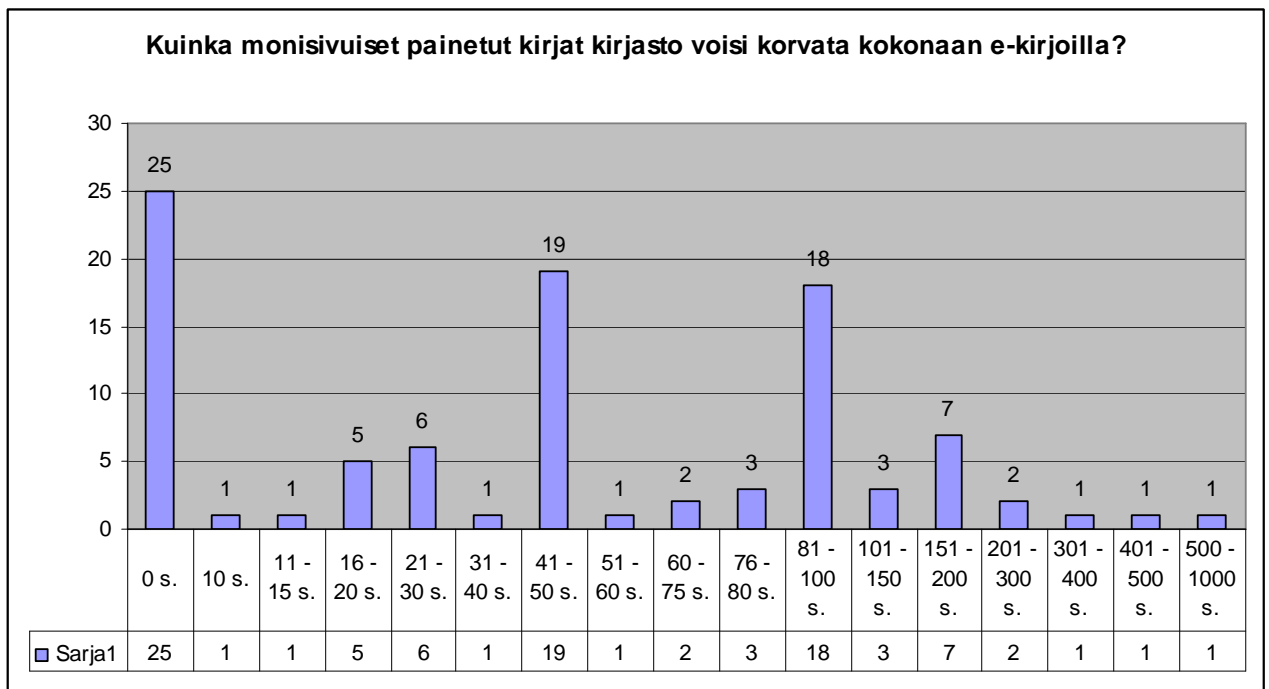
9.1.1 Kannattaako ns. vähän käytettyä kurssikirjallisuutta enää edes hankkia painettuna?

Ainakin teoriassa ns. vähän käytettyjen kurssikirjojen (kirjojen, joita ei tarvitse lukea pitkään tai joiden painettuja versioita ei lainata kovin usein) hankinnassa tulisi miettiä, onko niitä järkevä hankkia painettuina. Korvaamalla ne e-kirjoilla saadaan säästettyä painettuihin kirjoihin kuluja menoja (kirjojen katoaminen, hajoaminen, kirjan käsittelystä aiheutuvat henkilöstökulut, hyllytila yms.). Säästöt ovat tietysti vähäisemmät, jos e-kirjoilla korvataan painettuja kirjoja, joita ei lainata muutenkaan paljoa. Saadut säästöt voidaan kohdistaa esim. sellaisten kurssikirjojen hankintaan, jotka ovat soveltuvampia painettuina kuin e-kirjoina. Painettujen kurssikirjojen korvaaminen kokonaan tai pääosin e-kirjoilla on hyvin radikaali ratkaisu ja moni opiskelija haluaa lukea edelleen (lyhyenkin aikaa) painettua kirjaa enemmän kuin e-kirjaa. Keväällä 2004 suoritetun kyselyn perusteella opiskelijat olisivat jo kuitenkin valmiita luopumaan lähes kokonaan sellaisista painetuista kurssikirjoista, joita ei tarvitse lukea pitkiä aikoja ja joita tarvitaan vain tehtävien yms. tekemistä varten. Ehtona on, että kirjasta on lisäksi saatavilla muutama painettu versio. Enemmistö opiskelijoista oli selkeästi painettujen kirjojen korvaamista vastaan vain siinä tapauksessa, että kirjaa tarvitsee lukea yli 100 sivua.

Kuvio 1. Hyväksyisitkö sen, että kirjasto korvaisi sellaiset painetut kurssikirjat e-kirjoilla ja hankkisi kirjasta vain muutaman painetun version, siinä tapauksessa että: (n=103)

Kysyttäessä ”Kuinka monisivuiset painetut kirjat kirjasto voisi korvata kokonaan e-kirjoilla?” opiskelijat olivat jo hieman varautuneempia. Lähes neljännes opiskelijoista ei tahdo, että kirjasto korvaisi e-kirjoilla mitään painettuja kirjoja. Kuitenkin 38 % oli sitä mieltä, että 80-sivuiset tai lyhyemmät kirjat voisi korvata jo kokonaan e-kirjoilla. On muistettava, että harva yliopisto-opiskelussa käytettävä kirja on vain kahdeksankymmentä sivua pitkä tai lyhyempi. Ainakaan Opiskelijakirjastolla ei ole aikomusta korvata painettuja kurssikirjoja missään vaiheessa kokonaan e-kirjoilla.

Kuvio 2. ”Kuinka monisivuiset painetut kirjat kirjasto voisi korvata kokonaan e-kirjoilla?” (n=97)

Lienee selvää, että mikäli painettuja kurssikirjoja korvattaisiin kokonaan e-kirjoilla, palvelun, jonka kautta e-kirjoja lainataan tai jossa e-kirjat ovat, pitäisi olla helppokäyttöinen ja toimia moitteettomasti. Jos palvelun käytössä, e-kirjojen lainauksessa, lukemisessa tai käyttämisessä esiintyy ongelmia, niin painettuja kirjoja vaaditaan hyvin nopeasti takaisin kirjaston hyllyihin. Ainakaan tällä hetkellä painettujen kurssikirjojen korvaamista kokonaan e-kirjoilla ei voida harkita, sillä esim. Ellibsin palvelun toiminnan luotettavuuden suhteen on ollut ongelmia; e-kirjat eivät esim. ole aina avautuneet Adobe Readeriin lainauksen jälkeen. E-kirjojen nykyinen käyttötapa (e-kirjoja ei lueta, vaan käytetään nopeasti esim. jonkin asian tarkistamiseen) korostaa sitä, että e-kirjapalvelun tulisi olla yksinkertainen ja helppokäyttöinen, jotta kirjan esille saamiseen ei kulu liikaa aikaa. Jos tämä prosessi on hidas, niin palvelu ei ole kaikkein soveltuvin e-kirjan pikaiseen lukemiseen ja käyttämiseen.

9.1.2 Muita asioita mitä e-kirjojen hankinnassa kannattaa ottaa huomioon

E-kurssikirjaa hankittaessa kannattaa miettiä sitä, kuinka suurta määrää opiskelijoita se hyödyttää. Jos kirja kuuluu usean kurssin vaatimukseen, sitä hyödyllisempi se on e-kirjana, ja sitä suurempaa määrää opiskelijoita se hyödyttää. Esimerkiksi California State University:ssa Yhdysvalloissa e-kirjoja hankitaan tukemaan vain sellaisia kursseja, joita pidetään vähintään 2/3 osassa CSU:n kampuksista.⁷⁹ Kirjasto ei siis hanki e-kirjoja, jos niiden oletetut käyttäjämäärät ovat ennakolta vähäisiä.

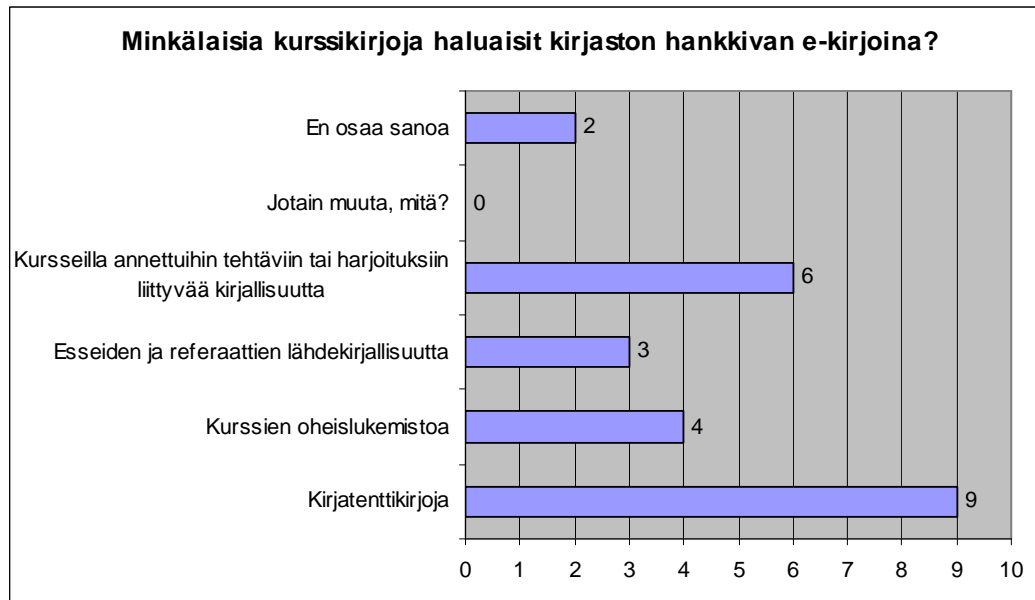
Opiskelijakirjastossa e-kirjojen hankinnassa ei alkuvaiheessa käytetty mitään erityisiä kriteereitä, vaan periaatteena oli, että kirjasto hankkii kaikkia saatavilla olevia e-kurssikirjoja 5 kopiota. Tällä hetkellä e-kurssikirjojen hankintamäärät ovat kuitenkin 5, 3 tai 1 kopiota. Viisi kopiota hankitaan siinä tapauksessa, että kurssikirja kuuluu ns. massakurssiin, ja 3 tai 1 kopiota, jos kurssikirja kuuluu johonkin pienempään kurssiin.

Koska e-kirjojen kysyntä on ollut vielä vähäistä, eivät suuremmat kopiomäärät ole perusteltuja. Tulevaisuudessa hankittavia e-kirjojen kopiomääriä kannattaisi kuitenkin miettiä enemmän kirja-kohtaisesti vastaavan painetun kirjan lainausmäärien sekä nidemäärien mukaan – etenkin jos painettuja kurssikirjoja ei korvata kokonaan e-kirjoilla. Onko järkevää hankkia 5 e-kirjakopiota, jos painettujakin kurssikirjoja on kirjastossa vain muutama kappale? Entä kuinka järkevää on hankkia useita kopioita e-kirjoja, jos painettuja kirjoja on lähes koko ajan saatavilla?

Moni kyselyyn osallistunut opiskelija oli sitä mieltä, että käyttäisi e-kirjaa vain, jos painettua kirjaa ei ole saatavilla, ei muuten. Ainakin tällä hetkellä lainaustilastojen mukaan muutamien Opiskelijakirjaston hankkimien e-kurssikirjojen kohdalla hankintamäärä olisi voinut olla viiden kopion sijaan esim. kaksi tai kolme. Varsinkin, kun kirjoja on saatavilla myös painettuina. Mahdollisen kysynnän lisääntyessä e-kirjoja olisi voinut hankkia lisää tai asettaa olemassa oleville e-kirjoille lyhyemmät laina-ajat. E-kirjoja ei kannata hankkia montaa kopiota myöskään sen takia, että niitä käytetään kerralla hyvin lyhyen aikaa.

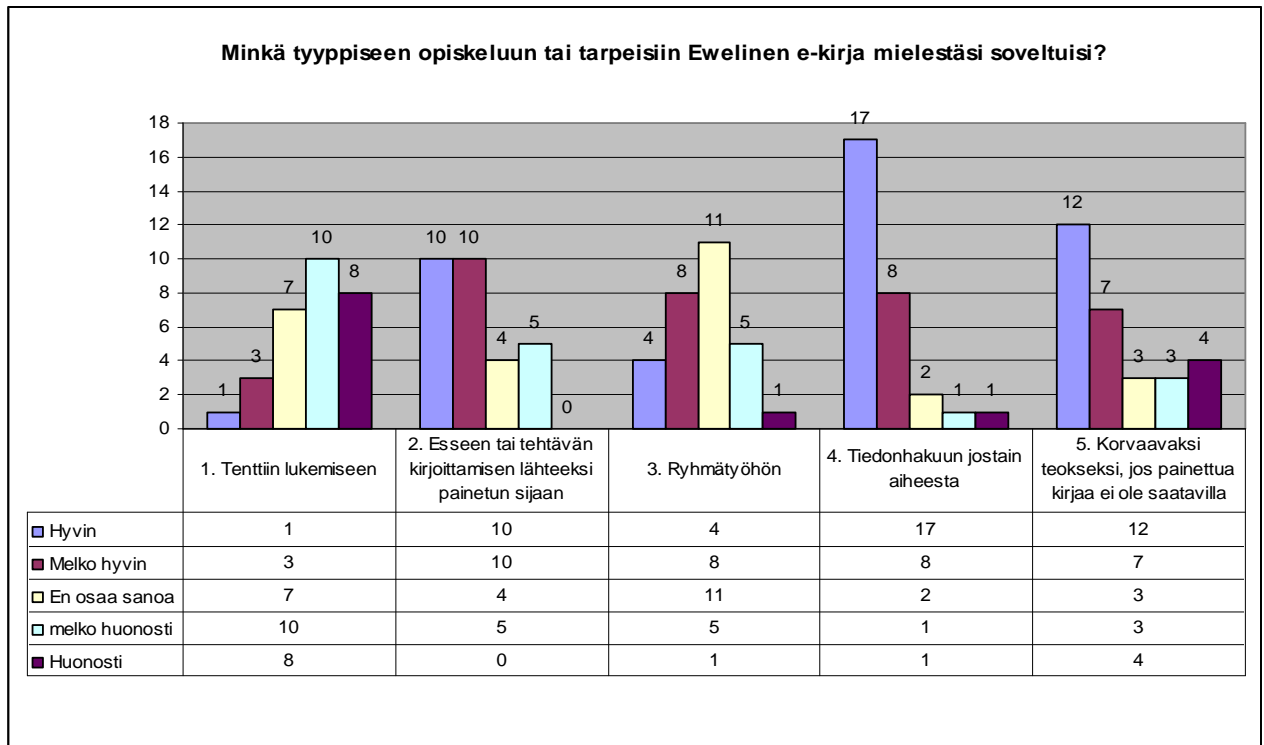
⁷⁹ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

9.1.3 Opiskelijoiden mielipiteitä siitä, minkälaisia kurssikirjoja pitäisi hankkia e-kirjoina

Kuvio 3. Minkälaisia kurssikirjoja haluaisit kirjaston hankkivan e-kirjoina? (n=24)

Vaikka kirjatenttikirjoja halusikin kohtalaisen suuri määrä opiskelijoita, niin yhtä moni opiskelija halusi kirjaston hankkivan sellaisia kirjoja, joiden pääasiallinen funktio ei ole niiden pitkäkestoisen lukeminen. Toisaalta kysymyksen tulos on osittain ristiriidassa kysymyksen ”Minkä tyyppiiseen opiskeluun tai tarpeisiin Ewelinen e-kirja mielestäsi soveltuisi” vastausten kanssa, koska yli 60 % vastaajista näkee, että e-kirja soveltuu melko huonosti tai huonosti tenttiin lukemiseen. Tämä ristiriita selittynee sillä, että monet opiskelijat näkevät e-kirjan olevan hätäratkaisu siinä tapauksessa, että painettua kurssikirjaa ei ole enää saatavilla. Moni tutkimukseen osallistunut opiskelija korosti juuri tätä. Toisaalta juuri tätä tarkoitusta varten e-kirjoja onkin hankittu; jotta painettujen kirjojen ollessa lainassa opiskelijat voisivat hätätapauksessa käyttää e-kirjoja. Tosin tällöin herää ajatus, kuinka järkevää on hankkia e-kurssikirjoina kaikenlaisia kurssikirjoja, sellaisiakin, joita on saatavana painettuina lähes koko ajan. Onko e-kirjoista tällöin mitään suurempaa lisäarvoa?

Kuvio 4. Minkä tyyppiseen opiskeluun tai tarpeisiin Ewelinen e-kirja mielestäsi soveltuisi? (n=29)

E-kirjan nähtiin soveltuvan pääasiassa melko hyvin tai hyvin ”ei pelkästään lukemista” vaativan opiskelun avuksi (vastausvaihtoehdot 2, 3 ja 4). Tämä oli odotettavissa ollut tulos, mutta pääasiassa positiivinen suhtautuminen e-kirjoihin oli lievä yllätys. Vastaukset antavat tietysti tukea myös sille, että kirjatenttikirjoja ei ehkä kannata hankkia niin merkittävästi e-kirjoina.

10 E-kirjojen laina-ajat

On vaihtelevia mielipiteitä siitä, millaisia e-kirjojen laina-aikojen pitäisi olla. On kuitenkin selvää, että e-kirjoja lainaavan palvelun tulisi tarjota mahdollisuus määrittellä enemmän kuin yksi laina-aika, etenkin jos e-kirjat on tarkoitettu opiskelijoiden käyttöön. Laina-ajoilla voidaan nimittäin vaikuttaa siihen, miten tehokkaasti e-kirjoja käytetään, ja useammilla laina-ajoilla pystytään palvelemaan paremmin lainaajien erilaisia tarpeita. Tällä hetkellä mm. Netlibrarian ja OverDriven e-kirjapalvelut mahdollistavat vain yhden laina-ajan asettamisen e-kirjalle.

Sopivien laina-aikojen määrittely koskee tietysti vain sellaisia e-kirjapalveluita, joissa e-kirjoja lainataan painettujen kirjojen tapaan. E-kirjapalveluissa, joissa yksittäisten e-kirjojen käytölle ei ole asetettu rajoituksia käyttäjämäärien suhteen, laina-aikojen määrittelystä ei aiheudu ylimääräistä päänvaivaa. Laina-aikoja ei yksinkertaisesti ole ja asiakkaat saavat pitää kirjoja itsellään

niin kauan kuin haluavat. Kirjat eivät katoa opiskelijan omasta e-kirjahyllystä mihinkään laina-ajan umpeuduttua, toisin kuin e-kirjan lainaukseen perustuvissa palveluissa. Tämän lisäksi kirjoihin tehdyt omat muistiinpanot ja merkinnät (riippuen palvelusta) säilyvät niin kauan kuin palvelu on kirjastolle hankittuna.

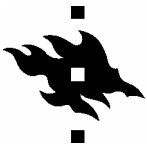
10.1 Laina-aikojen pituudet

Luonnollisesti kirjaston hankkimien e-kirjakopioiden lukumäärällä on merkitystä siihen, millaisia laina-aikoja e-kirjoille asetetaan. Lyhyet laina-ajat ovat perusteltuja, jos e-kirjoja on lainattavissa kirjastossa vain muutamia kappaleita ja kyseisillä kirjoilla on kova kysyntä.⁸⁰ Lyhyiden aikojen puolesta on esitetty myös sellaisia näkökantoja, että koska e-kirjoja luetaan vain hyvin lyhyitä aikoja ja niitä käytetään nopeasti esim. tekstien printtaamiseen tai tiedonhakuihin, niiden laina-aikojenkin tulisi olla lyhyitä, jotta kirja palautuu saman tien muiden lainattavaksi. Lyhyitä laina-aikoja voitaisiin ehkä harkita myös sellaisille kurssikirjoille, jotka ovat pituudeltaan lyhyitä. Laina-aikojen helppo vaihtelu mahdollistaa e-kirjojen käytön säätelemisen mm. kysynnän mukaan.

Lyhyitä laina-aikoja ei välttämättä edes tarvita silloin, jos e-kirja on mahdollista palauttaa ennen laina-ajan umpeutumista, kuten Ellibsin e-kirjapalvelussa. Eri asia on, muistavatko opiskelijat palauttaa e-kirjan, ja ylipäätään kuinka tietoinen esim. uusi käyttäjä on siitä, että e-kirjan voi palauttaa ennen laina-ajan umpeutumista? Kuten painettujenkin kirjojen kohdalla, e-kirja voi unohtua helposti lainaan, jolloin sitä ei pysty kukaan muu käyttämään. Näin voi käydä etenkin silloin, kun kirja lainataan kirjaston tai yliopiston koneelle. Erittäin harmittavaa se on silloin, jos asiakas on lainannut e-kirjan 14 päiväksi ja e-kirja jää kirjaston tai yliopiston koneelle lainaan ilman, että sitä käytetään. Ainakin teoriassa e-kirja voi unohtua helpommin lainaan kuin painettu kirja, koska e-kirja lymyilee tietokoneen uumenissa eikä pöydällä. E-kirjan palautus onkin asia, jota pitää painottaa vahvasti esim. opetustilanteissa. Lisäksi palautustoiminnon pitäisi olla helpokäyttöisempi ja huomattavasti automaattisempi toiminto kuin se on nyt. Esimerkiksi Adobe Reader voisi "kysyä" lukijalta aina sen sulkemisen yhteydessä, haluaako asiakas palauttaa e-kirjan vai pitää sen lainassa.

Yleensä lyhyiksi laina-ajoiksi on asetettu muutama tunti tai päivä. E-kirjoille on asetettu jopa niinkin lyhyitä laina-aikoja kuin 15 minuuttia, jolla on haluttu varmistaa se, että e-kirjat ovat todella kokoajan kaikkien saatavilla, sen sijaan että suurin osa e-kirjoista olisi koko ajan lainassa. Näin lyhyet laina-ajat ovat poikkeus ja laina-ajat asettanut kirjasto oli hankkinut vain 1-3 kopiaa/kirja. Kirjojen käyttäjämäärät ja kysyntä olivat kuitenkin moninkertaiset kirjojen lukumäärään

⁸⁰ Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of Rochester libraries. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.

nähdän (eli California State University:n opiskelijat).⁸¹ Moni kirjasto on tarkoituksella hankkinut vain muutaman kappaleen e-kirjoja.

Lyhyillä laina-ajoilla voidaan varmistaa, että muutamalla kappaleella e-kirjoja voidaan palvella monia asiakkaita tehokkaasti ilman, että e-kirjoja pitäisi hankkia kymmenittäin. Asetettaessa lyhyitä laina-aikoja olisi hyvä, että palvelussa olisi varaustoiminto, jotta kirjan saatavuuden voisi varmistaa. Kovin monen palvelun kautta ei e-kirjaa voi varata. Ainoita palveluita, jonka e-kirjoihin voi asettaa varauksia, on OverDrive.⁸² Netlibraryssä tai Ellibsissä varaustoimintoa ei ole. Tosin Netlibraryssä on toiminto, joka ilmoittaa asiakkaalle sähköpostilla kirjan palautumisesta lainattavaksi.⁸³ Lainojen palautumisten seuraamisen helpottamiseksi Ellibsin palvelussa on kello, joka kertoo koska lainassa olevan kirjan lainausaika umpeutuu, jolloin sen voi käydä lainaamassa itselleen. Kaikissa e-kirjan lainaamiseen perustuvissa palveluissa tällaista toimintoa ei kuitenkaan ole, eikä lainatun e-kirjan laina-aikoja pysty tällaisissa palveluissa seuraamaan muut kuin kirjan lainannut henkilö.

Jos mietitään Opiskelijakirjaston tämän hetkisiä lainausmääriä, niin laina-aikoja ei ole tarvetta niiden perusteella muuttaa lyhyemmiksi, koska yhdenkään e-kurssikirjan kysyntä ei ole syksyllä eikä keväällä ylittänyt lainattavissa olevien kirjojen määrää. Toisaalta voidaan kuitenkin miettiä, kuinka järkeviä pitkät laina-ajat ovat e-kirjoille. E-kirjojen käyttö ei ole tehokasta, jos e-kirja makaa yhden asiakkaan koneella viikkotolkulla, koska e-kirjojen käyttö on kuitenkin hyvin lyhytkestoisista. Yksi ratkaisu e-kirjan tehottomaan käyttöön voisi olla toiminto, jossa lainatun e-kirjan käyttöä valvottaisiin automaattisesti; jos asiakas ei käyttäisi e-kirjaa säännöllisesti pitkän laina-ajan kuluessa, niin se palautuisi automaattisesti muiden lainattavaksi heti oltuaan tietyn aikaa käyttämättömänä. Onko tällaista ratkaisua mahdollista rakentaa, on toinen asia. Opiskelijakirjastossa pitkien laina-aikojen muuttamista lyhyemmiksi kannattaa miettiä paljon käytettyjen yleis-kokoelman kirjojen kohdalla, on vain yksi kappale (esim. suositut atk-alan kirjat).

10.2 Pitäisikö e-kirjoilla olla yhtä pitkät laina-ajat kuin painetuilla?

Gelfand esittää että, e-kirjoilla pitäisi olla pitkät laina-ajat tai samat kuin painetuilla kirjoilla.⁸⁴ Lähinnä samanlaisia laina-aikoja tahdotaan ja ehdotetaan käyttäjien puolesta sen takia, että niihin on totuttu painettujen kirjojen kanssa. Miksi niitä pitäisikään muuttaa, jos e-kirjakin lainataan samalla tavalla kuin painettu kirja. Toinen yleinen perustelu on se, että e-kirjaa on hanka-

⁸¹ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

⁸² Overdrive. 2004. Ebook tutorial. http://www.overdrive.com/Resources/EBookTutorial_2004.pdf.

⁸³ Tampereen yliopisto. 2004. E-kirjasto. Verkkokirjat.

<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/tietokannat/netlibraryohje.shtml>.

⁸⁴ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

lampi lukea kuin painettua (sidottu tietokoneeseen jne.), joten sillä tulisi olla vähintään yhtä pitkä laina-aika kuin painetulla. Lisäksi perusteluina käytetään sitä, että pitkät laina-ajat ovat soveltuvia esseiden ja tehtävien tekemiseen kuin lyhyet.

Hyvin lyhyiden laina-aikojen lisäksi e-kirjoille voidaan asettaa helposti myös normaalia pidempiä laina-aikoja, jolloin voidaan palvella mm. gradun tekijöitä tai tutkijoita. Hyvin usein yliopistokirjastoissa on ongelmana se, että tutkijat tai yliopiston henkilökunta pitävät lainaamia painettuja kirjoja reilusti laina-aikojen ylitse, eivätkä palauta kirjoja ajoissa. E-kirjat voisivat tuoda ainakin osittain ratkaisun tähän ongelmaan. Pitkiä laina-aikoja ei e-kirjoille kannata kuitenkaan laittaa, ellei pystytä varmistamaan esim. salasanoin, että pidemmän laina-ajan e-kirjat päätyvät niitä oikeasti tarvitseville. Esim. Netlibraryssä oleva toiminto mahdollistaa, että tietyt e-kirjat ovat määritellyn ajan, esim. yhden kurssin, opiskelijoiden käytössä. Muiden opiskelijoiden pääsy e-kirjoihin rajoitetaan kurssin ajaksi, jolloin taataan kirjojen saatavuus niitä eniten tarvitseville. Myös Ellibsin e-kirjoihin on mahdollista asettaa kirjakohtaiset laina-ajat.

Pitkiä laina-aikoja voisi käyttää mainostuskeinona, jotta opiskelijat käyttäisivät e-kirjoja painettujen kirjojen sijaan – etenkin jos e-kirjojen lainausmäärät pysyvät matalina.

Olisi tärkeää e-kirjojen ollessa monelle Helsingin yliopiston opiskelijalle vielä toistaiseksi melko tuntemattomia, että e-kirjan lainaamisen yhteydessä (esim. Ellibsin palvelussa lainauslinkin vieressä) lainaajalle selitettäisiin mitä varten kirjalle on asetettu kaksi erilaista laina-aikaa, ja min-kälaiseen käyttötarkoitukseen tietyn laina-ajan omaava kirja parhaiten soveltuu (ainakin osa tutkimukseen osallistuneista opiskelijoista ihmetteli lyhyitä laina-aikoja). E-kirjojen käytön yleisyydessä e-kirjojen käyttäminen tulee tutummaksi suuremmalle yleisölle, jolloin esim. laina-ajoista informoiminen ei ole niin oleellista kuin nyt.

10.3 Opiskelijakirjaston e-kirjojen laina-ajat

Opiskelijakirjastossa e-kirjojen laina-ajat ovat yksi päivä ja neljätoista päivää. Yhden päivän laina-aikaa suositellaan käytettäväksi, kun luetaan kirjastossa. E-kirjojen lyhyet laina-ajat ovat tietysti hieman ongelmallisia opiskelijan kirjaan tekemien merkintöjen suhteen. Ellibsin e-kirjoista merkinnät katoavat laina-ajan umpeuduttua. Merkintöjen tekemisestä häviää mielekkyys, jos niitä ei pysty enää jälkikäteen hyödyntämään. Esimerkiksi Netlibraryn kirjoihin tehtyjä muistiinpanoja voi käyttää e-kirjan palautumisen jälkeenkin.⁸⁵ Olisi hyvä, jos tällainen mahdollisuus olisi myös Ellibsin e-kirjoissa.

⁸⁵ Tampereen yliopisto. 2004. E-kirjasto. Verkkokirjat.
<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/tietokannat/netlibraryohje.shtml>.

Kuvio 5. Ovatko nykyiset e-kirjojen laina-ajat 1 tai 14 päivää mielestäsi sopivat? (n=30)

Pääosa opiskelijoista (18/30) piti tämän hetkisiä laina-aikoja sopivina. Kuitenkin moni – myös sellaiset, jotka pitivät nykyisiä sopivina – halusi, että e-kirjoille asetettaisiin vielä pidempiä laina-aikoja. Yleensä pidemmäksi laina-ajaksi ehdotettiin 28 päivää tai kuukautta. Tällä hetkellä ei ole mitään estettä sille, ettei Opiskelijakirjaston laina-aikoja kurssikirjojen suhteen voisi korottaa 14 päivästä esim. 28 päivään, koska kirjojen kysyntä on vähäistä. Jos e-kirjojen kysyntä alkaa kasvaa, niin silloin pitää luonnollisesti lyhentää laina-aikoja, jotta e-kirjojen käyttö olisi tehokasta ja mahdollisimman moni opiskelija pääsisi niitä käyttämään.

On selvää, että opiskelijat haluavat aina (kurssi-)kirjoille pidempiä laina-aikoja. E-kirjojen laina-aikoja voidaan kuitenkin vaihdella helpommin kuin painettujen kirjojen aikoja, etenkin siinä tapauksessa, että kirjasto pystyy muuttamaan laina-aikoja itse. Lisäksi e-kirjojen laina-aikoja voidaan helposti muuttaa joustavasti ns. kysynnän mukaan. Kuitenkin mietittäessä e-kirjojen laina-aikoja ja kaikkia niitä pulmallisuuksia mitä e-kirjan keinotekoisesta lainaamisesta opiskelijalle aiheutuu (esim. e-kirja voi olla lainassa siinä missä painettukin, opiskelija voi joutua odottamaan ja ”kyttämään” e-kirjan palautumista, asetetaanko e-kirjalle lyhyet vai pitkät laina-ajat yms.) on pakko todeta kuinka käteviä opiskelijoiden kannalta rajoittamattomaan käyttöön perustuvat e-kirjat (palvelumallit) ovat tässä suhteessa.

Listaan on koottu muutamia opiskelijoiden avoimia vastauksia ja ehdotuksia sopiksi laina-ajoiksi. Pidempiä laina-aikoja toivottiin lähinnä sen takia, että ne soveltuisivat paremmin kurssin aikana luennoilla annettujen tehtävien tekemiseen, jotka edellyttävät kirjan pidempiaikaista käyttämistä. Yksi perustelu oli myös se, että lyhyen laina-ajan kirjoista katoavat merkinnät kesken opiskeluprojektin.

Pidempiä laina-aikoja kuukautta tai 28 päivää halusi 11 vastaajaa:

- Nämä laina-ajat voisi säilyttää, mutta olisi hyvä, jos kirjan voisi lainata myös pidemmäksi aikaa, esim. kuukaudeksi. (Nainen 20v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Normaali 28 päivää olisi hyvä, esim. juuri tällaisen oppimispäiväkirjan aineistona ja lähteenä. (Nainen 23v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Pidempiä, esim. 28 päivää (Nainen 46v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Myös 7 päivää ja 1 kk- vaihtoehdot olisi hyvä olla olemassa (Nainen 19v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Edellisten lisäksi (1 tai 14pv) pidempi, esim. 30 päivän laina-aika. Harmittaisi, kun merkinät (alleiviivaukset yms.) häviäisi kesken opiskeluprojektin. (Nainen 25v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Lisäksi toivottiin lyhyempiä 3-7 päivän mittaisia laina-aikoja:

- 3 päivää voisi olla sopiva esseiden tai oppimispäiväkirjan teossa (Nainen 36v., avoimen yliopiston opiskelija)
- 1 päivä tuntuu ainakin kovin lyhyeltä ajalta (Nainen, ikä?, Avoimen yliopiston opiskelija)
- Myös 7 päivää ja 1 kk- vaihtoehdot olisi hyvä olla olemassa (Nainen 19v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Edellä mainittujen aikojen lisäksi yksi vastaaja ehdotti, että lainaaja voisi itse päättää e-kirjan laina-ajan:

- Mielestäni voisi lainaaja itse päättää laina-aikansa, esim. 24 pv, 6 pv tai 46 pv. (Mies 41v., Helsingin yliopiston opiskelija)

11 Mitä e-kirjojen suunnittelussa tulisi ottaa huomioon?

Nykyään keskeisten e-kirjapalveluiden kautta hankittavat e-kirjat ovat luettavissa pääasiassa PDF-muodossa. PDF-muodossa teksti esiintyy Adoben lukuohjelmien kautta samanlaisena kuin se on painetussa muodossa eli PDF pyrkii säilyttämään julkaisun ulkoasun muuttumattomana.⁸⁶ PDF onkin alun perin kehitetty painettujen dokumenttien julkaisemista ja tulostamista varten, ja se on sähköinen tuloste tai tulostustiedosto.⁸⁷

Kädeväöntö siitä, mikä on suosituin/paras formaatti e-kirjojen esittämisessä PC:n kautta, PDF vai HTML, on jatkunut e-kirjojen markkinoille ilmestymisestä lähtien. Vielä muutama vuosi sitten

⁸⁶ Mäenpää, A., 2004. PDF ja julkaiseminen. Yliopistopaino.

⁸⁷ Mäenpää, A., 2004. PDF ja julkaiseminen. Yliopistopaino.

osa e-kirjapalveluista käytti HTML-pohjaisia e-kirjoja. Tällä hetkellä näyttää siltä, että PDF on viemässä voiton, koska ainakin suurimpien e-kirjapalveluiden kautta (mm. Netlibrary, Ebrary, Knovel, Kluwer, Ellibs) luettavat e-kirjat ovat luettavissa nykyään vain PDF-muodossa ja moni palvelu (mm. Netlibrary) on vaihtanut HTML-perustaisista e-kirjoista PDF:iin. Muutama e-kirjapalvelu tosin tarjoaa e-kirjansa parissa eri formaatissa, kuten OverDrive, joka tarjoaa e-kirjoja sekä PDF että Palm (*Mobipocket Reader*) muodossa.⁸⁸ Kaikkien e-kirjapalveluiden e-kirjat eivät kuitenkaan ole tavallisia perus-PDF-tiedostoja, joissa esitettyyn tekstiin ei ole tehty ylimääräisiä painetusta versiosta poikkeavia muokkauksia. E-kirjojen tekstien linkittäminen on ehkä näkyvimpiä eroavaisuuksia perus-PDF-tiedostoihin verrattuna. Esimerkiksi sisällysluettelot on linkitetty itse tekstiin tai teksteistä on linkkejä ulkoisiin lähteisiin. Erilaisten muokkausten määrä vaihtelee kuitenkin eri e-kirjapalvelujen e-kirjojen välillä.

Vaikka PDF on suosituimpia e-kirjaformaatteja, etenkin yksityisille kuluttajille myydään paljon e-kirjoja Palm Reader- tai MS Reader -formaatissa. Kummatkin toimivat myös kannettavissa lukulaitteissa. Ainakin Yhdysvalloissa näyttää siltä, että kuluttajat haluavat ostaa e-kirjansa kannettaviin lukulaitteisiin, kuten kämmenmikroiin. Yli 60 % kuluttajille suoraan myytävistä e-kirjoista on Palm Reader -formaatissa.⁸⁹

E-kirjaformaattien kirjo on edelleen laaja, eikä ole olemassa yhtä yhtenäistä formaattia. Kaikkia markkinoilla olevia e-kirjoja ei ole saatavilla kaikissa formaateissa. Ideaalein tilanne olisi, että kirjasto voisi hankkia e-kirjasisältöjä ja jakaa niitä erilaisissa käyttäjien tarvitsemisissä formaateissa. Tilanne on tällä hetkellä kuitenkin se, että jos kirjasto haluaa jakaa e-kirjojaan useissa eri formaateissa, kirjaston pitää esimerkiksi yhtä kirjaa ostaessa ostaa kirjasta eri formaatissa olevat kopiot.⁹⁰

11.1 Miksi kustantajat ja e-kirjapalvelut panostavat PDF-kirjoihin?

Kustantajilla ja etenkin e-kirjapalveluilla on omat syynsä miksi ne ovat valinneet PDF-formaatin e-kirjojensa julkaisumuodoksi. E-kirjamateriaalin puutteen vuoksi e-kirjapalvelut haluavat kasvattaa e-kirjakokoelmia mahdollisimman nopeasti, jotta markkinoille saadaan enemmän kirjatarjontaa. E-kirjojen markkinoille tuonti ei saa olla liian kallista, sillä e-kirjayrityksillä ei ole varaa eikä aikaa kehittää kalliita multimedia yms. e-kirjasovelluksia e-kirjamarkkinoiden ollessa vielä melko kehittymättömät. PDF-formaatissa olevat e-kirjat ovatkin sopiva vaihtoehto e-kirjayrityksille, koska e-kirjojen käsittely sekä verkkoon laittaminen on prosessina huomattavasti nopeampaa kuin HTML-pohjaisten e-kirjojen tai paljon suunnittelua ja teknistä työtä vaativien

⁸⁸ Overdrive. Ebook tutorial. http://www.overdrive.com/Resources/EBookTutorial_2004.pdf.

⁸⁹ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

⁹⁰ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

verkkokirjojen (esim. yhden Metatext-verkkokirjojen suunnittelu painetusta kirjasta myyntiin kelpaavaksi verkkokirjaksi kesti 8-12 kuukautta vuonna 2001).

PDF-tiedoston edut ovat verkkojulkaisun kannalta dokumenttien helppo siirrettävyys, pieni tiedostomuoto (kuvat voidaan pakata), laaja tuki, Adobe Reader-ohjelmien maksuttomuus, laitteistoriippumattomuus, PDF:n skaalautuvuus (voi käyttää taskutietokoneella tai tavallisella PC:lla), tiedosto voidaan tehdä helposti turvalliseksi (esim. kopiointin tai tulostuksen esto), pystyy lataamaan yhden sivun kerrallaan (joka on tärkeää jos verkkoyhteys on hidas) ja PDF:n kyky säilyttää julkaisun ulkoasu laiteympäristöstä riippumatta.⁹¹ Adobe Reader-ohjelmaa voidaan käyttää myös monilla eri alustoilla kuten, Macintoshilla, Linuxilla ja Palm OS:illa.⁹² PDF-tiedostojen ja Adobe Reader 6.0:n etuna voidaan nähdä myös se, että ohjelman kautta e-kirjoja luettaessa ne eivät enää eroa merkittävästi muunlaisista PDF-dokumenteista, jolloin e-kirjoista tulee kuluttajille paljon arkipäiväisempiä, koska raja tavallisen PDF-dokumentin ja e-kirjan välillä katoaa.⁹³ Adobe Readerin ja Adobe Acrobatin suosion voidaan sanoa olevan tällä hetkellä vahva – ainakin jos uskoo Adoben omiin arvioihin ohjelmiston levinneisyydestä. Adoben mukaan ohjelmia ladataan maailmanlaajuisesti päivittäin miljoona kertaa ja ohjelmistolla on maailmanlaajuisesti 500 miljoonaa rekisteröityä käyttäjää.⁹⁴ Tunnusluvut vaikuttavat melko huimilta ja 500 miljoonan rekisteröityneen käyttäjän määrään tulee suhtautua varauksellisesti.

PDF:n asemaa e-kirjaformaattina ei ole pahemmin kyseenalaistettu. On kuitenkin tutkittu, että e-kirjan pitäisi sisältää samoja piirteitä kuin painetun version, jotta lukijat totuisivat lukemaan ja käyttämään myös elektronisia kirjoja. Tämä on ymmärrettävää, mutta voidaan kysyä, kuinka järkevää on laittaa verkkoon painetun kirjan teksti aivan samanlaisessa ulkoasussa kuin se on painettuna eli PDF-muodossa ilman, että e-kirjan rakennetta, esitysmuotoa ja tekstiä muokataan paremmin verkkoon soveltuvaksi ja helpommin luettavaksi? E-kirjojen tekstejä ja kappaleita tulisikin esim. jaotella pienempiin osiin,⁹⁵ jotta lukeminen olisi näytöltä helpompaa ja vähemmän rasittavaa. E-kirjojen tulisi olla painetun kirjan metafora, mutta painetun kirjan piirteitä ei kannata noudattaa orjallisesti verkossa, koska se saattaa vähentää e-kirjan käytön tehokkuutta.⁹⁶

⁹¹ Mäenpää, A., 2004. PDF ja julkaiseminen. Yliopistopaino.

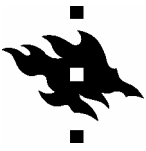
⁹² Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

⁹³ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

⁹⁴ Graham, J., 2003. E-books are getting a boost at Bookexpo. *Usa today* 6.3.2003.

⁹⁵ Landoni, M. and Wilson, R., EBONI electronic textbook design guidelines. <http://ebooks.strath.ac.uk/eboni/guidelines/index.html>.

⁹⁶ Diaz, P., 2003. Usability of hypermedia educational e-books. *D-Lib magazine*, 9 (3).

11.2 Suuntaviivoja e-oppikirjojen suunnitteluun

Painettujen kirjojen rakenne ja esitysmuoto tulisi muuntaa paremmin verkkoon soveltuvaksi ja verkon suomia etuja pitäisi käyttää enemmän hyödyksi e-kirjoissa, eikä pysyttäytyä liiaksi painetun kirjan esitysmuodossa. Tämä on havaittu tärkeäksi etenkin elektronisia oppikirjoja suunniteltaessa. Elektronisten oppikirjojen suunnitteluun on kehitetty erilaisia ohjeita siitä, mitä elementtejä hyvän elektronisen oppikirjan tulisi sisältää.

Seuraavat ohjeet pohjautuvat mm. Eboni-projektin määrittelemiin e-kurssikirjojen suunnitteluohjeisiin, jotka on tarkoitettu juuri verkossa julkaistavia e-kirjoja varten. Eboni-projekti eli *Electronic Textbook Design Guidelines* on ollut vireillä Isossa-Britanniassa jo vuosia. Projekti on saanut alkusysäyksensä siitä, että verkossa on yhä enemmän opiskeluun suunniteltuja oppimateriaaleja, joita opiskelijat käyttävät yhä enemmän ensisijaisina lähteinä, kun he hakevat omaa opiskelua tukevaa materiaalia. Tällaisten verkossa olevien oppimateriaalien suunnitteluun tulisikin kiinnittää entistä enemmän huomioita, jotta ne olisivat helppokäyttöisiä ja niissä oleva tieto löytyisi mahdollisimman nopeasti. Projektiin ja suunnitteluohjeiden arvioimiseen on osallistunut 100 eri alojen opiskelijaa, opettajaa ja tutkijaa Iso-Britannian korkeakouluista.⁹⁷

Eboni-projekti pohjautuu vahvasti Visual Book- ja Web Book -kokeiluihin, joista on johdettu kaksi keskeistä johtopäätöstä, jotka ovat oleellisia e-kirjojen käytettävyydelle:⁹⁸

- E-kirjankin rakentamisessa tulisi pitää mielessä painetun kirjan metaforan/esitysmuodon "perintö" ja tarvittaessa tukeutua siihen, kun se on oleellista e-kirjaa suunniteltaessa
- Elektronisen materiaalien esityksessä olisi tärkeää esittää se lyhyinä, "skannattavina" paloina, ennemmin kuin pitkänä, lineaarisena tekstinä

Eboni-projektissa on kehitetty 16 ohjetta/neuvoa e-oppikirjojen suunnittelua varten, joista muutamaiset ovat hieman itsestään selviä. Kuitenkin ohjeissa on monia hyviä havaintoja ja ehdotuksia mm. navigoinnin ja e-kirjan selaamisen parantamiseksi, joihin kaikissa e-kirjapalveluissa ei ole kiinnitetty huomiota. Seuraavassa listassa suunnitteluohjeet on kirjoitettu kursivoiden.

⁹⁷ Landoni, M. and Wilson, R., EBONI electronic textbook design guidelines. <http://ebooks.strath.ac.uk/eboni/guidelines/index.html>.

⁹⁸ Wilson, R., Landoni, M. and Gibb, F., 2002. A user-centred approach to e-book design. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 322.

E-kirjalla tulisi olla kunnollinen kansi

Kirjan kansi kertoo lukijalle siitä, että hän lukee sivuja, jotka muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Jos kirjalla on painettu vastakappale, e-kirjan kannen pitäisi olla samanlainen kuin painetun kirjan. Kirjan kannen tulisi mahtua yhdelle sivulle ja näytön ruudulle siten, että sen kokonaan nähdäkseen ei tarvitse käyttää rullausta. Ohje voi kuulostaa itsestään selvältä, mutta ainakaan kaikissa Ebraryn kirjoissa ei ole kantta tekijänoikeuksista johtuen. Toisaalta monen painetun oppikirjan kansi voi sisältää vain kirjan nimen ja se on muuten esim. yksivärinen, joten kannella ei ole välttämättä merkitystä. Kannen avulla voi tosin hahmottaa ja tunnistaa itselle tutun kirjan esim. e-kirjakokoelmien kirjoja selailtaessa. Ehkä kannen sijasta tulisi puhua siitä, että kirjalla on selkeä aloituskohta.

E-kirjan tulisi sisältää kunnollinen sisällysluettelo ja hakemisto, muiden hakutoimintojen lisäksi

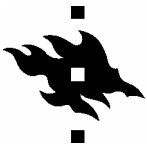
Uuteen kirjaan tutustuttaessa sisällysluettelot ovat tärkeitä lukijoille, jotta lukija saa käsityksen siitä, mitä kirja pitää sisällään. Samalla lukija saa käsityksen e-kirjan rakenteesta, mikä voi hämmästyä luettaessa elektronista mediaa. Sisällysluettelo voi olla kaiken lisäksi tärkeä navigointityökalu, jos sisällysluettelosta on linkit suoraan kirjan kappaleisiin ja valittuihin osiin. Ellipsisin e-kirjoissa ei tätä toimintoa ole. Se hankaloittaa e-kirjan lukemista ja siinä liikkumista. Adobe Readerissa on kuitenkin sivunäkymätoiminto eli pienennetyt kirjan sivut ovat Readerin vasemmassa laidassa selailtavissa ja pienennettyä sivua klikkaamalla pääsee suoraan haluamalleen sivulle. Linkitetyn sisällysluettelon veroinen toiminto se ei ole, koska sivuja on kerralla näkyvissä vain muutamia. Monet muut e-kirjapalvelut tarjoavat tekstiin linkitetyn sisällysluettelon (mm. Netlibrary, Kluwer, Ovid)

E-kirjassa tulisi olla aakkosellinen hakemisto ja hakemiston termeistä pitäisi olla linkit suoraan aihetta käsittelevään tekstiin

E-kirjassa hakemiston pitäisi olla koko ajan näkyvissä toisin kuin painetuissa kirjoissa, joissa se sijaitsee yleensä kirjan loppuosassa. Ellipsisin e-kirjoissa ei tällaista toimintoa löydy, eikä sellaista ole monien muidenkaan suurempien e-kirjapalveluiden kirjoissa. Tosin Knovelin kirjoissa kirjan alkuperäinen hakemisto on linkitetty aihetta käsittelevään tekstiin ainakin joissain kirjoista.

E-kirjassa tulisi olla hakutyökalu, sisällysluettelon ja hakemiston lisäksi

Hakutyökalun tulisi sisältää yksinkertaisen ja edistyneemmän hakutoiminnon. Hakutyökalun pitäisi olla tarpeeksi älykäs, jotta se simuloisi ja tehostaisi lukijan hakuja verrattuna painettuun kirjaan. Adobe Reader tarjoaa laajat ja hyvät simple- ja advanced -hakutoiminnot e-kirjaan tai muihin sillä hetkellä lainassa oleviin kirjoihin (tai netissä oleviin PDF-dokumentteihin), hakuja voi tehdä myös omista muistiinpanoista tai merkinnöistä. Tämä toiminto ei tosin toimi enää silloin, kun kirjan laina-aika umpeutuu.

E-kirjan pitäisi olla suljettu ympäristö

E-kirjan tekstissä ei tulisi olla linkkejä ulkoisiin lähteisiin. Linkityksiä voi käyttää kuitenkin esim. viite osiossa tai lähdeluettelon yhteydessä, kun linkitettävä osio erottuu muusta tekstistä selvästi omana kokonaisuutena, kuten äsken mainitut lähdeluettelo, viitteet tai viiteluettelot. Linkityksistä on mainittava selkeästi kirjassa. Bry ja Kraus esittävät kuitenkin toisenlaisen näkökulman linkittämiseen; linkit voisi häivyttää tai ottaa käyttöönsä lukijan niin halutessaan, esim. siten että linkit syvällisempään tietoon voisi häivyttää lukijan toimesta, jos teksti ei ole lukijalle tuttua. Näin lukija ei eksyisi aiheeseen, joka ei ole hänelle relevanttia sillä hetkellä.⁹⁹

Kun tekstistä ei tehdä linkityksiä muuhun materiaaliin, lukija käsittää paremmin kirjan olevan itsenäinen kokonaisuus. Tällöin ei synny sekaannusta siitä, mitkä sivut kuuluvat kirjaan ja mitkä eivät. Lukijat pystyvät keskittymään paremmin itse kirjan sisältöön, eikä lukeminen ja ajatus katkea kesken lukemisen ja harhaukseen johonkin epäolennaiseen. Kaupallisten palveluiden e-kirjoissa on eroja linkitysten suhteen. Mm. Ebrary käyttää e-kirjojen teksteissä paljon linkitystointoja, jotka johtavat suoraan muihin lähteisiin tai web-palveluihin, kuten hakuteoksiin. Ebraryn e-kirja osittain rikkoo kirjan perinteisen suljetun rakenteen ja siitä tulee pikemminkin kokoelma erilaisia informaatiolähteitä.¹⁰⁰ Muissa palveluissa itse e-kirjojen tekstistä tehtyjä linkityksiä muihin lähteisiin ei pahemmin ole, eikä kirjoissa usein ole viite- ja kirjallisuusluetteloiden linkityksiä.

Yhdysvalloissa Kalifornian yliopiston e-kirjaprojektissa tutkitaan OpenURL:in käyttämistä projektissa luotujen e-kirjojen lähdeluetteloiden ja viitetietojen linkittämisessä muihin USC Press:n tarjoamiin e-kirjoihin ja muihin yliopiston omistamiin digitaalisiin lähteisiin.¹⁰¹ Ellibsin e-kirjojen kohdalla, linkityksiä ulkoisiin lähteisiin ei ole itse tekstissä eikä viite- tai kirjallisuusluetteloissa. USC Press:n e-kirjojen kaltainen viite- ja kirjallisuusluetteloiden lähteiden linkittäminen vastaaviin digitaalisiin versioihin ei ole vaivatonta, eikä ehkä kovin oleellistakaan tällä hetkellä e-kirjojen suhteen (e-lehdissä lähteiden linkittäminen on jo yleistä). Painetuista kirjoista on olemassa vasta hyvin vähän digitaalisia versioita tai niitä ei voida välttämättä linkittää tekijänoikeuskysymysten takia, ellei lähde ole ilmainen.

Käyttämällä hypertekstiä parannetaan e-kirjan navigointiominaisuuksia

Painettuja kirjoja käytettäessä lukijan on helppo käyttää useita lähteitä samanaikaisesti. Painettujen kirjojen selaamisen helppoutta ja niissä "liikkumista" ei ole helppo siirtää tehokkaana ja yksinkertaisena toimintona elektroniseen kirjaan. Kirjojen selailu on kuitenkin yksi niistä keskei-

⁹⁹ Bry, F. and Kraus, M., 2002. Perspectives for electronic books in the world wide web age. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 275.

¹⁰⁰ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

¹⁰¹ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

simmistä ja tärkeimmistä toiminnoista, joita painettujen kirjojen lukemiseen liittyy, ja joka tekee niistä huomattavasti helpommin käytettävän kuin elektronisen kirjan. Jotta selailu olisi mahdollisimman helppoa myös e-kirjassa, pitää e-kirjassa olla vahva rakenne ja selkeä ja yksinkertainen navigointisysteemi. Hypertekstin avulla linkittämistä pitäisi käyttääkin hyväksi navigointia kehitettäessä. Kirjan kappaleet pitäisi jakaa useammalle sivulle, jotta voitaisiin välttää sivujen rullaamista. Kappaleissa tulisi olla omat sisällysluettelot, jotka olisi linkitetty tekstiin. Näin lukijan olisi helpompi määrittellä kappaleen tärkeys ja löytää helpommin tietoa tietyistä aiheista. Lisäksi sivulta sivulle liikkumisen pitäisi olla helppoa ja nopeaa. Linkkien pitäisi olla aina samanvärisiä ja navigointi-ikonien tulisi olla helposti ymmärrettäviä.

Kirjan selailua linkkien avulla voidaan helpottaa myös siten, että tekstin eri osiin pääsee suoraan hyperlinkin avulla. Tämä toiminto on tärkeä, etenkin jos dokumenttia käytetään pienissä lukulaitteissa, joissa ei ole tilaa tekstille, kuten PDA:ssa. Linkittämisen avulla suuret tekstit voidaan ns. peittää tilan säästämiseksi. Itse tekstiin pääsee käsiksi linkin kautta, joka koostuisi esim. kolmesta tai neljästä dokumenttiin liittyvästä sanasta.¹⁰² Ellibsin kirjoissa ei ole käytetty kappaleiden sisäisiä sisällysluetteloita. Lisäksi e-kirjoista puuttuvat kaikki linkitykset sisällysluettelosta itse tekstiin. Sisällysluetteloiden pääotsikoita tai alaotsikoita ei ole linkitetty kirjan tekstiin.

Teksteillä on kuitenkin erilaisia käyttötarpeita ja käyttötapoja lukijoiden tarpeista riippuen; joku haluaa lukea varsinaisen tekstin, joku taas vain tiivistelmät. Tämän takia e-kirja pitäisi jakaa erilaisiin osiin ja ryhmiin, mikä helpottaisi kirjan selaamista ja mahdollistaisi kirjan käyttämisen eri tavoin lukijoiden erilaisista tarpeista käsin.¹⁰³

Typografiset seikat tulisi ottaa tarkasti huomioon e-kirjoja suunniteltaessa

Rivien pituuksien pitäisi olla samankaltaiset kuin painetuissa kirjoissa, 10–15 sana. Lisäksi tekstien ympärillä pitäisi olla paljon tilaa, jotta sivut säilyisivät selkeinä ja yksinkertaisina.

Käytä lyhyitä sivuja

Liian pitkiä sivuja on hankala selailla ja sivujen rullaaminen on turhauttavaa. Tekstit tulisi jakaa useammalle sivulle. Esimerkiksi kappaleiden jakaminen useammalle sivulle saattaa lisätä lukijan sisäistämisen tiedon määrää. Jos sivut ovat liian lyhyitä ja niissä on vähän sisältöä, tämä, johtaa siihen, että lukija joutuu vaihtamaan koko ajan sivu., Se voi olla turhauttavaa ja saattaa eksyttää lukijan. Sivujen pituuksien tulisi olla samanpituisia kuin painetuissa kirjoissa. Kappaleet pitäisi jakaa tekstin luonnollisten katkojen mukaan. Ohje on pitkälti ajateltu verkkosivujen teke-

¹⁰² Bry, F. and Kraus, M., 2002. Perspectives for electronic books in the world wide web age. The Electronic library, 20 (4), pp. 275.

misen näkökulmasta. Yhdellä verkkosivulla olevia monen painetun sivun pituisia tekstejä on rasittava lukea, selata ja rullailla. Etenkin e-kurssikirjoista puhuttaessa monisatasivuisen kirjan jakaminen pienempiin kokonaisuuksiin on ongelmallista, mutta pienemmät kokonaisuudet voisivat helpottaa e-kirjan lukemista. PDF-kirjoissa sivujen pituudet noudattelevat luonnollisesti painetun kirjan sivujen pituuksia.

Tarjoo vinkkejä sisällöstä

Tiivistelmät, asiasanat tai sisällysluettelot sivun yläosassa, auttavat lukijaa hahmottamaan nopeasti, mikä on tekstin tarpeellisuus ja hyödyllisyys omalta kannalta. Samoja keinoja voi käyttää hyväksi kerrottaessa kappaleiden sisällöstä sisällysluettelon yhteydessä. Vinkkien antamisella voidaan palvella myös erilaisia lukutyyliä, mm. silmäilyä, tarjoamalla lukijoille tiivistelmiä tai jäsennyksiä. Esimerkiksi Xlibris-lukulaitteessa silmäilyä on helpotettu korostamalla tekstin tärkeitä lauseita ja virkkeitä väreillä.¹⁰⁴ Edellä mainittuja toimintoja ei ole Ellibsin, eikä monen muunkaan e-kirjapalvelun e-kirjoissa.

Lukijan pitää voida tietää, missä kohdassa kirjaa hän on

Painettua kirjaa lukiessa lukijat päättävät missä kohtaa kirjaa he ovat sivunumeron ja sen mukaan, kuinka paljon jäljellä olevat sivut painavat verrattuna jo luettujen sivujen painoon. Myös e-kirjojen lukijoiden pitäisi olla vihjeiden avulla selvillä siitä missä kohdassa e-kirjaa he ovat. Vihjeiden pitäisi olla tarkkoja ja näkyviä.

Joissain e-kirjoissa mallinnus on tapahtunut siten, että teksti esitetään kuten painetussa kirjassa; teksti on kahdella sivulla ja e-kirjasta voi nähdä luettujen sivujen lukumäärään ja sen, kuinka paljon sivuja on vielä jäljellä. Toisenlainen, perinteikkäämpi tapa on ilmoittaa esim. missä kappaleessa lukija kulloinkin on ja mitä osaa kappaleesta hän lukee.

Ellibsin e-kirjoissa lukija voi päätellä sijaintinsa luonnollisesti sivunumeroista. Lisäksi lukija voi hahmottaa sijaintinsa kirjassa käyttämällä pages -toimintoa, joka esittää kirjan sivut pienennettynä Readerin vasemmassa reunassa. Auki oleva sivu erottuu aktiivisena punaisella värillä muiden sivujen joukosta. Muita ilmaisukeinoja – kuten luettavien kappaleiden ilmaiseminen otsikoiden avulla yms. – joilla lukijalle ilmaistaan sijainti e-kirjassa, ei ole käytössä. Tosin PDF-e-kirjoissa, jotka eivät poikkea rakenteeltaan painetuista kirjoista, lukijan ei ole välttämättä kovin vaikea hahmottaa missä kohdassa tekstiä hän on. E-kirjatutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että opiskelijoiden on vaikea hahmottaa lukemaansa, kun he lukevat pitkiä aikoja näytöltä.

¹⁰³ Bry, F. and Kraus, M., 2002. Perspectives for electronic books in the world wide web age. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 275.

¹⁰⁴ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

Fonttien pitää olla luettavia

Fonttien koon pitää olla tarpeeksi suurta, jotta sitä voi lukea mielekkäästi pidempiä aikoja. Etenkin pienien tekstien esittämisessä kannattaa käyttää Sans-serif -fontteja. Lisäksi tekstien värin pitäisi erottua hyvin e-kirjan taustaväristä. Adobe Readerilla voi tekstin kokoa muuttaa vaivattomasti käyttämällä zoomaus-työkaluja. Fontteja ei tosin voi itse muuttaa.

Värien käytöllä voidaan luoda johdonmukainen tyyli ja helpottaa skannattavuutta

E-kirjalle voi luoda johdonmukaisen tyylin käyttämällä hillitysti muutamaa väriä, samalla voidaan lisätä e-kirjan houkuttelevuutta ja miellyttävyyttä. Liian usean värin käyttö saattaa häiritä lukijan keskittymistä. Myös valkoisten taustojen käyttö saattaa häikäistä lukijaa ja aiheuttaa silmien rasittumista, jonka takia sitä pitäisi välttää. Lähes kaikissa kaupallisissa e-kirjoissa on valkoinen tausta. Niissä ei ole muutenkaan käytetty värejä ulkoasun kohentamiseksi.

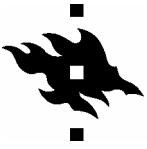
Teksti kannattaa jakaa lyhyisiin osiin/paloihin

Teksti kannattaa pilkkoa lyhyisiin osiin, jotta tekstin skannattavuus paranee. Tämä voidaan toteuttaa siten, että kappaleet pidetään lyhyinä. Lisäksi voidaan käyttää järkeviä alaotsikoita, listoja, värejä ja lisätä tekstin väliin kuvia, jolloin voidaan katkaista tekstin samanlaisuus. PDF pyrkii säilyttämään painetun lähteen alkuperäisen muodon, joten teksti on samassa muodossa ja asemoituna kuin painetussa kirjassa. Jos ohjetta noudatettaisiin, painetun kirjan rakennetta pitäisi muuttaa melko radikaalisti ennen sen laittamista verkkoon. Tähän moni e-kirjapalvelu ei ole kuitenkaan ryhtynyt.

Muita objekteja kuin tekstiä kannattaa käyttää harkiten

Lukijat olettavat, että kuvat, kaaviot ja mallit ovat e-kirjassa yhtä korkealaatuisia kuin ne ovat painetuissa kirjoissa. Jos mahdollista, kuvien pitäisi olla värikuvina. Usein tieteellisissä ja matemaattisissa aineissa, kuvioita ja kaavoja pitää tutkia tarkkaan ja vertailla toisiinsa. Tämän takia olisi myös tärkeää, että lukija voisi avata esim. suurennetun version kuvasta tai kaaviosta uuteen ikkunaan tarkempaa tarkastelua varten. Ellibsin kirjoista tämä ominaisuus puuttuu, tosin Adobe Readerissa voi käyttää hyväksi zoomaustoimintoa. Mm. Ovidin lääketieteen e-kirjoissa on mahdollista avata kuvat omaan ikkunaan.

Kuvat pitäisi myös asettaa siten, että ne erottuvat selkeästi tekstistä. PDF pyrkii säilyttämään painetun lähteen alkuperäisen muodon, joten kuvat ovat asemoituna siten kuin ne ovat painetussa kirjassa.

Multimediaa ja interaktiivisia elementtejä kannattaa käyttää lukijoiden mielenkiinnon ylläpitämiseksi ja lukijoiden sitomiseksi kirjaan

Lukijoiden mielestä yksi merkittävimpiä etuja oppimateriaalin esittämisessä elektronisessa muodossa on sen luoma mahdollisuus käyttää hyväksi multimedia elementtejä, kuten videoita, ääntä ja interaktiivisia elementtejä erilaisten kokeilujen ja kyselyiden muodossa. Kaikki nämä elementit tarjoavat tehokkaan vaihtoehdon painettuihin kirjoihin verrattuna. Kuitenkin multimedia yms. elementit voivat vaikeuttaa tietojen hakemista tekstistä, joten kaikkien multimedia elementtien kohdalla pitäisi olla asia selitettynä myös kirjoitetussa muodossa. Erilaisia elementtejä tulisikin käyttää pikemmin tekstin lisänä ja sitä tehostavana seikkana, kuin tekstiä korvaamassa. Suurimpien kaupallisten e-kirjapalveluiden e-kirjoista ei löydy kovinkaan paljoa multimedia- tai interaktiivisia elementtejä. Tosin poikkeuksiakin on, kuten Knovelin e-kirjat, joissa on mm. muokattavia taulukoita ja kaavioita.

E-kirjassa pitäisi olla kirjanmerkki-, korostus- ja muistiinpanotoiminnot

Kaupallisissa e-kirjapalveluissa otsikossa mainittujen toimintojen käyttäminen on usein kankeaa, vaikeaa tai aikaa vievää. Toimintojen pitäisi olla niin tehokkaita, vaivattomia ja nopeita käyttää kuin mahdollista. Lukijat haluaisivat myös käyttää kehittyneempiä toimintoja, kuten hakumahdollisuutta omista muistiinpanoista tai listan tekemistä omista muistiinpanoista, joita voisi käyttää muissa sovelluksissa. Adobe Readerilla tekemiään muistiinpanoja ei pysty käyttämään kovin joustavasti, sillä muistiinpanot katoavat lainausajan umpeuduttua, eikä muistiinpanoja saa koottua yhdeksi kokonaisuudeksi. Kirjanmerkkitoiminto on ja Adobe Reader avaa e-kirjan aina siltä kohdalta mihin lukija on edellisellä lukukerralla viimeksi jäänyt.

E-kirjaa pitäisi pystyä räätälöimään omien tarpeiden mukaan

Lukijat haluaisivat muokata e-kirjan ominaisuuksia omien mieltymysten mukaan. Muokattavia piirteitä voisivat olla esim. fontin tyyli, koko ja väri. Muokkauksen lisäksi myös omien asetusten tallettaminen myöhempää käyttöä varten tulisi olla mahdollista. Muokkaustoimintojen pitäisi olla näkyviä ja helposti toteutettavissa. Kaupallisissa e-kirjoissa kirjojen tai sen tekstin räätälöintiin on tarjolla yleensä Adobe Readerin mahdollistamia toimintoja esim. tekstin koon muuttaminen (zoomaus toiminto) sekä korostus- tai alleviivausvärin vaihtaminen.

Edellä mainitut ohjeet on tarkoitettu lähinnä suuntaa-antaviksi ohjeiksi e-kirjojen suunnittelua varten, jotta e-kirjoista saataisiin helppokäyttöisiä ja -lukuisia. Monen kaupallisen e-kirjapalvelun tulee kiinnittää huomiota ainakin niihin ohjeisiin, jotka käsittelevät tekstin luettavuuden ja kirjassa navigoinnin parantamista. E-kirjojen luettavuus on kuitenkin edelleen yksi e-kirjojen käytön

keskeisimpiä ongelmia. E-kirjat kehittyvät koko ajan ja kehityksessä ollaan selkeästi menemässä enemmän kohti paremmin verkkoon soveltuvia verkkokirjoja, kuin pelkkää staattista möhkälemäistä PDF-kirjaa.

12 E-kirjojen tulevaisuus

On sanottu, että painetun kirjan tekstin vieminen pelkästään sellaisenaan internetiin on turhaa, jos kirjassa ei käytetä kunnolla hyväksi digitaalisuuden mahdollistamia toimintoja.¹⁰⁵ Kaikkea painettua materiaalia ei kannata alkaa muuntamaan digitaaliseen muotoon vain sen takia, että se on mahdollista. On tärkeää pohtia sekä asiasisältöä, että kyseessä olevan painetun kirjan aiottua käyttömuotoa – kuten lukemisprosessia ja tehtäviä, joita lukijat pyrkivät kirjan avulla suorittamaan – kun päätetään siitä, onko elektronista versiota järkevää tehdä.¹⁰⁶ E-kirjaa, kuten muitakin interaktiivisia sovelluksia suunniteltaessa, pitää miettiä voiko e-kirjaa käyttää tehokkaasti ja tyydyttääkö se käyttäjän tarpeet, ja onko se todella käyttökelpoinen ja tarpeellinen.¹⁰⁷ Esimerkkejä e-kirjoiksi huonosti soveltumattomista kirjoista on runsaasti. Esim. Harper&Collinsin e-kirjapuolen johtajan mukaan heidän digitoimansa matkaoppaat ja keittokirjat ovat olleet ”digitaalinen katastrofi”.¹⁰⁸

E-kirjojen suunnittelussa tulisi keskittyä siihen, että niiden ominaisuudet painettuihin kirjoihin verrattuna olisivat sellaisia, että lukijat arvostaisivat niitä enemmän ja valitsisivat enemmän e-kirjan painetun sijaan. E-kirjojen pitäisi olla tehokkaampia ja sisältää sellaisia ominaisuuksia, joita painetuissa kirjoissa ei voi olla.¹⁰⁹ Voidaan sanoa, että mm. elektronisten tietosanakirjojen ja sanakirjojen (eivät ole tosin puhtaasti e-kirjoja vaan tietokantoja) käytön suhteen aletaan olla tilanteessa, jossa elektronisten versioiden käyttäminen on merkittävästi helpompaa ja nopeampaa kuin painettujen versioiden eli elektronisen version toiminnot alkavat olla yliverkaisia painettuun kirjaan verrattuna. Elektronisten kurssikirjojen tai oppikirjojen kohdalla tämä ei ole niin selkeästi vielä näkyvässä, etenkin jos puhutaan PDF-kirjoista. Vaikka on tilanteita, joihin e-kurssikirja soveltuu paremmin kuin painettu (esim. tiedonhaku), niin useimmiten painetun kirjan käyttäminen on edelleen kätevämpää kuin elektronisen kirjan. Ongelma lähes jokaisen e-kirjapalvelun kautta saatavien e-kirjojen suhteen on siinä, että niihin ei ole saatu kunnolla siirrettyä painettujen kirjojen vahvoja ja ainutlaatuisia ominaisuuksia, jotka tekevät painettujen kirjojen

¹⁰⁵ Letts, M., 2001. E-Textbooks Test Emerging Platforms. *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 1 (1), pp. 25.

¹⁰⁶ Landoni, M., Wilson, R. and Gibb, F., 2001. Looking for guidelines for the production of electronic textbooks. *Online Information Review*, 25 (3), pp. 181.

¹⁰⁷ Diaz, P., 2003. Usability of hypermedia educational e-books. *D-Lib magazine*, 9 (3).

¹⁰⁸ Rogers, M. 2004. Librarians, Publishers, and Vendors Revisit E-books. *Library journal*, <http://www.libraryjournal.com/article/CA408338>.

käyttämistä helppoa, kuten helppo selailtavuus, usean lähteen samanaikainen käyttäminen, muistiinpanojen joustava tekeminen jne.

Nykyiset e-kirjat (nyk. pääasiassa PDF-muodossa) tarjoavat toki paljon sellaisia ominaisuuksia, joita ei voi painetuissa kirjoissa ikinä olla, kuten hakutoiminnot. E-kirjapalveluiden kautta hankittavat e-kirjat ovat kuitenkin vielä melko staattisia digitaalisiksi objekteiksi ja niiden sisältöjen, kuten tekstien muokkaamisessa tai suunnittelussa, ei ole kiinnitetty kovinkaan paljon huomiota esim. tekstien luettavuuteen tai oppimiseen liittyviin näkökohtiin (esim. onko kirjassa tehtäviä, ja onko e-kirjaan esim. lisätty toimintoja, jolla opettajan on mahdollista kommentoida ja antaa palautetta tehtävistä; tukeeko kirja erilaisia oppimistapoja; voiko kirjaa muokata omien tarpeiden mukaan). E-kirjat mielletään vain verkkoon asetettaviksi painetun kirjan vastakappaleiksi, jotka eivät poikkea digitaalisessa muodossa kovinkaan paljoa painetuista kirjoista. Kärjistetysti on todettu, että nykyisenlaiset e-kirjat toimivat vain uutena jakelutienä ja säilytyspaikkana painetuille kirjoille.¹¹⁰

12.1 Onko nykyisenkaltaisilla e-kirjoilla tulevaisuutta?

Yhden vision e-kirjojen tulevaisuudesta on antanut Chris Forbes, e-kirjayritys Knovelin pääjohtaja. Hän on todennut tämän hetkisten e-kirjojen olevan ohimenevä ”muotivillitys”, ja jotka kuolevat pois ja korvautuvat palvelupohjaisilla e-kirjaratkaisuilla. Nykyisten e-kirjapalveluiden onkin muutettava toimintatapojaan tuotepohjaisesta bisnesmallista eli kirjojen myynnistä kohti palvelumallia, jos ne aikovat selvitä. Ratkaisuna on ongelmien selvittäminen, ei kirjojen myyminen. Forbesin mukaan elektronisten aineistojen käyttäjät eivät vaadi kokonaisia kirjoja vaan he haluavat ”pieniä paloja” tietoa, jotka vastaavat heidän hakuongelmiin.¹¹¹ Aika näyttää, miten e-kirjamarkkinat kehittyvät ja minkä tyyppiset palvelut selviävät muita paremmin. Knovelin e-kirjapalvelu eroaa toimintojensa puolesta jo tällä hetkellä jonkin verran muista e-kirjapalveluista, kuten Netlibrarystä tai Ellibisistä. Knovelin e-kirjat on jaettu pienempiin kokonaisuuksiin ja palvelussa on runsaasti erilaisia interaktiivisia toimintoja, mm. taulukoita, grafiikoita ja funktioita, joita voi itse työstää.

¹⁰⁹ Landoni, M., Wilson, R. and Gibb, F., 2001. Looking for guidelines for the production of electronic textbooks. *Online Information Review*, **25**(3), pp. 181.

¹¹⁰ Perez, R.C. and Alaman, X., 2002. Creating e-books in a distributed and collaborative way. *The Electronic Library*, **20**(4), pp. 288.

¹¹¹ Rogers, M., 2003. Low attendance and lively sessions at InfoToday 2003. *Library Journal*, 128 (10), pp. 27.

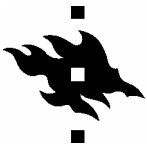
12.2 E-kirjat vs. verkkokirjat

Tällä hetkellä puhutaan paljon siitä, että e-kirjoissa pitäisi hyödyntää yhä enemmän uutta tekniikkaa ja e-kurssikirjat pitäisi suunnitella enemmän pedagogisista näkökohdista käsin. Oppimisen kannalta nykyisenlaisen e-kirjan sijaan parempi vaihtoehto olisi ns. verkkokirja, joka perustuisi kirjan metaforaan, mutta jossa kirjan teksti olisi suunniteltu ja muotoiltu paremmin juuri verkkoon soveltuvaksi. Lisäksi verkkokirja sisältäisi interaktiivisia elementtejä; tehtäviä, joita opiskelija voisi tehdä suoraan verkossa ajasta ja paikasta riippumatta, kirjan aihetta käsitteleviä linkkejä, lisämateriaalia, simulaatioita sekä animaatioita yms. multimediaa. Nämä kannustaisivat, tukisivat ja tehostaisivat oppimista.

Verkkokirjat eivät ole enää mikään uusi keksintö ja internetistä löytyy paljon erilaisia verkkokirjoja. Kuitenkin esim. Opiskelijakirjaston tarjoamiin painettuihin kurssikirjoihin pohjautuvia verkkokirjoja, joilla voisi korvata painettuja kirjoja, on tällä hetkellä hyvin vähän. Laajemmalti saatavia yliopisto-opiskeluun soveltuvia verkkokirjoja, jotka ovat asiantuntijavoimin tuotettuja ja pohjautuvat painettuihin kurssikirjoihin, joudutaan ehkä odottelemaan vielä jonkin aikaa. Tällä hetkellä suomalaisten yliopistojen kurssivaatimusten mukaisia perinteisiä e-kirjojakaan ei ole saatavilla kovin paljoa. Toki yliopisto-opiskeluun soveltuvia verkkokirjoja on jo markkinoilla, yksi esimerkki on esim. Helsingin Yliopistopainon tekemä *Suomen poliittinen järjestelmä* (toim. Pasi Saukkonen), joka on saatavissa ilmaiseksi internetissä. Kirja sisältää sekä kirjaan että aiheeseen liittyviä linkkejä, tehtäviä, tenttikysymyksiä, kurssi-infoa, sähköpostilistoja yms. Siitä on saatavilla myös painettu versio.

Ainakin teoriassa uudentlaisilla verkkokirjoilla, joihin on liitetty erilaisia ongelmanratkaisuun perustuvia interaktiivisia tehtäviä ja simulaatioita, voitaisiin korvata perinteisiin luentoihin ja tekstien lukemiseen perustuvia kursseja. Samalla verkkokirjaa voitaisiin käyttää paremmin hyväksi myös opetuksen yhteydessä ja monipuolisemmin kuin tavallisia painettuja tai perinteisiä e-kirjoja. Etenkin insinööritieteissä ja ohjelmoinnin opetuksen yhteydessä monimuotoisten verkkokirjojen on nähty olevan käyttökelpoisia, koska verkkokirjoihin liitetyillä erilaisilla interaktiivisilla tehtävillä ja harjoituksilla voidaan testata ja simuloida saman tien kurssilla opetettuja ja kirjojen teksteihin pohjautuvia teorioita. E-kirjat toimisivat tällöin eräänlaisina virtuaalisina laboratorioina.¹¹²

¹¹² Martinez-Unanue, R., Paredes-Velasco, M., Pareja-Flores, C., Urquiza-Fuentes, J. and Velazquez-Iturbide, J.A., 2002. Electronic books for programming education: A review and future prospects, *ITiCSE'02*, 6/24-26 2002, ACM Press, pp. 34.

Arvioiden mukaan tulevaisuudessa e-kirjat sisältäisivät vähemmän tekstiä ja enemmän muuta mediaa, ja tarjoaisivat samalla väyliä erilaisille oppimistyyliille. Etenkin erilaisten multimediasimulaatioiden määrän on nähty lisääntyvän, koska niiden avulla pystytään helposti havainnollistamaan vaikeasti opetettavia asioita ja ilmiöitä. Toisaalta erilaisten työkalujen ja interaktiivisten elementtien lisääntyminen monimutkaistaa e-kirjoja ja niiden käyttöä, mutta uudet ominaisuudet ovat kuitenkin parannus verrattuna painettuun kirjaan.¹¹³ E-kirjat ovat edelleenkin kehitysvaiheessa ja uusia toimivampia ratkaisuja kehitetään jatkuvasti. Nykyisenkaltainen ns. staattinen PDF-e-kirja tuskin tulee säilymään kauan e-kirjojen pääasiallisena esitysmuotona. On sanottu, että oppimiseen liittyvien erilaisten sovellusten ja teknologioiden lisääntyessä nykyisillä e-kurssikirjoilla on paljon pienempi ja suppeampi rooli tulevaisuuden opiskelussa kuin esim. nykyajan opiskelussa painetulla kurssikirjalla.¹¹⁴

Perusongelmana kaupallisten verkkokirjojen suhteen on tällä hetkellä se, että niiden tekeminen ja kokoaminen vie enemmän aikaa ja on teknisesti huomattavasti työläämpää, kuin PDF-formaatissa olevien e-kirjojen. Kustantajien ja e-kirjapalveluiden näkökulmasta PDF-kirjojen kanssa toimiminen on helppoa ja kohtuullisen vaivatonta. Painetusta kirjasta saadaan nopeasti myyntiin ja verkkoon myös digitaalinen versio, kun se on PDF-muodossa. Esimerkiksi PDF-kirjoihin verrattuna Metatext-yrityksen myymien verkkokurssikirjojen kehittäminen alusta loppuun eli kirjan muuttaminen multimediaa yms. toiminnallisuuksia sisältäväksi multimedieverkkokirjaksi kesti (vuonna 2001) n. 8-12 kuukautta per kirja.¹¹⁵

12.3 Ns. itse tehdyt verkkokirjat ja oppilaitosten omat verkkomateriaalit

Verkkokirjoja on hyvin erilaisia ja eritasoisia, kuten on myös e-kirjoja. Internet on täynnä verkkokirjoiksi kutsuttuja tekeleitä, jotka eivät sisällä periaatteessa mitään muuta kuin tekstiä ja muutamia linkkejä. Puhtaimmillaan verkkokirja on kuitenkin määritelty siten, että se on ammattitaidolla tuotettu, sen tekstirakenne on hypertekstimuodossa ja se sisältää erilaisia linkkejä sekä interaktiivisia toimintoja ja multimediaelementtejä.¹¹⁶

Monissa oppilaitoksissa on alettu itse tekemään verkkokirjoja opiskelun tueksi ja kurssien oppimateriaaliksi. Tällaiset itse tehdyt oppimateriaalit eivät ehkä ole puhtaasti verkkokirjoja tarkimman määrittelyn mukaan. Materiaalin pohjana käytetään useasti opettajien omia luentoja ja itse

¹¹³ Martínez-Unanue, R., Paredes-Velasco, M., Pareja-Flores, C., Urquiza-Fuentes, J. and Velazquez-Iturbide, J.A., 2002. Electronic books for programming education: A review and future prospects, *ITiCSE'02*, 6/24-26 2002, ACM Press, pp. 34.

¹¹⁴ McKenzie, M., 2002. E-text Publishers Start to understand Their Markets. *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 2 (12), pp. 14.

¹¹⁵ Letts, M., 2001. MetaText: Building A New Kind Of Textbook. (Cover story). *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 1 (7), pp. 4.

¹¹⁶ Williams, P.E., 2003. Will a Digital Textbook Replace Me? *T H E Journal*, 30 (10), pp. 25.

tekemiä oppimateriaaleja. Lisäksi esim. Opiskelijakirjasto hankkii opettajien toiveiden mukaan tekijänoikeuksien alaista materiaalia kurssien opetusaineistoksi. Helsingin yliopistossa verkkokurssien ja -oppimateriaalien tekemistä varten yliopiston Opetusteknologiakeskus on kehittänyt helppokäyttöisen julkaisujärjestelmän, jonka avulla opettajat voivat luoda, ylläpitää ja julkaista verkossa omia opetusmateriaalejaan. Näin opettajat voivat helpommin päivittää ja pitää opiskelijoille tarjottavaa materiaalia ajan tasalla. Samalla aineisto on helposti kaikkien opiskelijoiden saatavilla internetin kautta.

Verkkomateriaalien tekemisen, ajan tasalla pitämisen ja julkaisemisen helppouden, onkin nähty ainakin teoriassa luovan selkeän uhkatekijän kaupallisille kirjoille, sekä painetuille että e-kirjoille, etenkin siinä tapauksessa, jos (kurssi)kirjojen sijaan opiskelussa aletaan käyttää yhä enemmän opettajien itse tekemää ja hankkimaa materiaalia, kaupallisia tai ilmaisia e-lehtiä tai muuta ilmaista verkosta saatavaa tieteellistä Open Access -aineistoa. Tämä voi olla mahdollisesti suuntaus, jota kohti ollaan menossa. Voi olla, että tulevan tutkintouudistuksen myötä painetun kurssikirjallisuuden (ja samalla myös painettuihin kurssikirjoihin perustuvien e-kirjojen) merkitys ja asema opiskelussa tulevat koko ajan vähenemään ja menettämään ainakin osittain merkitystään.

12.4 Oppimisympäristöihin liitettävät e-kirjat

Ns. tavallisten e-kirjojen sekä yksittäisten verkkokirjojen lisäksi markkinoilla on ollut jo muutamia vuosia erilaisiin oppimisympäristöihin integroitavia e-kirjoja, esim. PageOut (McGraw-Hill) tai XanEdun (Pro Questin tytäryhtiö) Metatext-e-oppikirjat.¹¹⁷ Niihin on yhdistetty opiskelijoiden ja opettajien väliseen vuorovaikutukseen sekä kurssien ja opintojen hallintaan liittyviä elementtejä. Opettajat voivat esimerkiksi merkitä huomautuksia opiskelijoiden käyttämiin e-kirjoihin. Lisäksi opiskelijat voivat laittaa e-kirjoihin omia huomautuksia, joita muut opiskelijat voivat lukea. Palveluun liittyy myös muita toimintoja, kuten kurssien aikatauluja ja ilmoitustauluja yms. elementtejä. Metatextin e-kirjat sisältävät myös mm. animoituja grafiikoita, havaintoesityksiä.¹¹⁸ Metatextin e-kirjat voidaan yhdistää myös erilaisiin kurssienhallintaympäristöihin, kuten CourseCompass:iin, BlackBoard:iin ja PageOut:iin.¹¹⁹

¹¹⁷ Metatext. 2004. Digital textbooks. <http://metatext.com/>.

¹¹⁸ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹¹⁹ Letts, M., 2001. MetaText: Building A New Kind Of Textbook. (Cover story). *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 1 (7), pp. 4.

13 E-kirjojen vaikutus oppimiseen ja opiskeluun

Muutamien e-kirjatutkimusten mukaan nykyisenlaiset e-kirjapalveluiden tai kannettavien laitteiden kautta luettavat e-kirjat eivät vaikuta opiskelijoiden mielestä oppimiseen.¹²⁰ Samanlaisia kommentteja antoivat myös Opiskelijakirjaston tutkimukseen osallistuneet opiskelijat, kun heiltä kysyttiin avoimella kysymyksellä ”Huomasitko oliko e-kirjan käytöllä vaikutusta omaan oppimiseesi?”. Tosin pitää muistaa, että yhdestä kysymyksestä, johon on vastannut vain seitsemän opiskelijaa, ei voida tehdä mitään johtopäätöksiä. Seitsemästä vastaajasta kolme kertoi, että ei kokenut e-kirjan vaikuttavan mitenkään oppimiseen, kaksi vastasi että e-kirjan vaikutus oli sama kuin painetulla kirjalla. Yksi vastaaja kommentoi, että ”uudenlaisesta kirjasta luetut kappaleet jäivät hyvin mieleen. Uutuudenviehätystä”. Yhden vastaajan mielestä e-kirjan käyttö taas hankaloitti oppimista, koska opiskelija ”ärsyntyi homman toimimattomuudesta”.

Lähinnä Yhdysvalloissa on esitetty melko pinnallisia havaintoja tai pohdintoja siitä, että e-kirjojen käyttö on mahdollisesti edesauttanut opiskelijan oppimista. E-kirjoissa on esimerkiksi mahdollista käyttää sanastoja, jolloin tekstin ymmärtäminen on helpottunut kun opiskelijoiden sanavarastot ovat kasvaneet.¹²¹ Lisäksi käytettäessä e-kirjoja tutkimuksen tekemiseen tiedonhakupotentialit kirjan lukemisen yhteydessä parantuvat ja monipuolistuvat, kun e-kirjoissa ja niiden teksteissä voi olla linkkejä muihin tiedonlähteisiin, joilla opiskelija voi syventää omaa tietämystään aiheesta. E-kirjoihin voi olla upotettuna visuaalisia animaatioita tai interaktiivisia elementtejä, jotka helpottavat vaikeasti hahmotettavien käsitteiden ja ilmiöiden ymmärtämistä (tosin animaatioita tai interaktiivisia elementtejä ei vielä ole suurten kaupallisten e-kirjapalveluiden kirjoissa, Knovelia lukuun ottamatta). Toisaalta mm. linkkien lisäämiseen on suhtauduttu ristiriitaisesti, eikä sitä ole nähty täysin positiivisena asiana, koska linkkien käyttäminen lukemisen yhteydessä saattaa häiritä lukijan keskittymistä.¹²² E-kirjoihin voi tehdä myös vapaasti muistiinpanoja, alleviivauksia ja muita merkintöjä, jotka helpottavat opiskelua.¹²³ Vaikka e-kirjoihin pystyykin tekemään erilaisia merkintöjä, niiden tekeminen on edelleen melko kömpelöä verrattuna muistiinpanojen tekemiseen paperille.¹²⁴

¹²⁰ Bellaver & Gillette 2003, Reid 2002.

¹²¹ Bell, L., McCoy, V. and Peters, T., 2002. E-books go to college. *Library Journal*, 127 (8).

¹²² Landoni, M. and Wilson, R., EBONI electronic textbook design guidelines.

<http://ebooks.strath.ac.uk/eboni/guidelines/index.html>.

¹²³ Rogers, M., 2001. Survey reveals college students' growing preference for e-texts. *Library Journal*, 126 (2), pp. 31.

¹²⁴ Landoni, M. and Wilson, R., EBONI electronic textbook design guidelines.

<http://ebooks.strath.ac.uk/eboni/guidelines/index.html>.

13.1 E-kirjojen ongelmallisuus oppimisen ja opiskelun kannalta

Vaikka muutamissa tutkimuksissa e-kirjojen käytöllä on nähty olevan joitain positiivisia vaikutuksia oppimiseen, asiasta esitetty on negatiivisiakin mielipiteitä. Etenkin, kun on vertailtu miten digitaalisten tekstien lukeminen eroaa painettujen tekstien lukemisesta, ja mitä ongelmia digitaalisten tekstien lukeminen saattaa opiskelussa aiheuttaa. Yksi moneen otteeseen toistettu perusongelma on, että digitoitujen kirjojen tekstejä ja niiden sisältöä on vaikea sisäistää, koska ruuduilta lukeminen on hankalaa. Samansuuntaisiin päätelmiin on päädytty Bellaverin ja Gilletten tutkimuksessa, jossa osa opiskelijoista arveli omaksuvansa vähemmän tietoa e-kirjasta kuin painetusta. Opiskelijat käyttivät painettua kirjaa sisäistääkseen ja ymmärtääkseen paremmin lukemaansa materiaalia.¹²⁵

Opiskelijat tuntevat usein myös hämmennystä tai epätietoisuutta lukiessaan tekstejä pitkän aikaa näytöltä. Ohion yliopistossa tehdyn tutkimuksen mukaan opiskelijat muistivat paremmin lukemaansa, kun he lukivat painettuja lähteitä e-lähteiden sijaan. Perinteisiä painettuja lähteitä luettaessa tekstiä on helpompi ymmärtää kuin näytöiltä luettaessa.¹²⁶ Kirjojen lukemista ja asioiden hahmottamista vaikeuttaa myös se, että sivuja pitää usein rullata,¹²⁷ ja e-kirjan käsittely (selaaminen, tekstikohdasta toiseen liikkuminen yms.) on huomattavasti hankalampaa kuin painetun kirjan. Lisäksi, vain hakujen tekeminen e-kirjaan ja tiettyjen tekstikohtien etsiminen e-kirjoista ei ole oppimisen kannalta sama asia, kuin kirjan lukeminen pitkäkestoisesti ”kannesta kanteen”. Tällöin sisäistää ja jäsentää kaikkea lukemaansa, ja yhdistää sitä kokonaisuuksiksi.¹²⁸

13.1.1 Kuinka hyödyllisiä e-kirjat ovat syvällisen oppimisen kannalta?

”Leikkaa ja liimaa” -tekniikoilla sekä erilaisilla hakutoiminnoilla säästää huomattavasti aikaa, mikä on tärkeää tutkimusta tehtäessä etenkin kiireellisille ja ajanpuutteesta kärsiville opiskelijoille. Tämä herättää toisaalta kysymyksen siitä, onko e-kirjojen käyttö hyödyllistä syvällisen oppimisen kannalta vai voiko niiden avulla vain tehdä nopeasti ja helposti työnsä valmiiksi, jotta voi siirtyä seuraavaan tehtävän pariin.¹²⁹

¹²⁵ Bellaver, R.F. and Gillette, J., The usability of eBook technology: practical issues of an application of electronic textbooks in a learning environment. http://publish.bsu.edu/cics/ebook_final_result.asp.

¹²⁶ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹²⁷ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

¹²⁸ Dilevko, J. and Gottlieb, L., 2002. Print sources in an electronic age: a vital part of the research process for undergraduate students. *The Journal of Academic Librarianship*, 28 (6), pp. 381-392.

¹²⁹ Dilevko, J. and Gottlieb, L., 2002. Print sources in an electronic age: a vital part of the research process for undergraduate students. *The Journal of Academic Librarianship*, 28 (6), pp. 381-392.

13.1.2 E-kirjojen julkiset lukuympäristöt usein rauhattomia

E-kirjojen lukemisesta puhuttaessa pitää ottaa huomioon myös ympäristöt, joissa opiskelijat joutuvat tällä hetkellä e-kirjoja pääasiassa lukemaan, elleivät he lue e-kirjoja kotonaan. Paikat ja ympäristöt, missä opiskelijat käyttävät yliopistojen tai kirjastojen yleisiä tietokoneita (mikroluokat ja kirjastojen asiakasmikrot) ovat usein ympäristöltään rauhattomampia paikkoja, kuin esim. lukusalit. Rauhattomat lukuympäristöt eivät ainakaan helpota oppimista e-kirjojen kautta eikä ainakaan niiden lukemista, joka koetaan muutenkin rasittavaksi. Kyselyyn vastanneista opiskelijoista muutamat valitsivat rauhattomista lukuympäristöistä, ja asiaa kuvaakin hyvin seuraava kommentti liittyen kysymykseen ”Miten e-kirja soveltui mielestäsi oppimispäiväkirjan tekemiseen?”, vastaus ”Olisi soveltunut varmasti hyvinkin, jos olisin voinut lukea sitä kotona kaikessa rauhassa. Tuntuu, että Alexandrian käyttäjät ja viereisessä rapussa työskentelevät eivät ole tajunneet, että siellä opiskellaan. Ihme meluamista ja äänekkästä keskustelua sekä ramppaamista.” (Nainen 23v., Helsingin yliopiston opiskelija).

13.1.3 E-kirjojen saatavuuden paraneminen

Nykyisenlaiset e-kirjat mahdollistavat opiskelun tehostumisen kirjojen saatavuuden parantuessa ja nopeutuessa huomattavasti. Kirjoja voidaan lainata ympäri vuorokauden mistä tahansa, ja kaikille halukkaille voidaan taata oma kurssikirja. Käytössä olevalla e-kirjapalvelulla on kuitenkin merkitystä, kun puhutaan opiskelun tehostumisesta eli e-kirjojen saatavuudesta. Luonnollisesti, jos kirjaston hankkimiin e-kirjoihin on rajaton käyttöoikeus, niin kurssikirja on koko ajan kaikkien saatavilla. Kurssin suorittaminen ei ole tällöin kiinni kirjojen riittämisestä kaikille halukkaille.

Rajattomaan käyttöön perustuvat vuokrattavat e-kirjat(/-kokoelmat) olisivat luonnollisesti tehokkaampia opiskelun tehostumisen suhteen kuin lainattavat e-kirjat, koska lainattavat e-kirjat voivat olla lainassa siinä missä painetutkin. Tosin Ellibs on kehitellyt mallia, jossa opiskelija voisi lainata haluamansa e-kirjan, vaikka kaikki kirjaston hankkimat kopiot olisivatkin lainassa. Tällöin Ellibs ns. vuokraisi kirjastolle määräajaksi ylimääräisiä kappaleita e-kirjoja kysynnän mukaan, aiemmin hankittujen e-kirjojen lisäksi. Kirjaston ei siis tarvitsisi ostaa uusia e-kirjoja, vaan se vuokraisi ne määräajaksi. Kirjasto maksaisi jokaisesta ylimääräisestä Ellibsiltä vuokratusta e-kirjasta tietyn käyttömaksun (*pay per view*). Tällainen malli helpottaisi e-kirjojen kysyntähuippuja ja e-kirjoja voitaisiin periaatteessa lainata kaikille halukkaille. Kirjasto voisi kuitenkin määrittellä kuinka monta ylimääräistä e-kirjaa opiskelijat voivat kerralla lainata kirjaston omien kappaleiden

lisäksi, joten kaikki halukkaat eivät välttämättä saisi omaa e-kirjaa. Kyseinen malli on vielä kehitteillä, eikä Ellibs ole sitä vielä lanseerannut käyttöön.

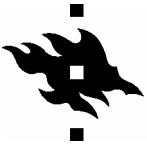
13.2 Mitä mieltä kyselyyn vastanneet opiskelijat olivat e-kirjan soveltuvuudesta opiskeluun

Seitsemän yhdeksästä vastaajasta käytti e-kirjaa *Vanhenemisen tutkimus* kurssin oppimispäiväkirjan tekemiseen. Oppimispäiväkirja pohjautui opiskelijoiden kurssilla saamiin tehtäviin, joiden tekemiseen he tarvitsivat kurssikirjaa. Kurssikirja oli artikkelikirja ja opiskelijat joutuivat usein lukemaan tehtävän tekemistä varten kirjasta artikkeleita. Vastaajien mielestä e-kirjan nähtiin soveltuvan kohtalaisen hyvin juuri tällaisen rajattujen tehtävän tekemiseen. Tosin e-kirjan käyttö kirvoitti myös muutamia negatiivisiakin kommentteja.

Opiskelijoiden kommentteja e-kirjan soveltuvuudesta oppimispäiväkirjan tekemiseen:

- Vähän huonommin kuin tavallinen kirja, koska lukeminen on sidottu yhteen paikkaan. (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Hyvin, koska oppimispvk tehdään tietokoneella ja e-kirjaa luetaan tietokoneella. (Nainen 23 v., Teknillisen korkeakoulun opiskelija)
- Ihan hyvin. Silmäilytekniikka sopii hyvin oppimispäiväkirjan tekoon, koska siinä tärkeintä oma pohdinta (Nainen 36 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Olisi soveltunut varmasti hyvinkin, jos olisin voinut lukea sitä kotona kaikessa rauhassa. Tuntuu, että Alexandrian käyttäjät ja viereisessä rapussa työskentelevät eivät ole tajunneet, että siellä opiskellaan. Ihme meluamista ja äänekästä keskustelua sekä ramppaamista. (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- E-kirja oli toimiva: tarvittu tekstin kopioiminen ja kotiinkuljetus ei ollut kovin työlästä. Sitaattien teko olisi ollut vaivatonta. (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ihan hyvin. Oppimispäiväkirjatehtäviä varten täytyi yleensä lukea yksi artikkeli kirjasta ja tähän e-kirja oli hyvä vaihtoehto. (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Kaikilta kyselyyn osallistuneilta opiskelijoilta kysyttiin e-kirjoihin ja opiskeluun liittyen myös seuraavanlainen kysymys: "*Kerro oma mielipiteesi, voisiko e-kirjan avulla mielestäsi tehostaa oppimista ja opiskelua, miten?*". Sitä pohdittiinkin opiskelijoiden keskuudessa melko runsaasti. Kuten arvata saattaa, opiskelijat kiinnittivät eniten huomiota kirjojen saatavuuden paranemiseen ja helpottumiseen, josta on heille hyötyä eri tilanteissa, kun kurssikirjoja ei tarvitse enää metsästää vaan opiskelijoilla jää aikaa muuhun opiskeluun.

Monet opiskelijat kuitenkin korostivat sitä, että e-kirjasta tenttikirjana ei ole välttämättä hyötyä heille itselleen, jos kirjaa joutuu lukemaan pitkiä aikoja. Siksi e-kirjojen saatavuudesta aiheutuvat hyödyt saattavat jäädä verrattain pieniksi. E-kirjasta nähtiin olevan pikemminkin hyötyä tiedonhaussa ja lyhyiden rajattujen tehtävien teossa. Monesta vastauksesta kuvastui myös selvä tietämättömyys Ellibsin e-kirjoista ja niihin kohdistuvista rajoitteista, koska osa opiskelijoista oletti, e-kirjojen olevan rajoittamattomassa käytössä eli koko ajan kaikkien saatavilla. Voi olla, että monen opiskelijan mielipide e-kirjoja kohtaan voisi muuttua, jos he tietäisivät myös e-kirjan voivan olla lainassa siinä missä painettukin, jolloin sen saatavuus ei välttämättä ole yhtään.

Monen opiskelijan mielestä e-kirjan käyttö voi tehostaa opiskelua. Useat opiskelijat korostivat etenkin saatavuutta. Moni opiskelija ei kuitenkaan ollut täysin ymmärtänyt sitä, että e-kirjojakin on vain rajattu määrä:

- Kyllä voi tehostaa, ainakin siinä mielessä, että saa kirjan ajoissa helpommin kuin kirjaversiona, kerkeää lukemaan paremmin. (Nainen 26 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- On hyvä, että yritetään parantaa kirjojen saatavuutta. Tietokoneen päätteeltä lukeminen on kuitenkin raskasta lukea, joten en tiedä. (Nainen 20 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Helpottaa aineiston saatavuutta (Nainen 32 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Saatavuus olisi ainakin parempi kuin tavall. kirjan. (Nainen 25 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Saatavuus on taattu suuremmalle joukolle. (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Kyllä. Kirjastossa on lainattavissa vain rajattu määrä kappaleita. E-kirja kaikkien saatavissa. Tosin sen "lataaminen" tuntuu monimutkaiselta. (Nainen 21 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Saatavuus voisi parantua. Monet kurssikirjat ovat hyvin suosittuja = lainassa, oppijakson suoritus viivästyy (Nainen ?v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Useat opiskelijat korostivat mm. e-kirjan soveltuvuutta tutkimuksentekoon ja pienten tehtävien tekemiseen sekä oheismateriaalina:

- Tutkimusta tehdessä lähdeviitteiden hakeminen voisi helpottaa huikeasti. Edellyttäen toki, että tietokanta on laaja. (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- E-kirja sopii hyvin rajattujen tehtävien tekoon lähdemateriaaliksi. Tenttikirjaksi, joka täytyy kokonaan lukea ja hallita, se ei sovellu. Ruudulta lukeminen on fyysisesti raskasta. (Nainen 36 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Kyllä, jos sen kautta voi päästä käsiksi kirjoihin joita Opiskelijakirjastossa ei muuten ole. Etenkin opinnäytetöiden lähdeaineistona e-kirja voisi olla toimiva, edellyttäen kuitenkin että

kirjoista etsitään jotain tiettyä informaatiota eikä tarkoituksena ole lukea koko kirjaa (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- E-kirja soveltuu tämäntyppisiin käyttötarkoituksiin (artikkelikirja vähällä käytöllä), mutta ei siitä klassisen kirjan syrjäyttäjäksi suuressa mittakaavassa ole (ainakaan vielä). Helppo saatavuus on bonusta, jos kotona on nettiyhteys. (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Oheismateriaalina toimii hyvin, mutta tenttiin lukeminen pelkän e-kirjan varassa olisi liian työlästä. (Nainen 22 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Voisi esim. liittää teksteihin liittyviä tehtäviä. Tiivistelmät ois hyviä. (Nainen 24 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Muistiinpanotekniikoita voisi varmaan kehittää e-kirjan avulla ts. muistiinpanoja on helpompi tehdä. (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Varmasti voi. Asiaa kuitenkin helpottaa, jos kotona olisi kone. En lukisi sitä tenttiin (Paitsi jos en saisi kirjaa!), mutta muissa opisk.töissä sitä olisi helppo hyödyntää. (Nainen 21 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Monet opiskelijat olivat kuitenkin varautuneita, eivätkä olleet täysin vakuuttuneita e-kirjojen hyödyistä:

- Tehostaa kyllä, kunhan ohjeet ovat kunnollisia ja ohjelmat toimivat. (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Jos kirjan lainaaminen olisi helppoa, ja kirjoja olisi tarpeeksi, jäisi kirjan metsästämiseen tarvittava aika muuhun käyttöön. (Nainen 23 v., Teknillisen korkeakoulun opiskelija)

- Toimii hyvin jos tenttikirjoja ei saa muuten lainaan, tällöin tukee opiskelua (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

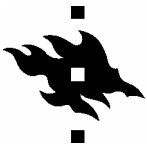
- Kyllä, jos se soveltuu myös vanhemmille käyttöjärjestelmille (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Ehkä ainakin siten, että jokin kurssi suoraan perustuu ekirjojen käyttöön, jolloin asia tulee tutuksi (samoin kuin bscw-oppimisympäristö, tai web-oodi). Myös tiedonhakutaidot voivat kehittyä, jos voi selailta ekirjaa päätteellä, ja vaikkapa tulostaa tai tallentaa tarpeelliset kohdat. (Mies 41 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Osa oli myös sitä mieltä, että e-kirjat eivät tehosta omaa opiskelua:

- Kirja on aina kirja, e-kirja voi ehkä joidenkin henkilöiden kohdalla tehostaa opiskelua, mutta kirja on "kannettava". (Mies 20 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Mielestäni "perinteiset" kirjat ajavat vähintään saman asian kuin e-kirjatkin, enkä oikein näesyitä siihen miksi e-kirjat jotenkin tehostaisivat opiskelua (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Ei sovellu minulle rajoitetun lukuajan vuoksi, kun on mahdollisuus lukea vain pienissä jaksoissa pitkällä aikavälillä ja mitä kiireisimmissä paikoissa (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Hyvin opeteltuna hyöty voi olla suuri. Keskinertaisena tietokoneenkäyttäjänä kaikki tietokoneisiin liittyvä aiheuttaa lisästressiä. (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ainoastaan jos tavallista kirjaa ei ole saatavana, mutta silloinkin vain äärimmäisessä hätätapauksessa. tietokoneen ääressä ei ole paras lukupaikka tenttiin. suosittelisin mieluummin panostamista paperiversioiden lisähankintaan kuin siihen, että tuhlaatte aikaa ja resursseja tällaiseen tutkimukseen. (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

14 E-kirjojen käyttäminen ja lukeminen

Tutkimusten mukaan e-kirjoja ei niinkään lueta, vaan käytetään lyhytkestoisesti; selaillaan lyhyitä aikoja ja pieninä osina, yksi kappale kerrallaan esim. silloin kun kirjasta otetaan kopioita, siitä tulostetaan sivuja tai kun lukija haluaa tarkistaa kirjasta jonkin asian eli käyttää kirjaa tiedonhakuun.¹³⁰ Edellä mainitut käyttötavat ovat itsestään selviä e-kirjoille juuri siitä syystä, että pidempikestoisen näytöltä lukeminen koetaan niin epämiellyttäväksi. Eri e-kirjapalveluiden välillä on eroja siinä, miten hyvin ne tukevat tulostusta, kopiointia tai tiedonhakuja. Monissa palveluissa e-kirjojen käyttö ei ole aina kovin joustavaa ja printtauskiellot tai -hidasteet ovat tästä hyvä esimerkki. Pahimmassa tapauksessa e-kirjan käyttömahdollisuudet rajoittuvat lähinnä sen lukemiseen näytöltä, mikä ei ole välttämättä hyvä asia.

Hieman laiveammin määriteltynä e-kirjan käyttäminen siis tarkoittaa lähinnä kaikkea muuta e-kirjoilla suoritettavaa toimintaa kuin e-kirjan pitempikestoista lukemista. E-kirjojen lyhytkestoista käytöstä antavat hyvän kuvan mm. Yorkin (Kanada) yliopistossa tehty selvitys Safari e-kirjakokoelman (atk-alan e-kirjoja) käyttötilastoista. Selvityksen mukaan 9 kuukauden aikana e-kirjakokoelmaa käytettiin n. 3150 kertaa ja keskimääräisesti yksi e-kirjan käyttösessio kesti n. 9 minuuttia.¹³¹ Samanlaisia e-kirjojen käyttöaikoja, jopa lyhyempiä (alle 5 minuuttia), on havaittu myös muissa tutkimuksissa.¹³²

¹³⁰ Gibbons 2001, Langston 2003, Gelfand 2002, Morrill 2003

¹³¹ Crawford, W. 2004. Cites&Insights: Crawford at large. <http://cites.boisestate.edu/civ4i10.pdf>.

¹³² Cox, J., 2004. E-books, Challenges and opportunities. D-Lib Magazine, 10(10).

14.1 E-kirjojen lukeminen

Jos e-kirja joudutaan lukemaan kokonaan näytöltä, niin kirjaa luetaan yleensä lyhyissä jaksoissa, kunnes se on saatu kokonaan luettua. Opiskelijat haluavat harvoin lukea koko kirjaa näytöltä, koska e-kirjan lukemiseen kuluu lyhytjakosoisesta lukemisesta johtuen enemmän aikaa kuin painetun kirjan lukemiseen. Lisäksi tutkimusten mukaan näytöltä lukeminen on 25 – 40 % hitaampaa kuin painetun tekstin lukeminen.¹³³ Toisaalta on myös arvioitu että uusimpien näyttöjen nopeuttavan e-kirjojen lukemista.¹³⁴

Vaikka e-kirjoja ei haluta lukea pitkiä aikoja, eivätkä ne siten sovellu hyvin kirjatenttikirjoiksi, ne soveltuvat kuitenkin melko hyvin muunlaiseen opiskeluun ja erityisen hyvin erilaisten lyhyiden tehtävien tekemiseen. Tähän kiinnittivät huomiota myös kyselyymme vastanneet opiskelijat. Kaikissa opiskelutilanteissa opiskelijat eivät pidä enää painettua kurssikirjaa niin yliverlaisena tai välttämättömänä, ja opiskelijoiden asenteet alkavat osittain muuttua e-kirjamyönteisempään suuntaan. Olisiko siis mahdollista, että opiskelijat voitaisiin totuttaa myös lukemaan e-kirjoja? Tehtävä on aika haasteellinen, koska suurin osa opiskelijoista suhtautuu e-kirjojen lukemiseen edelleen kielteisesti, vaikka he muuten pitävätkin e-kirjoja tervetulleena lisänä kirjastojen kokoelmiin. Mm. RMIT:n yliopistossa Yhdysvalloissa suoritetussa tutkimuksessa e-kirjojen lukemiseen myönteisesti suhtautuneet opiskelijat sanoivat, että hekin lukivat e-kirjaa lähinnä vain pakon edessä.¹³⁵ E-kirjojen lukemisen puolestapuhujat ovat uskovatkin, että e-kirjojen ja muiden digitaalisten tekstien pidempikestoiseen lukemiseen näytöltä suhtaudutaan sen takia kielteisesti, että opiskelijat eivät ole siihen tottuneet. Opiskelijoita pitäisikin totuttaa lukemaan e-kirjoja ja e-tekstejä näytöiltä pidempiä aikoja, jopa hieman ”pakottamalla”. Edellä mainittu argumentti on hieman kyseenalainen, koska monelle opiskelijalle näytöltä lukeminen todella on fyysisesti vaikeaa ja epämiellyttävää, eikä välttämättä niinkään tottumiskysymys. Ihmiset eivät yksinkertaisesti halua lukea näytöiltä kaikkea. Ei ole myöskään mitään järkeä, että ihmiset pitäisi ehdoin tahdoin pakottaa niin tekemään. Tulevaisuus näyttää totutaanko e-kirjoja lukemaan ja lukevatko tulevaisuuden opiskelijat tekstit kuin tekstit näytöiltä. Tällä hetkellä on kuitenkin selkeää näyttöä siitä, että ihmiset eivät halua erilaisista fyysisistä syistä johtuen lukea tietokoneiden ruuduilta tekstejä pitkiä aikoja.

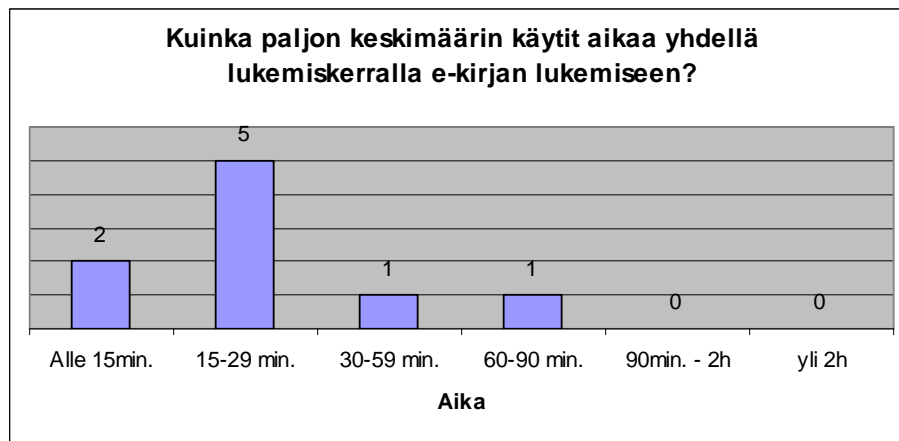
¹³³ Crawford, W. 2004. Cites&Insights: Crawford at large. <http://cites.boisestate.edu/civ4i9.pdf>.

¹³⁴ Oquist, G. and Goldstein, M., 2003. Towards an improved readability on mobile devices: evaluating adaptive rapid serial visual presentation. *Interacting with Computers*, 15 (4), pp. 539-558.

¹³⁵ Crawford, W. 2004. Cites&Insights: Crawford at large. Available: <http://cites.boisestate.edu/civ4i9.pdf>.

14.2 Miten kyselyyn vastanneet opiskelijat käyttivät ja lukivat e-kirjoja

E-kirjojen käyttöön, lukemisen sijasta, viittaavat myös Opiskelijakirjaston kyselystä saadut tulokset, vaikka vastaajien määrä olikin melko minimaalinen. Yhtä lukuun ottamatta kaikki e-kirjaa käyttäneet lukivat kirjaa alle puolituntia. Suurin osa, 7(9), luki kirjaa alle 15 minuuttia. Tämän lisäksi opiskelijat käyttivät e-kirjaa vain muutamia kertoja kurssin aikana. Viisi opiskelijaa luki e-kirjaa 1-2 kertaa ja neljä opiskelijaa luki kirjaa 3-4 kertaa kurssin aikana. Tämän lisäksi opiskelijat pääosin selailivat tai silmäilivät tekstiä, eivätkä lukeneet sitä pitkiä aikoja näytöltä.

Kuvio 6 Kuinka paljon keskimäärin käytit aikaa yhdellä lukemiskerralla e-kirjan lukemiseen? (n=9)

Suurin osa (6) e-kirjaa lukeneista opiskelijoista lainasi e-kirjan omalle kotikoneelle, muut lainasivat kirjan Opiskelijakirjaston tai Oppimiskeskus Aleksandrian koneelle. Opiskelijat myös lukivat e-kirjaa samassa paikassa, missä olivat sen lainanneet. E-kirjan lainasi useammin kuin kerran seitsemän opiskelijaa yhdeksästä. Viisi opiskelijaa lainasi kirjan kaksi kertaa. Suurin e-kirjan lainausmäärä oli kymmenen. Suuri lainausmäärä johtui tosin siitä, että e-kirja latautui vasta kymmenennellä kerralla opiskelijan tietokoneelle siten, että hän kykeni kirjaa lukemaan. Vastaavan painetun kirjan lainasi viisi opiskelijaa yhdeksästä. Osa opiskelijoista ei olisi välttämättä lainannut painettua kirjaa ollenkaan, mutta he olivat ehtineet tehdä sen ennen kuin tiesivät e-kirjan olemassa olosta.

14.3 E-kirjat ovat erityisen hyödyllisiä tutkimuksen teossa

E-kirjojen soveltuvuudesta tutkimuksen teko on saatu hyviä kokemuksia, kuten alun perinkin kaavailtiin. E-kirjojen yksi merkittävimmistä piirteistä on hakujen kohdistaminen e-kirjojen teksteihin ja mahdollisuus tehdä tiedonhakuja isosta e-kirjakokoelmasta. Vaikka sanahakutoiminto

isoista kirjakokoelmista on erittäin hyödyllinen,¹³⁶ niin tämän ominaisuuden hyödyllisyys on suoraan verrannollinen siihen, kuinka paljon e-kirjatietokannassa on kirjoja. Yleensä e-kirjapalvelun kautta on mahdollista tehdä hakuja kaikista e-kirjatietokannan kirjoista samanaikaisesti (mm. Ebrary, Netlibrary). Toisaalta, vaikka Netlibraryssä hakuja voi kohdistaa koko palvelun sisältämään aineistoon, niin kirjojen sisältöjä ei pääse lukemaan, jos ne eivät kuulu kirjaston omistamiin e-kirjoihin. Ellibsin palvelu mahdollistaa hakujen tekemisen samanaikaisesti vain niihin e-kirjoihin, jotka ovat asiakkaalla sillä hetkellä lainassa. Sanahakua, joka kohdistuisi kerralla esim. kaikkiin kirjaston ostamiin Ellibsin e-kirjoihin, ei voi vielä tällä hetkellä tehdä (ellei lainaa kaikkia kirjaston hankkimia e-kirjoja itselleen).

Hakumahdollisuuksien lisäksi e-kirjojen tekstien kopiointi "leikkaa ja liimaa" -tekniikoilla säästää runsaasti aikaa ja helpottaa tutkimuksen tekoa. Lähdemateriaalin etsimisessä ja läpikäymisessä e-kirjat ovat erittäin käteviä, kun halutaan tarkastaa soveltuuko jokin kirja omaan tutkimusaiheeseen. Lisäksi e-kirjat ovat hyödyllisiä silloin, kun kirjasta halutaan lukea vain sitaatteja ja lähdeluetteloita, tai kun siitä halutaan kopioida ja lisätä jokin tekstinosa omaan työhön.¹³⁷

E-kirjakokoelman koolla sekä materiaalin laadulla ja syvyydellä on tietysti huomattavasti merkitystä siihen, kuinka paljon kokoelmasta on hyötyä tutkimusta tehtäessä ja etenkin lähdemateriaalin kartoittamisessa. Jos ajatellaan nykyisiä e-kirjakokoelmia ja niiden kokoa ja kattavuutta, niin monenkaan kotimaisen tai ulkomaisen palvelun e-kirjatarjonta ei sisällä vielä kattavasti suomalaisten yliopistojen tutkintovaatimusten mukaista kirjallisuutta. Lisäksi e-kirjapalveluiden tarjonnasta on vaikea lähteä tällä hetkellä kehittämään laajempia tai syvällisempiä, esim. yhtä tieteenalaa palvelevia kokoelmia. Jos asiaa konkretisoidaan, niin Opiskelijakirjastolla oli (kesällä 2004) yhteensä 56 usean eri tieteenalan e-kirjaa ja esim. Tampereen yliopiston Netlibrary kokoelmassa oli yhteensä 96 kirjaa.¹³⁸ Tämän kokoisista e-kirjamääristä ei ole paljon hyötyä lähdemateriaalin kartoittamisen ja hankkimisen kannalta monellekaan opiskelijalle. Tosin pitää muistaa, että Netlibraryä käytettäessä, esim. aihehakuja tehtäessä, haku kohdistuu kaikkiin Netlibraryn sisältämiin kirjoihin. Ellibsin järjestelmään tämä ominaisuus on tulossa jossain vaiheessa. Gradun taseisia tutkimuksia tehdessä opiskelijat joutuvat edelleen turvautumaan pääasiassa painettuihin lähteisiin. Tilanne on siis aivan päinvastainen kuin tieteellisten lehtien kohdalla. Opiskelijakirjastossa on tarkoituksena ollut juuri kurssikirjojen hankinta e-kirjoina, joten e-kirjojen on nähty ensisijaisesti palvelevan lähinnä perusopintoja ja tenttejä suorittavia opiskelijoita, eikä niinkään tutkimusta tekeviä opiskelijoita.

¹³⁶ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

¹³⁷ Dilevko, J. and Gottlieb, L., 2002. Print sources in an electronic age: a vital part of the research process for undergraduate students. *The Journal of Academic Librarianship*, 28 (6), pp. 381-392.

¹³⁸ Tampereen yliopisto. 2004. E-kirjasto. Verkkokirjat. <http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/oppimiskeskus/verkkoaineisto/verkkok.shtml>.

14.3.1 Tutkimusten taso voi kärsiä e-kirjojen käytön lisääntyessä

E-kirjakokoelmien kasvaessa voi hyvinkin käydä, kuten e-lehtien kohdalla on käynyt; tutkimusten taso ja monipuolisuus voivat laskea ja tutkimuksista tulee yksipuolisia, jos opiskelijat tyytyvät liiaksi vain digitaalisiin materiaaleihin ja lähteisiin, joita saa helposti verkon kautta (esim. Suomessa 8 yliopistoa on hankkinut saman Ebraryn kokoelman). Opiskelijat pystyvät etsimään esim. e-lehtipalveluista tarkoin määriteltyä materiaalia, jolloin tutkimukseen liittyvä laajempi perspektiivi saattaa jäädä vajavaiseksi.¹³⁹

14.3.2 Ellibsin ominaisuudet eivät tue tutkimuksen tekoa

Luonnollisesti palveluissa, joissa e-kirjoja ei tarvitse lainata, on opiskelijoilla koko ajan käytössä tarvitsemansa kirjat. Lainaukseen perustuvissa e-kirjapalveluissa e-kirjojen käyttäminen tutkimuksen teon yhteydessä ei ole niin joustavaa, koska e-kirjat voivat olla kaikki lainassa ja laina-ajat umpeutuvat painettujen kirjojen tapaan.

Toinen ongelma mikä Ellibsin e-kirjoihin liittyy on se, että laina-aikojen umpeuduttua Ellibsin e-kirjoista katoavat tällä hetkellä kaikki merkinnät, kuten alleviivaukset ja huomautukset, jotka opiskelija on kirjaan tehnyt. Sellaisissa e-kirjapalveluissa, joissa on mahdollistettu esim. omien henkilökohtaisten käyttäjäprofiilien teko, merkinnät kirjoissa säilyvät niin kauan kuin palvelu on kirjastolla käytössä. Tietysti lainattaville e-kirjoille voidaan asettaa hyvinkin pitkiä laina-aikoja, jotka on tarkoitettu esim. graduntekijöille. Tällöin kuitenkin kirjojen saatavuus heikkenee.

14.4 E-kirjapalvelun käytön helppous ja sen vaikutus e-kirjojen käyttöön

E-kirjapalvelun käytön helppouteen vaikuttaa huomattavasti se, millaisin tekniikoin ja sovelluksin e-kirjapalvelu suojaa tekijänoikeuksia. E-kirjojen suojaustekniikoiden tulee olla tehokkaita, mutta läpinäkymättömiä. Lainauksen pitää olla helppo tapahtuma, sillä jos prosessi on liian hidas tai monimutkainen, e-kirjojen käyttö saattaa jäädä vähäiseksi tai sitä ei koeta kiinnostavana.¹⁴⁰ Tällä hetkellä opiskelijat toivovat, että erilaisten digitaalisten materiaalin käyttö olisi mahdollisimman vaivatonta, ilman esim. ylimääräisiä kirjautumisia. Lisäksi opiskelijat eivät halua imuroida ylimääräisiä ohjelmia koneilleen, jotta he pystyisivät lukemaan ja käyttämään tietokantoja tai digitaalisia lähteitä. Kaikki haluavat, että digitaalisten materiaalin käyttö olisi mahdollisimman helppoa ja kaikki materiaali saataisiin omalle tietokoneelle yhdellä napin painalluksella.

¹³⁹ Dilevko, J. and Gottlieb, L., 2002. Print sources in an electronic age: a vital part of the research process for undergraduate students. *The Journal of Academic Librarianship*, 28 (6), pp. 381-392.

Digitaalisten materiaalien käytölle joudutaan kuitenkin asettamaan esteitä ja varmistuksia tekijänoikeuksien turvaamiseksi. Keinot, joilla erilaiset e-kirjapalvelut turvaavat tekijänoikeuksia, eroavat tällä hetkellä hyvinkin paljon toisistaan. Tästä johtuu, että erilaisten e-kirjapalveluiden e-kirjojen käytön helppoudessa tai vaikeudessa on eroja. Voidaan todeta, että kirjan lainaamiseen perustuvissa palveluissa, etenkin Ellibsin e-kirjapalvelussa, e-kirjan ”käyttöönotto” on tällä hetkellä hankalampi ja pitempikkestoinen prosessi kuin monissa e-kirjojen rajoittamattomaan käyttöön perustuvissa e-kirjakokoelmissa, joissa kirjaston hankkimien e-kirjojen käyttöoikeus varmistetaan esim. ip-tunnistuksella samalla tavoin kuin e-lehtien kanssa menetellään. On muistettava, että Ellibsin e-kirjaa voi lukea myös off-linena eli lainaamansa kirjan lukemista ja käyttämistä varten ei tarvitse aina avata nettiyhteyttä. Lisäksi opiskelijan ei tarvitse Ellibsin kirjoja kotoa käsin lainatessa muodostaa proxy-yhteyttä Helsingin yliopiston mikroverkkoon, toisin kuin ip-tunnistukseen perustuvien e-kirjapalveluiden suhteen on meneteltävä.

14.4.1 E-kirjalukuohjelman pitäisi toimia moitteettomasti

Aineiston helpon saatavuuden lisäksi e-kirjalukuohjelman pitäisi toimia moitteettomasti siinä koneessa mihin se asennetaan, ilman kaatumisia tai soveltuvuusongelmia, jotta e-kirjojen käyttö yleistyisi ja opiskelijat kokisivat ne hyödyllisiksi.¹⁴¹ Ellibsin e-kirjojen lukemiseen tarvittavan Adobe Reader 6.0 kanssa on ollut teknisiä ongelmia ja se ei ole toiminut moitteettomasti. Lukuohjelman tekniset ongelmat ja siitä aiheutuneet lainausten epäonnistumiset, ovat varmasti vaikuttaneet negatiivisesti e-kirjan lainaajiin ja lainausta yrittäneisiin opiskelijoihin, ja heidän asenteisiinsa Opiskelijakirjaston hankkimia e-kirjoja kohtaan.

14.4.2 Miksi syksyn kyselyyn osallistuneet eivät halunneet lainata e-kirjaa?

Tutkimukseen osallistuneista 31 opiskelijasta 18 yritti lainata e-kirjan. Opiskelijat, jotka eivät lainanneet e-kirjaa, esittivät yleisimmäksi syyksi sen, että opiskelijalla ei ollut internetyhteyttä tai tietokonetta kotonaan. Vaikka muutama opiskelija olisi voinut lukea e-kirjaa työpaikallaan, näin ei haluttu kuitenkaan tehdä. Toinen keskeinen syy oli se, että opiskelijalla oli kirjasta painettu versio. Lopuista opiskelijoista yksi opiskelija koki ongelmia Adobe Readerin kanssa ja eräs opiskelija piti e-kirjan lainausta liian monimutkaisena:

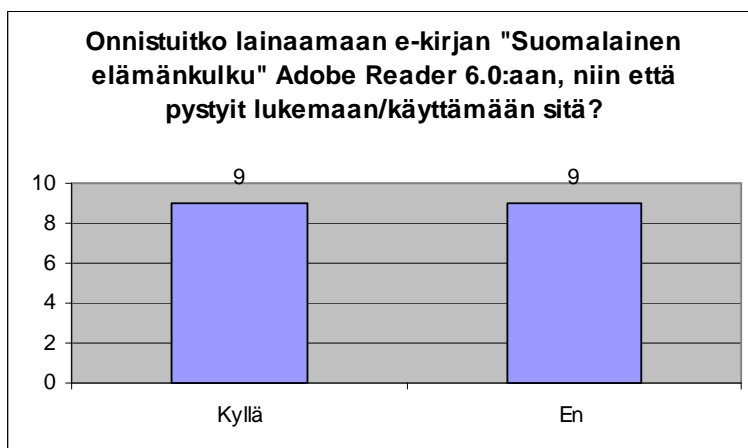
¹⁴⁰ Looney, M.A. and Sheehan, M., 2001. Digitizing Education: A Primer on eBooks. *Community College Week*, 14 (2), pp. 6.

¹⁴¹ Looney, M.A. and Sheehan, M., 2001. Digitizing Education: A Primer on eBooks. *Community College Week*, 14 (2), pp. 6.

- Kotona ei ole konetta ja töiden jälkeen oli hankala jäädä töihin koneelle. (Nainen 26 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Sain kirjan lainatuksi paperiversiona (Nainen 20 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ilmeisesti Adobe Readerin aktivointi meni jotenkin pieleen, eikä e-kirjaa voinut sen vuoksi lukea (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ei oo kotona nettiä, ois mennyt liian vaikeaksi. (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Minulla oli kyseinen kirja lainassa kirjastosta, minkä takia ei ollut tarvetta lainata e-kirjaa. (Mies 28 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ei ollut tarvetta, kun sain kirjan lainattua ja silloin sitä voi lukea missä vain ja milloin vain (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Kotona ei ole konetta, työpaikalle ei uskaltanut alkaa ladata erilaisia ohjelmia, kun sen paikan systeemeistä ei oikein tiedä. Sain kirjan. (Nainen 25 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Kotona ei ole konetta, sain kirjan kirjastosta (Nainen 21 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Liian monimutkaista (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

14.4.3 Syksyn kyselyyn osallistuneiden ongelmat lainauksen yhteydessä

E-kirjan lainausta yrittäneistä 18 opiskelijasta 11 henkilöä epäonnistui e-kirjan lainauksessa. Lopulta e-kirjan lainaaminen ja lukeminen onnistui 9 henkilöltä. Epäonnistuneiden lainausten määrä oli yllätys, vaikka ennen tutkimusta oli tiedossa, että lainausten suhteen on ollut teknisiä ongelmia. Epäonnistumisten määrää voidaan pitää senkin takia korkeana, että opiskelijoille näyttettiin kaksi kertaa e-kirjan lainaus ja heille jaettiin ohjelehtinen. Tämä herättää tietysti pohdintoja sen suhteen, miten helposti lainaaminen onnistuu ilman ohjeistusta ja opastusta, ja kuinka moni ns. tavallinen lainaaja on epäonnistunut yrittäessään lainata e-kirjoja.

Kuvio 7. Onnistuitko lainaamaan e-kirjan Adobe Reader 6.0, niin että pystyit lukemaan/käyttämään sitä? (n=18)

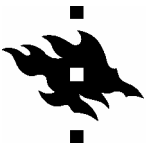

Suurin osa oli epäonnistunut e-kirjan lainauksessa kotoa käsin. Myös Opiskelijakirjastossa e-kirjan lainaamisen kanssa on ollut vaikeuksia. Esimerkiksi useat Opiskelijakirjaston työntekijät eivät ole pystyneet lainaamaan e-kirjoja työkoneilleen laisinkaan ja moni on saanut lainauksen yhteydessä virheilmoituksen, että tietokoneessa ei muka ole internetyhteyttä. Eräänä selityksenä ongelmiin voi olla se, että Ellibsin palvelu ei toimi aivan kitkattomasti Novellin käyttöympäristössä. Tämä on e-kirjojen käytön kannalta ongelmallinen tilanne, koska viidessä Helsingin yliopiston tiedekunnassa on käytössä Novellin järjestelmä/alusta. E-kirjapalvelu moitteeton toimivuus korostuu etenkin siinä tapauksessa, jos e-kirjoilla aiotaan korvata kokonaan kurssikirjoja, ettei ei synny tilanteita, joissa opiskelija voi jäädä ilman kurssikirjaa esim. teknisistä ongelmista johtuen.

On selvää, että muutamat opiskelijat olisivat onnistuneet lainaamaan e-kirjan, jos he olisivat panostaneet enemmän lainausohjeiden lukemiseen. Vastaukset kuvastavat yleisesti sitä, että e-kirjojen käyttöönotto ei ole kovin yksinkertainen toimenpide ja lainaajat tuskastuvat kokiessaan lainaamisen liian monimutkaiseksi. Jotta onnistuu lainaamaan e-kirjan, pitää tutustua tarkasti ohjeisiin ja paneutua järjestelmän toimintoihin. On selvää, että kaikki uudet järjestelmät ja sovellukset tarvitsevat opettelua, mutta markkinoilla on myös e-kirjapalveluita, joissa e-kirjan saa eteensä muutamalla hiiren klikkauksella ilman sisäänkirjautumisia yms. suurempia toimenpiteitä, samalla tavoin kuin e-lehdet. Uusi Adobe Reader 6.0.1, 6.02., 6.03 versiot helpottavat Ellibsin e-kirjojen käyttöä (esim. Readerin aktivointi on poistunut), mikä on todella hyvä parannus ja tekee palvelun käytöstä huomattavasti yksinkertaisemman.

Opiskelijoiden kommentteja ja pohdintoja lainauksen epäonnistumisesta:

- En osannut vastata kysymyksiin, jotka tulivat esiin kun yritin rekisteröityä. Olin unohtanut kuinka homma toimii. (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Oikeudet ohjelman (Adobe) "lataamiseen" puuttuivat (pitäisi olla Admin-oikeudet) (Nainen 27 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Minulla ei ollut aikaa paneutua asiaan syvemmin, kun lainaus ei yhdellä kerralla onnistunut. (Mies 20 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Se, että koneessamme on käyttöjärjestelmänä Windows 98, joka ei ole yhteensopiva Adobe Reader 6.0:n kanssa (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)(Huom. Ellibsin palvelun pitäisi olla yhteensopiva Windows 98 kanssa)
- Selaimessamme on asetus, joka ei avaa uusia pop-up(?) ikkunoita (kone ilmoitti tästä itse kun lataaminen epäonnistui) Tällöin ei pysty lataamaan e-kirjaa. Emme muuttaneet asetusta toiseksi. (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

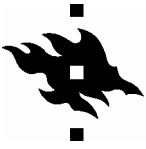
- Sain ladattua Adobe Readerin koneelleni, mutta en saanut sitä toimimaan. Näyttöön tuli teksti "You have to be connected to the internet.", vaikka yhteys internettiin oli. (Nainen 21 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Epäselvät ohjeet netissä, liikaa rekisteröitymisiä jne. (Nainen 24 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Kun yritin aktivoida lukuohjelmaa se ei onnistunut, yritin sitä eri päivinä yhteensä varmaan 15 kertaa. Näytöllä näkyi palkki, joka ikään kuin ilmoitti että aktivointi on käynnissä, mutta mitään ei kuitenkaan tapahtunut. (Nainen 28 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

Avoimista vastauksista päätellen lainausta Ellibsin e-kirjapalvelusta pidetään melko hankalana toimenpiteenä. Kieltämättä lainaus on hyvin monimutkaista ja siihen liittyy monia erilaisia ohjeita, vaiheita ja toimenpiteitä, jotka lainaajan pitää muistaa (lainaus ei onnistu välttämättä muiden selaimien kuin Internet Explorerin kautta; ponnahdusikkunoiden toiminta ei saa olla estetty; lainaajan pitää kirjautua Ellibsiin, lainaajan pitää aktivoida lukija jne.). E-kirjan käyttöönotto on etenkin ensimmäisellä kerralla aikaa vievä toimenpide, jos lainaajan pitää asentaa Adobe reader 6.0, luoda Netpassport-tunnukset ja aktivoida lukija. Tällä hetkellä uuden asiakkaan ei tarvitse enää välttämättä suorittaa aktivointia, vaan hän voi välttää sen asentamalla koneeseensa uusimman Adobe Reader 6.0 version. On selvää, että e-kirjojen lainaamisen pitää tehdä helpommaksi ja vaivattomammaksi. Myös Opiskelijakirjaston on kiinnitettävä huomiota selkeämpien ja kattavampien ohjeiden tekemiseen. Lisäksi e-kirjojen käyttöä pitää selvästikin opettaa enemmän esim. verkkotiedonhakukursseilla.

E-kirjan käytön vaikeudesta kertovat myös opiskelijoiden kommentit siitä, mitä he muuttaisivat tai parantaisivat Ellibsin e-kirjapalvelussa. Kuten jo monessa muussakin kysymyksessä on todettu, Ellibsin palvelua halutaan yksinkertaistaa. Myös laina-aikoja haluttiin muuttaa, mutta se on periaatteessa kirjastolle kuuluva tehtävä, kuten on myös ohjeistuksen parantaminen.

Laina-aikojen muuttaminen

- En tiedä, ehkä voisi kuitenkin olla laina-ajat pidempiä, esim. 28 päivää, niin kuin painetuilla kirjoilla. (Mies 28 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Pidemmät laina-ajat (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Laina-aikoja pidemmäksi (Nainen 30 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

Selkeämmät ohjeet

- Ohjeet selkeämmiksi! (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Paremmat ohjeet, kaikki vaihtoehdot ja käyttäjät pitää ottaa paremmin huomioon (Nainen 36 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

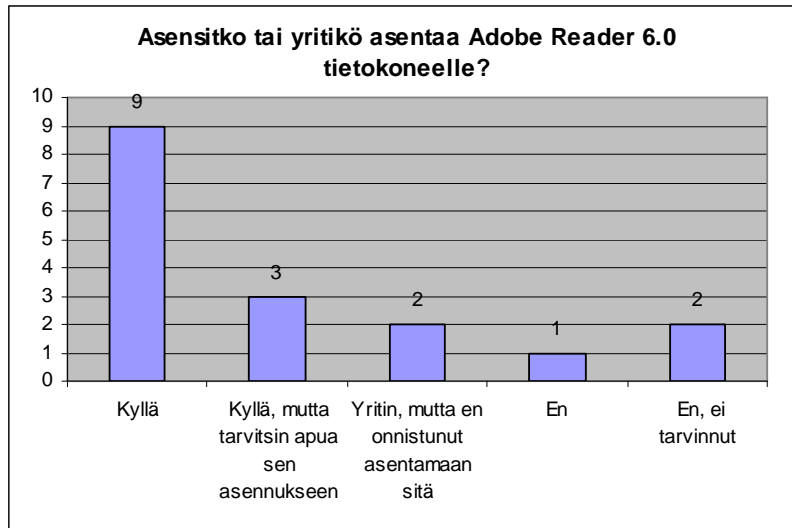
Parantaisi lainaamiseen liittyviä toimenpiteitä

- Yksinkertaistaisin systeemiä (Nainen 25 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Yksinkertaistaa toimenpiteitä ennen latausta (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- En osaa sanoa, mutta ehkä lainaamiseen tarvittuja toimenpiteitä voisi vähentää, nykyisellään masentavan työlästä/hidasta + käyttöluotettavuutta ja –mukavuutta lisää. (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

14.4.4 E-kirjalukuohjelman asennus

E-kirjojen lukemisessa ja käytössä vaikeuksia aiheuttaa erilaisten lukuohjelmien asennus. Etenkin yliopistoissa ja työpaikoilla harvalla opiskelijalla tai työntekijällä on oikeuksia asentaa itse minkäänlaisia ohjelmia omaan työkoneeseen tai yleisiin asiakasmikroiin. Opiskelijakirjastossa asennukset asiakaskoneisiin tehdään luonnollisesti henkilökunnan toimesta valmiiksi, joten opiskelijan ei tarvitse niistä huolehtia. Lisäksi nykyään asennukset isoissa organisaatioissa voidaan tehdä osittain keskitetysti. Helsingin yliopistossa on silti suuret määrät mikroja, joihin lukuohjelma pitää aina asentaa, puhumattakaan opiskelijoiden kotikoneista. Adobe Reader 6.0 ei ole vielä yleisin versio, vaan versio 5.0 on vielä laajasti käytössä esim. Suomessa.

Ideaalein e-kirjalukija olisi tietysti pelkkä nettiselain. Jos e-kirjat ovat PDF-muodossa, olisi hyvä voida lukea niitä myös vanhemmilla Acrobat Reader -versioilla, mutta tekijänoikeuksien varmistamisen johdosta tämä ei ole aina mahdollista. Seitsemästätoista henkilöstä 14 joutui asentamaan tai yritti asentaa Adobe Reader 6.0 –ohjelman tietokoneelle. Viisi opiskelijaa 14:stä tarvitsi apua tai ei onnistunut asentamaan ohjelmaa ollenkaan. Ohjelmien asennus onkin ongelmallista sellaisissa ympäristöissä, joissa tietokoneen käyttäjillä ei ole henkilökohtaisesti lupaa asentaa ohjelmia käyttämälleen tietokoneelle (kirjastojen, yliopistojen tai työpaikkojen tietokoneet).

Kuvio 8. Asensitko tai yrititkö asentaa Adobe Reader 6.0 tietokoneelle? (n=17)

Muutamit kommentit kertovat hieman siitä, miten ongelmallista ohjelmien asennus voi olla. Tämän takia e-kirjaratkaisussa pitäisi välttää erillisiä lukuohjelmia. Suurimmalla osalla e-kirjapalveluista on kuitenkin jonkinlainen lukuohjelma, jonka kautta e-kirjoja luetaan ja joka lukijan on asennettava. Tällä hetkellä suosituin e-kirjojen lukuohjelma näyttäisi olevan jo Adobe Reader 6.0. Itse asiassa versiosta 6.0 on tullut markkinoille jo muutama paranneltu versio eli 6.01., 6.02 ja 6.03, joiden periaatteessa pitäisi olla vakaampia käyttöalustoja e-kirjojen lukemiseen kuin aiemman versiot. E-kirjan lukemisessa voi tietysti käyttää vielä vanhaa Adobe eBook Readeria, mutta ohjelmaa ei enää tueta, eikä siitä tule uusia versioita.¹⁴²

- Poikaystävän hermot meni! Omat meni! Loppujen lopuksi, koska Adobe 6.0 oli kokoajan jostain häikkää. Asensimme Adobe e-book readerin, joka toimi paremmin kuin 6.0. Miksi sitä ei pyydetty käyttämään ohjeissa?" (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Tarvitsin apua lähes kaikessa, silti tein itse asennuksen (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

14.5 Pitäisikö e-kirjojen käyttöä opettaa?

E-kirjapalvelun käytön ongelmallisuudesta/vaikeudesta antaa vihiä ainakin seuraavan kysymyksen tulos. Lähes kaikkien kyselyyn vastanneiden mielestä e-kirjojen käyttöä pitäisi opettaa:

¹⁴² Fluckinger, D. 2004. Q&A: Tom Prehn on Adobe's new e-book store. *PDFzone*.
http://www.pdfzone.com/news/740-PDFzone_news.html.

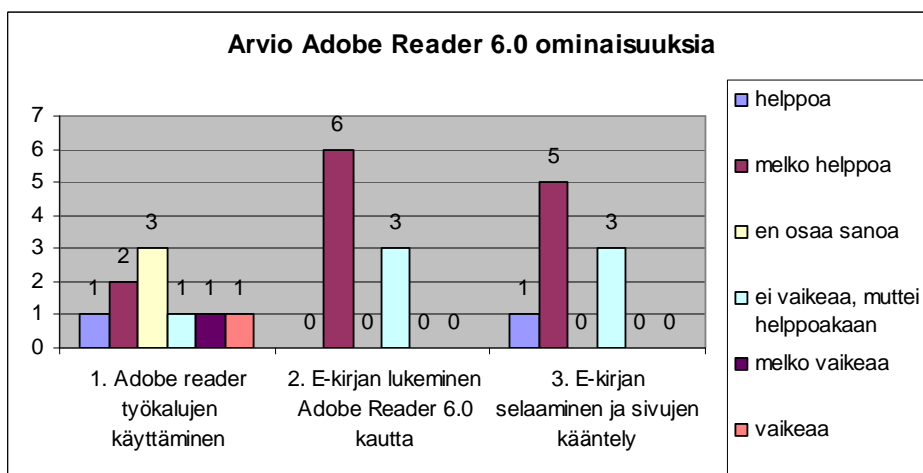

Kuvio 9. "Pitäisikö Opiskelijakirjaston opettaa e-kirjojen käyttöä?" (n=30)

E-kirjojen käytön ongelmia pystytään tietysti lieventämään panostamalla käyttäjäkoulutukseen eli e-kirjojen käytön opettamiseen. Varsinaisen opetuksen lisäksi pitää panostaa vahvemmin muuhun ohjeistukseen. Kun mietitään e-kirjojen käytön opettamista ja e-kirjojen teknisiä ongelmia, ei voida olla naivistisesti toteamatta kuinka helppoja painetut kirjat ovat verrattuna e-kirjoihin. Niiden käyttöä ei tarvitse opetella ja "painettu kirja toimii aina". E-kirjojen käytön opettaminen on kuitenkin aina resurssikysymys ja vaatii jonkin verran panostusta.

14.6 E-kirjojen ja Adobe Readerin käytettävyys

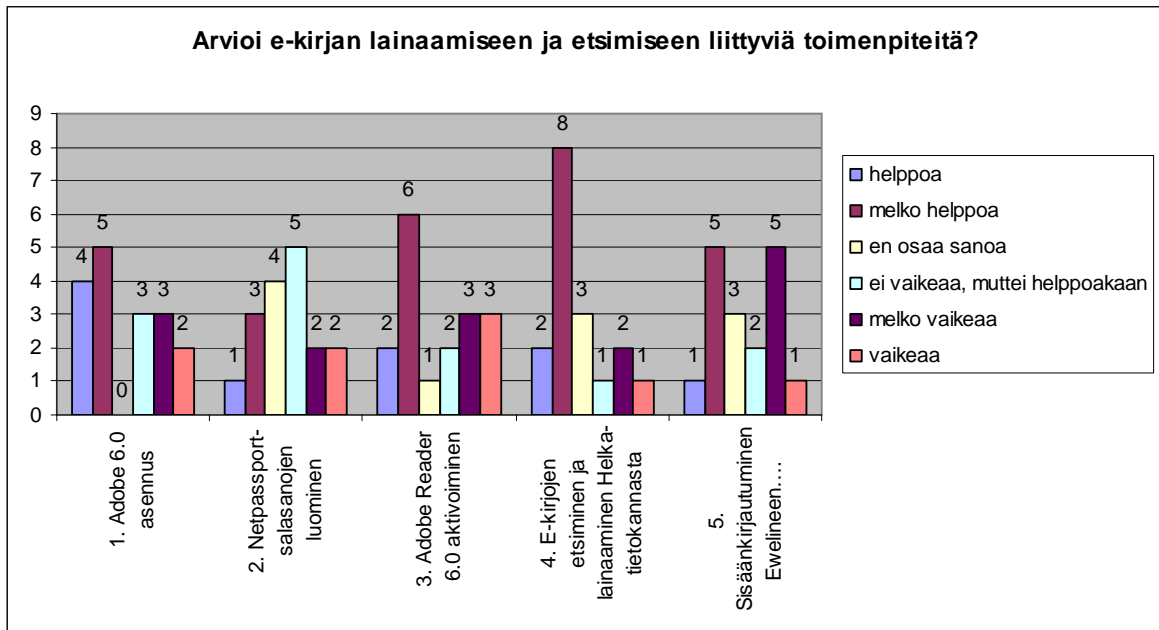
Vaikka opiskelijat kokivatkin erilaisia ongelmia e-kirjojen käytön yhteydessä, niin Adobe Readerin käyttöä ei koettu kuitenkaan liian hankalaksi. Tämä selittyy pitkälti sillä, että ihmiset ovat tottuneet käyttämään Adoben Acrobat yms. tuotteita pidemmän aikaa. On hyvä, että e-kirjapalvelun käyttöliittymä, jonka kautta e-kirjoja luetaan, on periaatteessa suurimmalle osalle lainaajista tuttu, eikä sitä tarvitse enää alkaa erikseen opettelemaan. Opiskelijat omaksuvat tällöin e-kirjat ja niiden käytön helpommin.

Kuvio 10. Arvio Adobe Reader 6.0 ominaisuuksia (n=9)

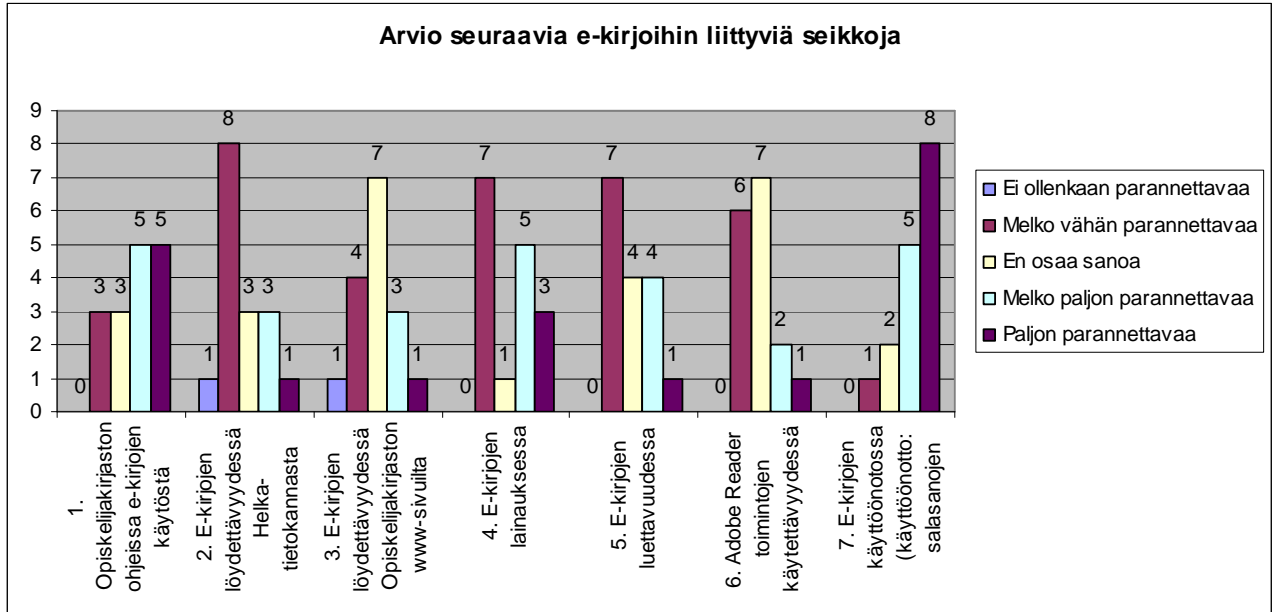
Opiskelijoiden arviot e-kirjojen lainaamiseen liittyvistä toimenpiteistä

Opiskelijoiden mielipiteet e-kirjojen lainaukseen liittyvistä yksittäisistä toimenpiteistä jakautuivat selkeästi kahtia. Yleensä puolet piti toimenpiteitä helppoina tai melko helppoina. Vastaavasti puolet piti toimenpiteitä melko vaikeina, vaikeina tai ei vaikeina, muttei helppoinakaan.

Kuvio 11. Arvioi e-kirjan lainaamiseen ja etsimiseen liittyviä toimenpiteitä. (n=17)

Kun opiskelijoilta kysyttiin, mitä e-kirjoihin liittyviä ominaisuuksia pitäisi parantaa, kaksi kohtaa nousi ylitse muiden. Ensinnäkin Opiskelijakirjaston tekemiä e-kirjojen käytöstä kertovia ohjeita pitää parantaa. Toiseksi e-kirjojen käyttöönottoon liittyvissä toimenpiteissä on paljon parannettavaa. Vaikka yksittäiset käyttöönottoon liittyvät toimenpiteet olivatkin ainakin osittain opiskelijoiden mielestä melko helppoja, niin toimenpiteitä on liikaa, mikä monimutkaistaa palvelun käyttämistä. Mitä useampi erilainen toimenpide on, sitä suuremmaksi kasvaa riski epäonnistua lainauksessa. Adoben kehittämän Adobe Reader 6.0:n uuden parannellun version myötä e-kirjojen käyttöönotto on helpottunut huomattavasti, koska asiakkaan ei tarvitse enää luoda esim. aktivointitunnuksia, jotta hän pystyy lukemaan e-kirjoja.

Kuvio 12. Arvio seuraavia e-kirjoihin liittyviä seikkoja. (n=16)

Opiskelijoilta kysyttiin, minkälaisia ongelmia he kohtasivat käyttäessään tai yrittäessään käyttää e-kirjoja. Ohessa on muutamia opiskelijoiden kohtaamia ongelmatilanteita:

Ohjeiden puutteellisuutta korosti muutama opiskelija

- Ohjeet eivät olleet yksiselitteiset. Työn ohessa opiskelevalle asenteluihin ja salasanojen kanssa pelaamiseen meni liian paljon aikaa. Laskin että yrittämiseen kului kaikkiaan 3h ennen kuin onnistuin (Nainen 36 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Ohjeet olivat puutteelliset (Nainen 39 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

Muita syitä

- Ensimmäisellä kerralla lainaus ei syystä tai toisesta onnistunut: kirja ei ilmestynyt ”kirjahyllyyn” vaikka olin sen lainannut (Nainen 22 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- En saanut sitä auki, tosin en päässyt edes salasana vaiheeseen (Nainen ?v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Se, että Adobe Reader (ei ole) 6.0 yhteensopiva Windows’98:n kanssa, minkä vuoksi en voinut opiskella kotona (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Adobe readerin aktivointi ei onnistunut (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Asennus vaikeuksia, lataaminen hyvin hidasta (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Aina lainaus ei onnistunut syystä tai toisesta. Käyttöluotettavuuden ja –helppouden pitäisi nousta ja e-kirjoja mainostaa enemmän, jotta niistä tulisi yleinen lukemistapa. (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- En saanut aktivoitua lukuohjelmaa. (Nainen 28 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

Ongelmista huolimatta suurin osa opiskelijoista halusi, että kirjasto jatkaa e-kirjojen hankkimista Ewelinen (=Ellibsin) palvelun kautta.

Kuvio 13. Kannattaisiko sinun mielestäsi Opiskelijakirjaston jatkaa e-kirjojen hankkimista Ewelinen palvelun kautta? (n=29)

Suurin osa opiskelijoista kannatti e-kirjojen hankkimista Ellibsin kautta. Pitää tosin muistaa, että kovin monella opiskelijalla tuskin on vielä kokemuksia muunlaisista e-kirjoista, eikä heillä siten ole vertailupohjaa erilaisista e-kirjapalveluista. Kuitenkin on positiivista, että opiskelijat haluavat e-kirjoja hankittavan osaksi kirjastojen kokoelmia. Toisaalta mm. Rochesterin yliopistossa suoritettussa tutkimuksessa Netlibraryyn 85 % kyselyyn vastanneista halusi liittyvistä ongelmista huolimatta, että kirjasto hankkisi e-kirjoja, vaikka he eivät välttämättä itse käyttäisi e-kirjoja.¹⁴³ Tällaiset vastaukset kuvastavat sitä, että asiakkaat olettavat tutkimuksen aikana palvelussa esiintyneet viat ja puutteet korjautuvan ja esim. e-kirjakokoelman koon kasvavan. Vastaukset voivat siksi olla hieman vääristyneitä eli e-kirjoihin suhtaudutaan kysymyksiin vastatessa ehkä ”liian” suopeasti.¹⁴⁴ E-kirjatutkimuksia on tehty vasta hyvin vähän aikaa, joten tällä hetkellä on puutetta tutkimuksista, joissa opiskelijat arvioivat minkä tyyppiset e-kirjaratkaisut ovat heidän mielestään parhaita.

¹⁴³ Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of rochester libraries. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.

¹⁴⁴ Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwlp.pdf>.

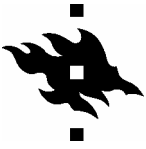
14.7 Tehostavatko e-kirjojen ominaisuudet käytännössä aina opiskelua?

E-kirjojen hankkimiseen ja e-kirjoihin liitetään monia hyötyjä joiden on ajateltu tehostavan ja parantavan opiskelua, esim. ympärivuorokautinen saatavuus mistä tahansa. Vaikka teoriassa näin on, niin käytännössä e-kirjoista saatavat hyödyt ovat tälle hetkellä melko rajalliset.

Vaikka e-kirjat kuten muutkin elektroniset materiaalit ovat periaatteessa ympärivuorokauden saatavilla mistä tahansa, ei se välttämättä hyödytä opiskelijoita niin paljon kuin kuvitellaan. Yksinkertaisesti siksi, että kaikilla opiskelijoilla ei ole omaa tietokonetta, tai jos on tietokone, niin ei ole internet-yhteyttä tai internet-yhteys on hidas yms. Tämän lisäksi e-kirjaa lukeakseen täytyy hakeutua tietokoneen ääreen. E-kirjaa ei voi kuljettaa mukanaan niin kuin painettua kirjaa. Ellibsin e-kirjat ovat siinä mielessä hankalia, että samaa kirjaa ei voi lainata kuin kerran saman päivän aikana, ja lainattua e-kirjaa ei voi lukea kuin siltä tietokoneelta, mihin sen on lainannut. Jos samaa e-kirjaa haluaa lukea saman päivän aikana jollain toisella koneella, lainattu kirja pitää ensin aina palauttaa ja lainata tämän jälkeen uudelleen halutulle tietokoneelle. E-kirjan sitominen yhdelle tietokoneelle monimutkaistaa ainakin sellaisten opiskelijoiden opiskelua, jotka joutuvat päivän aikana liikkumaan paikasta toiseen ja käyttävät kirjaston tai yliopiston yleisiä tietokoneita.

Opiskeluaikojen lyhentämisen kannalta ajateltuna e-kirjoilla voisi olla käytännönkin merkitystä, koska periaatteessa e-kirjojen avulla voitaisiin tarjota kurssikirjat kaikille niitä tarvitseville. Kurssikirjojen saatavuus, tai itse asiassa niiden vähyys, on ollut jo pitkään opiskelijoiden mielestä yksi opintoja merkittävästi hidastavista tekijöistä. E-kirjat voisivat olla yksi ratkaisu tähän ongelmaan ja monet opiskelijat haluavat kirjastojen hankkivan e-kurssikirjoja, jotta kurssikirjapulaan saataisiin helpotusta. Ongelmaksi muodostuvat kuitenkin markkinoilla olevien e-kurssikirjojen tarjonnan vähäisyys ja e-kirjojen ongelmallinen hankinta kirjastojen kannalta. Kirjastot eivät pysty edelleenkään hankkimaan suosittuja ja paljon kysytyjä kurssikirjoja e-kirjoina. Saatavilla on, ainakin Opiskelijakirjaston näkökulmasta, vain hyvin vähän paljon kysytyä kurssikirjamateriaalia. Materiaalin puute on suuri ongelma ja on sääli, että Opiskelijakirjasto ei pysty tarjoamaan sitä tarpeeksi, vaikka opiskelijat ovat selkeästi havainneet e-kirjoista olevan hyötyä omassa opiskelussaan.

Useimmat opiskelijat haluavat edelleenkin lukea pitkät ja vaativat tekstit painetuista kirjoista. Tätä taustaa vasten ajateltuna e-kirjojen avulla saavutettava kurssikirjojen saatavuuden parantuminen ei välttämättä hyödytä kaikkia opiskelijoita kovinkaan paljoa, sillä he lainaavat kuitenkin

painetun kirjan – etenkin siinä tapauksessa, että kirja on luettava kannesta kanteen. Painettujen kirjojen kysyntä pysyykin näin ollen lähes samoissa lukemissa kuin ennenkin ja mahdollisesti kyseisen kirjan e-kirjaversioita käyttävät vain harvat opiskelijat. Toki nykyään e-kirjoja voidaan tulostaa kokonaan tai osittain, jos opiskelija haluaa lukea tekstejä paperilta, mutta kokonaisten kirjojen tulostaminen on tuskin päällimmäisenä opiskelijoiden mielessä tulostuskiintiöistä johtuen.

15 E-kirjojen lukemisen ja käytön hankaluus

Digitaalisten tekstien lukemista näytöiltä sekä painettujen ja digitaalisten tekstien eroavaisuuksia lukemisen kannalta on tutkittu jo hyvin pitkään, etenkin tietojenkäsittelytieteen parissa. Tämän kappaleen tarkoituksena on antaa lyhyt kuvaus siitä, miksi juuri e-kirjojen lukeminen koetaan tällä hetkellä hankalaksi, ja minkälaisia ongelmia e-kirjojen käytöllä on korkeakouluopiskelussa.

Monissa tutkimuksissa on korostettu sitä, että e-kirjojen ja painettujen kirjojen vertaamisessa tulisi nykyään jo ottaa huomioon se, että ne ovat omia erilaisia kokonaisuuksia, joilla on omat vahvuutensa. Ne pikemminkin täydentävät toisiaan sen sijaan, että e-kirja korvaisi painetun kirjan ja päinvastoin. On ilmiselvää, vaikka luettavuus ei ole e-kirjojen vahvoja ominaisuuksia, ne muiden digitaalisten lähteiden ohella luovat uusia mahdollisuuksia lukea ja käyttää tekstejä ja samalla muokkaavat myös hiljalleen lukemistapojamme ja –käytäntöjämme. Monissa vertailuissa, artikkeleissa ja tutkimuksissa on kehitetty tiedostetusti tai tiedostamatta vastakkainasettelu e-kirjojen ja painettujen kirjojen välille. Yleensä tällaisissa vertailuissa on pyritty osoittamaan painetun kirjan ylivertaisuus verrattuna elektroniseen kirjaan esim. korostamalla painetun kirjan luettavuutta, eikä e-kirjasta ole nähty olevan liiemmästi hyötyä.

Toisaalta ei ole mikään ihme, että e-kirjojen hankalaan käyttämiseen ja lukemiseen kiinnitetään niin paljon huomiota. Osittain syynä on se, että e-kirjapalveluiden e-kirjoissa on pyritty säilyttämään painetun kirjan ilme ja ulkoasu niin tarkasti kuin mahdollista. Digitaalisessa maailmassa e-kirjojen luettavuuden ja käyttämisen kannalta tämä ei ole välttämättä kovin järkevää, vaan painettujen kirjojen helppokäyttöisyys ja parempi luettavuus korostuvat entisestään.

15.1 Miksi painettu kirja on luettavuudeltaan parempi kuin e-kirja?

E-kirjoihin ja etenkin niiden lukemiseen liittyy tällä hetkellä kaksi pidempiaikaista ongelmaa verrattaessa painettuihin kirjoihin. Ensinnäkin e-kirjan tekstissä liikkuminen, kuten selailu, ei ole yhtä helppoa ja vaivatonta kuin painetun kirjan tekstissä. Painettujen kirjojen käyttäminen on ihmisille tuttua, eikä sitä tarvitse erikseen opetella. Toiseksi e-kirjan pitkäaikainen lukeminen näyttöpäätteeltä rasittaa silmiä. On jopa sanottu, että e-kirjojen käyttö ei tule yleistymään laajamittaisesti ennen kuin e-kirjojen tekstiä on yhtä helppo lukea tietokoneen ruudulta kuin painettua tekstiä.¹⁴⁵ Lisäksi on esitetty arvioita siitä, että nykyiset kaupalliset e-kirjatuotteet ovat hyödyttömiä akateemisessa maailmassa, koska PC:t eivät sovellu pitkien tekstien lukemiseen ja kannettavien laitteiden hallinnointi ja lainaaminen on liian monimutkaista toteuttaa kirjastojen toimesta.¹⁴⁶ Lisäksi e-kirjojen lukuohjelmat, kuten Adobe eBook Reader tai Microsoft Reader, eivät ole vielä tehokkaita kirjojen luettavuuden, käytettävyyden ja tekstin ulkoasun esittämisen kannalta.¹⁴⁷

15.1.1 Painettuja kirjoja voi liikutella - kannettavuutta ei voi aliarvioida

Yksi keskeinen syy siihen, miksi e-kirjoja ei käytetä laajamittaisesti painettujen sijaan, on painettujen kirjojen liikuteltavuus. Liikuteltavuus on yksi keskeisimpiä lukemiseen ja sen mielekkyyteen vaikuttavia elementtejä, eikä sitä voi jättää huomioimatta puhuttaessa e-kirjojen heikkouksista. Kirjojen kannettavuus mahdollistaa sen, että kirjoja voi lukea haluamassaan paikassa, toisin kuin PC:n kautta luettavia e-kirjoja, jolloin lukeminen on luonnollisesti sidottu aina tietokoneeseen.¹⁴⁸ E-kirjat ovat teoriassa helpommin saatavilla, kuin painetut kirjat, mutta lukeminen ei ole yhtä joustavaa. Kannettavuuteen yhdistyy myös opiskelijoiden ajankäyttö, oikeastaan ajan puute; kirjoja on pystyttävä lukemaan myös hetkinä jolloin aikaa on vähän tai aina halutesaan.¹⁴⁹ Tärkeää on myös se, että lukemisen voi aloittaa heti. Aina ei ole tarvittavasti aikaa etsiä tietokoneen ääreen lukemaan e-kirjaa. Jos opiskelijoiden päivät ovat pirstaleisia ja luke-

¹⁴⁵ Bry, F. and Kraus, M., 2002. Perspectives for electronic books in the world wide web age. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 275.

¹⁴⁶ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

¹⁴⁷ McKenzie, M., 2002. E-text Publishers Start to understand Their Markets. *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 2 (12), pp. 14.

¹⁴⁸ Wycott, J. and Kukulska-Hulme, A., 2003. Students' experiences with PDAs for reading course materials. *Personal and ubiquitous*, 7 (1), pp. 30.

¹⁴⁹ Marshall, C.C. and Ruotolo, C., 2002. Reading-in-the-small: A Study of reading on small form factor devices, *JCDL'02*, july/ 13-17 2002, ACM press, pp. 56.

miseen tarvittava aika on kortilla, tietokoneeseen kytketty e-kirja ei sovellu kovin hyvin opiskelijan päivärytmiin.

Vaikka kannettavien lukulaitteiden suosio on hiipunut minimaaliseksi ja niiden käyttö ja tarpeellisuus on kritisoitu pohjamutiin, niin monien mielestä mahdollisuus kantaa e-kirjaa mukanaan on yksi tärkein e-kirjojen menestymiseen liittyvä elementti. Ihmiset haluavat e-kirjansa kannettaviin laitteisiin, eivätkä halua lukea e-kirjoja vain PC:n ääressä. E-kirjojen lukemista varten ei tosin haluta ostaa enää erillistä laitetta, vaan mieluummin e-kirjoja pitäisi pystyä lukemaan jollain opiskelijan jo omistamalla laitteella.¹⁵⁰

15.1.2 E-kirjojen lukeminen vs. painetun kirjan lukeminen ergonomian kannalta

Vaikka opiskelijat lukevat lähes päivittäin erilaisia digitaalisia tekstejä tietokoneiden näytöiltä, niin pitkät ja paljon aikaa, keskittymistä sekä ajattelua vaativat tekstit luetaan edelleen paperilta.¹⁵¹ Sitä helppoutta ja vaivattomuutta, mikä liittyy painettujen tekstien lukemiseen, eivät e-tekstit ole pystyneet vielä korvaamaan. Kirjojen lukemisessa on tärkeää sivujen vaivaton kääntely, helppous valita uusi kohta mistä aloittaa lukemisen, muistiinpanojen vaivaton tekeminen sekä vaivattomuus vaihtaa lukuasentoa ja säädellä istumismukavuutta. Ihmisten on myös pystyttävä valitsemaan, missä ja milloin he kaikkein mieluiten haluavat lukea,¹⁵² ja paikan jossa he voivat olla rauhassa. Ergonomian kannalta ajateltuna tietokoneen ääressä istuminen ja lukeminen rajoittaa lukijan mahdollisuuksia vaikuttaa omaan lukemismukavuuteensa.¹⁵³

Saattaa kuulostaa naiivilta esittää kommentteja siitä, että tietokoneiden ääressä lukeminen ei ole ergonomisesti mukavaa, vaikka nykyajan yliopisto-opiskelijat viettävät näyttöjen ääressä enemmän aikaa kuin koskaan ja lukevat suuret määrät erilaisia tekstejä näytöiltä. On kuitenkin muistettava, että opiskelijat suorittavat näyttöpäätteiden äärellä ja tietokoneilla paljon sellaisia toimintoja, jotka eivät rasita tai kuormita ihmisen ymmärrys- ja keskittymiskykyä samalla tavalla kuin painettujen kirjojen lukeminen, esim. tenttiin luettaessa. Vaativien tekstien lukeminen näytöltä rasittaa opiskelijaa enemmän kuin painetun tekstin lukeminen.¹⁵⁴ Vaikka nykyajan opiskelijat ovat tottuneet tietokoneisiin ja niiden lähes päivittäiseen käyttämiseen jo pienestä pitäen, niin

¹⁵⁰ Marshall, C.C. and Ruotolo, C., 2002. Reading-in-the-small: A Study of reading on small form factor devices, *JCDL'02*, july/ 13-17 2002, ACM press, pp56.

¹⁵¹ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹⁵² Harrison, B.L., 2000. E-books and the future of reading. *Computer Graphics and Applications, IEEE*, 20 (3), pp. 32-39.

¹⁵³ Waycott and Kukulska-Hulme 2003, Martinez-Unanue, Paredes-Velasco, Pareja-Flores, Urquiza-Fuentes and Velazquez-Iturbide 2002

¹⁵⁴ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

ei voida väittää opiskelijoiden haluavan lukea ja omaksua pitkiä tekstejä näyttöpäätteen kautta.¹⁵⁵

15.2 E-kirjojen ongelmallisuus korkeakouluopiskelussa

Oppimiseen liittyvästä lukemisesta käytetään usein termiä aktiivinen lukeminen, jolloin lukemiseen yhdistyy kriittistä ajattelua, oppimista ja ratkaisujen tekemistä. Aktiiviseen lukemiseen yhdistyy myös muita elementtejä kuin lukeminen, kuten huomautusten ja muistiinpanojen teko.¹⁵⁶

Etenkin opiskeltaessa, kirjaa joudutaan käyttämään usein eri tavoin. Sitä voi joutua selailemaan nopeasti edes takaisin ja samaan aikaan voi joutua tekemään huomautuksia tai merkintöjä esim. paperille tai kirjaan. Samanaikaisesti voi joutua käyttämään useaa kirjaa ja kirjaa voi joutua lukemaan useita tunteja yhtäjaksoisesti. Lukemismukavuuteen vaikuttaa suuresti se, miten helposti lukija pystyy käyttämään kirjaa ja miten hyvin se soveltuu lukemiseen sidoksissa olevaan toimintaan – oli se sitten painettu tai elektroninen. E-kirjoissa on selkeitä puutteita verrattuna painettuihin kirjoihin, joita ei ole otettu kunnolla huomioon e-kirjoja suunniteltaessa, kuten mahdollisuus tehdä huomautuksia suoraan esillä olevaan tekstiin, mahdollisuus selailla tai siirtyä nopeasti sivulta sivulle ja useamman lähteen joustava samanaikainen käyttö.¹⁵⁷ Etenkin useamman digitaalisen lähteen käyttäminen samanaikaisesti on huomattavasti hankalampaa kuin painettujen lähteiden käyttäminen. Samoin digitaalisten lähteiden organisoiminen esim. omaa kirjoitustehtävää varten, koska tietokoneiden näytöt tarjoavat paljon vähemmän tilaa ja joustavuutta levittää ja käsitellä omia lähteitä.¹⁵⁸ Paperilla on erityislaatuista etuja, jotka mahdollistavat sen erilaisen käytön. Paperi on taipuvaa, sitä voi selata, lajitella, merkata muistiin, levittää ja vilkaista nopeasti.¹⁵⁹

15.2.1 E-kirjat ja huomautusten teon ongelmallisuus

Erilaisten muistiinpanojen ja sattumanvaraisten huomautusten teko ja näiden kokoaminen yhdeksi kokonaisuudeksi, on yksi painettujen materiaalien vahvuus. Käytettäessä paperia huomautuksia voi kirjoittaa samaan aikaan, kun selaa sivuja, tekstiä tai siirtyä kappaleesta toiseen.¹⁶⁰ Yleensä huomautusten teko on hyvin vapaamuotoinen, sattumanvarainen ja jopa au-

¹⁵⁵ Mash, S.D., 2003. Libraries, Books, and Academic Freedom. *Academe*, 89 (3), pp. 50.

¹⁵⁶ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹⁵⁷ Harrison, B.L., 2000. E-books and the future of reading. *Computer Graphics and Applications, IEEE*, 20 (3), pp. 32-39.

¹⁵⁸ Marshall, C.C., Price, M.N. and Colovchinsky, G. and Schilit, B.N., 2001. Designing e-books for legal research, *JCDL'01*, 6/24-28 2001, ACM Press, pp. 41.

¹⁵⁹ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

¹⁶⁰ Waycott, J. and Kukulska-Hulme, A., 2003. Students' experiences with PDAs for reading course materials. *Personal and ubiquitous*, 7(1), pp. 30.

tomaattinen alitajunnasta tuleva toiminto.¹⁶¹ Huomautusten teko on tärkeä osa analyttistä lukemista, kuten aiemmin on todettu.¹⁶²

Kuitenkaan huomautus- tai muistiinpanotoimintoja ei ole saatu mallinnettua hyvin PC:n kautta luettaviin e-kirjoihin. E-kirjapalveluiden kirjoissa huomautusten tekeminen on usein melko kanka ja hankalakin toimenpide. Tosin mm. kannettavaan XLibris e-kirjalukulaitteeseen on kehitetty toiminto käyttämällä e-ink (e-muste) -teknologiaa, joka mahdollistaa mm. sen, että lukija voi kirjoittaa kommentteja käsin suoraan näyttörudulle.¹⁶³ Kuitenkin esim. PDA:ta tutkittaessa on havaittu ongelmallisuuksia sen suhteen, miten nopeasti ja tarkasti kirjoitusta käsittelevät tunnistusjärjestelmät käsittelevät ruudulle kirjoitettua tekstiä.¹⁶⁴

Digitaalisten huomautusten ja muistiinpanojen etuina painettuihin verrattuna on, että niitä pystyy helposti jakamaan, etsimään ja liittämään tehtäviin yms. Se miten hyvin e-kirjoissa on näitä toimintoja tuettu, on asia erikseen. Etenkin PC:n kautta luettavista e-kirjoista on osittain puutteita seuraavanlaisista huomautusten tekoon liittyvistä toiminnoista:

- mahdollisuus kerätä yhteen tai useampaan kirjaan liittyvät huomautukset sekä muistiinpanot yhteen paikkaan jatkokäsittelyä varten
- hakutoiminnoista, joiden avulla opiskelija voisi etsiä omia e-kirjaan tekemiään huomautuksia ja muistiinpanoja (Adobe Readerin avulla voi hakea kaikkiin omiin lainassa oleviin kirjoihin tehtyjä muistiinpanoja)
- mahdollisuus liikkua muistiinpanojen ja itse tekstin välillä vaivattomasti
- e-kirjoista puuttuvat toiminnot, joiden avulla lukija voi järjestellä ja lajitella omia muistiinpanojaan¹⁶⁵

Muistiinpanojen avulla opiskelijat pyrkivät uudelleen järjestelemään tietojansa, joten tällaisten toimintojen käyttömahdollisuus olisi tärkeätä myös e-kirjoissa.

¹⁶¹ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹⁶² Marshall, C.C., Price, M.N., Golovchinsky, G. and Schilit, B.N., 2001. Designing e-books for legal research, *JCDL'01*, 6/24-28 2001, ACM Press pp. 41.

¹⁶³ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹⁶⁴ Waycott, J. and Kukulska-Hulme, A., 2003. Students' experiences with PDAs for reading course materials. *Personal and ubiquitous*, 7 (1), pp. 30.

¹⁶⁵ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

15.2.2 E-kirjojen lukeminen rasittaa silmiä

Tietokoneita ja niihin liittyvää teknologiaa ei ole suunniteltu lukemista silmällä pitäen ja lukemismukavuuden parantamisessa on vielä paljon tekemistä.¹⁶⁶ Tällä hetkellä parhaimmatkaan näyttötekniikat eivät pysty lyömään painettua tekstiä.¹⁶⁷

Yksi e-kirjojen lukemisen keskeisimpiä ongelmia on pitkäaikaisesta lukemisesta aiheutuva silmien rasitus ja lukemisen epämiellyttävyyys tietokoneen ruuduilta. Tämä on todettu mm. monessa e-kirjatutkimuksessa.¹⁶⁸ Edelleenkin tietokoneiden näytöt eivät ole tarkkuudeltaan 300 dpi:tä, joka vastaisi jo painetun tekstin tarkkuutta.¹⁶⁹ Tosin 300 dpi:kin on vielä kaukana hyvälaatuisen painetun tekstin tarkkuudesta. Näytöt kuitenkin paranevat ja kehittyvät koko ajan ja nykyään tarkkuudet ovat n. 72 - 120 dpi luokkaa.¹⁷⁰ Näyttöjen kehittämisessäkin on kuitenkin edelleen ongelmana se, että vaikka pikselien määrä saataisiin kaksinkertaistettua, se ei paranna tilannetta vielä merkittävästi.¹⁷¹

Silmät rasittuvat yleensä epäselvästä digitaalisesta tekstistä, liian karkeista fonteista, kontrastista, valoisuudesta ja välkkymisestä. E-kirjojen lukeminen ei ole myöskään yleisen mukavuuden kannalta miellyttävää.¹⁷² Mm. päänasennolla on vaikutusta itse lukemismukavuuteen ja tietokoneen ruudulta luettaessa se ei ole yleensä yhtä luonnollinen, kuin painettua kirjaa luettaessa.¹⁷³

Samoja edellä mainittuja seikkoja e-kirjojen lukemisesta korostivat myös kyselyymme osallistuneet opiskelijat. On syytä muistaa, että nämä opiskelijat lukivat tekstejä hyvin lyhyitä aikoja, joten näyttöpäätteeltä lukemisesta ei todellakaan pidetä:

- Tekstin pienuus ja oman lukuasennon säätely on vaikeampaa kuin kirjan kanssa. (Nainen 22 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Jos haluaa lukea kirjaa enemmän kuin silmäillen, käy ruudun tuijottaminen ja silmien liikuttelu raskaaksi (Nainen 36 v., Avoimen yliopiston opiskelija)

¹⁶⁶ Harrison, B.L., 2000. E-books and the future of reading. *Computer Graphics and Applications, IEEE*, 20 (3), pp. 32-39.

¹⁶⁷ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

¹⁶⁸ Gelfand 2002, Rogers 2001, Chu 2003.

¹⁶⁹ Schreiner, K., 2000. E-books: it's all in the resolution. *Multimedia, IEEE*, 7 (2), pp. 15-18.

¹⁷⁰ Oittinen, P. 2004. Teknillinen korkeakoulu. Mediatekniikan perusteet 1. http://www.media.hut.fi/~as75120/2004/luennot/01_20-01-04_PO.pdf.

¹⁷¹ Schreiner, K., 2000. E-books: it's all in the resolution. *Multimedia, IEEE*, 7 (2), pp. 15-18.

¹⁷² Harrison, B.L., 2000. E-books and the future of reading. *Computer Graphics and Applications, IEEE*, 20 (3), pp. 32-39.

¹⁷³ Martinez-Unanue, R., Paredes-Velasco, M., Pareja-Flores, C., Urquiza-Fuentes, J. and Velazquez-Iturbide, J.A., 2002. Electronic books for programming education: A review and future prospects, *ITiCSE'02*, 6/24-26 2002, ACM Press, pp. 34.

- Tuntui hankalalta lukea pitkään näyttöpäätteeltä. Olisin halunnut käyttää e-kirjaa kotona, nyt jouduin kärsimään keskittymistä häiritsevista tekijöistä Alexandriassa (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Paperiversio on helpompi hahmottaa (Nainen 32 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Jouduin lukemaan näytöltä, mikä rasittaa silmiä. En voinut viedä kirjaa kotiin, ellen kopioinut osia siitä ja kuljettanut niitä levykkeelle. (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Näytöltä lukeminen silmät väsy yms. (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Opiskelijoilta kysyttiin myös mikä e-kirjan lukemisessa oli miellyttävää:

- Kohtuullisen helppo saatavuus: ei tarvinnut mennä kirjastoon. Yhtä miellyttävä lukea kuin muukin päätteessä oleva teksti. (Nainen 22 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Näytöltä lukiessa pystyy keskittymään. Selaus ja etsiminen helppoa. (Nainen 23 v., Teknillisen korkeakoulun opiskelija)
- Sitä voi silmäillä samalla kun pohtii rajattua aihetta oppimispäiväkirjaa varten. Korostusväriillä tärkeät kohdat voi merkitä myöhempää tarkastelua varten muistiin (Nainen 36 v., avoimen yliopiston opiskelija)
- Ei mikään. Ainut hyvä asia se, että siten kirja oli saatavilla (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Siisteys, sivun valinnan mahdollisuus (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ajatus ympäristöystävällisyydestä, mikä ei tietysti toimi käytännössä, jos osia kirjasta tulostaa. (Nainen 19 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Lyhyen tekstin esim. artikkeliin, hyvä vaihtoehto. Helposti saatavilla, kunhan on ko. koneen äärellä, johon kirjan on ladattu. Helppo etsiä tietty artikkeli kirjasta. (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Edelliset kommentit liittyvät enemmän tai vähemmän e-kirjojen muihin ominaisuuksiin, kuten tekstin siisteyteen, kuin itse lukemiseen. Opiskelijat kiittivät jälleen kerran e-kirjojen helppoa saatavuutta sekä helppoutta etsiä e-kirjasta artikkeleja tai sivuja. Vastauksista kuvastuu kuitenkin hyvin se, että e-kirjasta on lukemisen vaikeudesta huolimatta selkeitä hyötyjä ja kuinka e-kirja soveltuu hyvin esim. rajatun tehtävän tekemiseen ja artikkeleiden lukemiseen.

15.2.3 ClearType

E-kirjojen lukemista näytöiltä on pyritty helpottamaan erilaisin sovelluksin. Paljon huomiota saanut keksintö on ollut Microsoftin muutamia vuosia sitten lanseeraama ClearType-teknologia, joka pehmentää digitaalisten tekstien rosoisuutta ja teräviä kulmia, ja tekee tekstistä helpommin luettavaa. Myös Adobe on kehittänyt samankaltaisen ratkaisun nimeltä CoolType. ClearTypelläkin on kuitenkin vielä rajoituksensa; se mahdollistaa merkittävän resoluution paranemisen – melkein 300%:lla – vain LCD-näytöillä, kun esitettävä teksti on mustaa ja valkoisella taustalla. Sen sijaan CRT-näytöillä ClearType parantaa tekstin luettavuutta vain jonkin verran. Onneksi LCD-näytöt yleistyvät koko ajan. ClearTypen tapaan myös CoolType toimii parhaiten LCD-näytöillä.¹⁷⁴

Vaikka esim. ClearType-teknologia on selkeä edistysaskel kohti luettavampaa tekstiä, niin ClearType ei poista mitenkään sitä, että näytöt ovat edelleen suurin ongelma tekstien lukemisen kannalta. On sanottu, että ennemmin pitäisi kehittää näyttöjen laatua ja resoluutiosta riippumattomia ohjelmistoja, kuin ClearTypen tapaisia välillisiä ratkaisuja, koska resoluution parantaminen on ainoa pitkän aikavälin ratkaisu kehittää tietokoneen näyttöjen selkeyttä tai selväpiirteisyttä¹⁷⁵ ja samalla myös e-kirjojen lukemismukavuutta.

15.3 E-kirjojen selailu vaikeaa

Etenkin opiskeltaessa kirjoja joudutaan usein selaamaan, tekstissä pitää palata takaisin ja liikkumaan edes takaisin sekä lukemaan tekstejä uudelleen. Lisäksi opiskelussa käytetään paljon silmäilytekniikkaa; tekstejä käydään nopeasti läpi, jotta saadaan yleiskäsitys siitä mitä teksti pitää sisällään ja onko siitä itselle hyötyä.¹⁷⁶ Yksi keskeisimpiä ongelmia e-kirjojen lukemisen suhteen onkin niiden selailun ja käsittelyn vaikeus sekä mekaanisuus verrattuna painettuun kirjaan. E-kirjassa ei voi käydä helposti lävitse sivujen sisältöä tai pompata nopeasti tiettyyn kappaleeseen, kun jotain tietoa tarvitsee nopeasti.¹⁷⁷ Painettua kirjaa luettaessa kirjan sivuja voi selaillla helposti ja lukija voi seikkailla tekstissä paikasta toiseen ja silmäillä nopeasti tekstiä, kappaleita tai tiivistelmiä yms. sekä käydä nopeasti katsomassa viite- tai lähdeluetteloja, ja palata sen jälkeen nopeasti takaisin itse tekstiin. Lukija voi käyttää ja selata painettua kirjaa sattuu-

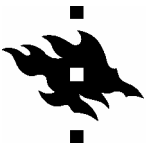
¹⁷⁴ IT-maailma. 2001. Adoben Acrobat eBook reader päivittyi versioon 2.1.

<http://www.itinfo.fi/uutinen.php?id=755>.

¹⁷⁵ Schreiner, K., 2000. E-books: it's all in the resolution. *Multimedia, IEEE*, 7 (2), pp. 15-18.

¹⁷⁶ Marshall, C.C., Price, M.N., Golovchinsky, G. and Schilit, B.N., 2001. Designing e-books for legal research, *JCDL'01*, 6/24-28 2001, ACM Press pp. 41.

¹⁷⁷ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

manvaraisesti, vapaasti oman tahtonsa mukaan.¹⁷⁸ Painettujen kirjojen käyttötavat ovat syöpyneet ihmisten mieliin vahvasti, eikä niiden siirtäminen e-kirjoihin ole onnistunut kovin hyvin. Vaikka e-kirjojen käyttämistä ja siinä liikkumista on pyritty kehittämään helpommaksi, mm. linkitysten avulla, lukija ei voi käyttää e-kirjaa vapaasti omalla tavallaan painetun kirjan tapaan, vaan hän joutuu käyttämään esim. linkkejä selataksaan kirjaa.¹⁷⁹

15.4 E-kirjojen lukemista ja käyttämistä parantavia sovelluksia - selailun mallintaminen ja RSVP

E-kirjojen lukemisen helpottamiseksi on kokoajan kehitteillä erilaisia sovelluksia. On eri asia helpottavatko ne e-kirjan käyttöä ja lukemista. Yksi tällainen sovellus on e-kirjan sivujen kääntelemiseksi kehitetty ohjelma, joka mallintaa digitaalisesti painetun kirjan sivujen kääntelyä. Ohjelma muuntaa PDF- tai e-kirjatiedoston jaksoiksi PNG-kuvia, jotka esittävät yksittäisiä sivuja ja joiden kääntely saadaan 3-D-animoinnin ansiosta näyttämään samanlaiselta kuin painetun kirjan sivujen kääntely. Idean taustalla on kehittää e-kirjan lukemisesta yhtä joustavaa ja helppoa kuin painetun kirjan lukemisesta ja että e-kirjan sivujen kääntely voisi olla yhtä harkitsematon toimenpide, kuin selailtaessa painettua kirjaa.¹⁸⁰ Edellä mainittu on vain yksi esimerkki siitä, miten e-kirjojen lukemisesta pyritään tekemään helpompaa ja painetun kirjan käytön kaltaista. Käytännön sovelluksia, joissa e-kirjojen sivuja voi selailla, on mm. uusimmissa kannettavissa e-kirjalukulaitteissa esim. Hewlett&Packardin uudessa laitteessa.¹⁸¹ Lisäksi myös PC:lle on olemassa jo lukuohjelmistoja, jotka mallintavat painetun kirjan sivujen kääntelyä, mm. DNL-reader.¹⁸²

Yksi keino millä digitaalisten tekstien lukemista on pyritty helpottamaan, on RSVP eli digitaalisen tekstin dynaaminen esitystekniikka. Periaatteessa tällä hetkellä digitaalisten tekstien esittämisessä on keskitytty esittämään teksti staattisessa muodossa, siten kuin se esitetään painetuissa lähteissä. Nykyään pohditaan, miten tekstejä voitaisiin staattisen esitystavan sijasta esittää näytöiltä dynaamisesti. Dynaamisen tekstin esittämisessä kaksi vahvaa tekniikkaa ovat: Leading ja RSVP, joita on kehitetty jo vuosikymmeniä.¹⁸³ RSVP-termi koostuu sanoista Rapid Serial Visual Presentation. RSVP:n ideana on esittää teksti tekstinpätkinä tai merkkeinä nopeassa tahdissa yhdessä visuaalisessa kohdassa, esim. yhdessä kohdassa tietokoneen näyttöä,

¹⁷⁸ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹⁷⁹ Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

¹⁸⁰ Chu, Y.C., Witten, I.A., Lobb, R. & Bainbridge, D. 2003. How to turn the page. JCDL '03 May 1-2, 2003 Houston, Texas. ACM press.

¹⁸¹ E-Books Reloaded. 2003. *PC Magazine*, 22 (19), pp. 26.

¹⁸² Desktop author. 2004. <http://www.desktopauthor.com/>.

¹⁸³ Oquist, G. and Goldstein, M., 2003. Towards an improved readability on mobile devices: evaluating adaptive rapid serial visual presentation. *Interacting with Computers*, 15 (4), pp. 539-558.

jotta lukijan ei tarvitse siirtää katsettaan tekstiä lukiessaan. Täten säästyy aikaa, koska silmiä ei tarvitse liikuttaa ja kohdistaa uudelleen.¹⁸⁴ Tekniikka mahdollistaa tekstin lukemisen ja esittämisen hyvin rajoitetussa ja pienessä tilassa näyttöjä.

RSVP:n hyväksikäyttöä kannettavissa laitteissa on tutkittu jonkin verran ja tutkimuksissa on selvinnyt, että sen käyttö lukualustana nopeutti lyhyiden tekstien lukunopeutta PDA:lta 33 %:lla verrattuna lukemiseen Microsoft Reader -lukuohjelmalla, jota käytetään mm. e-kirjojen lukemiseen. Kuitenkin pitkien tekstien lukemisessa RSVP:stä ei ollut enää hyötyä, vaan sen käyttö oli vaativampaa ja kuormitti enemmän lukijan ymmärryskykyä. RSVP:n on ajateltu soveltuvan etenkin pieniin laitteisiin, esim. kännyköihin,¹⁸⁵ mutta tekniikasta voisi olla varmasti hyötyä myös e-kirjojen lukemisessa. Etenkin, jos PDA:n ja muiden mobiililaitteiden käyttö opiskelussa alkaa yleistyä. Tekstin dynaamisen esitystavan johdosta, e-kirjojen tekstien lukemisesta voisi tulla jopa tehokkaampaa kuin painetun kirjan lukeminen.

15.5 E-kirjojen lukemisessa on myös etuja painettuihin verrattuna

Vaikka edellisissä kappaleissa on käsitelty digitaalisten tekstien ongelmia, niin luettavuuden kannalta e-kirjoilla on myös joitain vahvuuksia verrattuna painettuihin kirjoihin. Näitä etuja ovat mahdollisuus paikallistaa ja keskittyä lyhyisiin katkelmiin pitkiä tekstejä luettaessa sekä mahdollisuus käydä lävitse suuria määriä itselle tuttuja materiaaleja.¹⁸⁶ Digitaalisilla materiaaleilla, kuten e-kirjoilla, on myös monia painetuista materiaaleista puuttuvia ominaisuuksia. Digitaaliseen materiaaliin voidaan kohdistaa helposti hakuja, sitä voi jakaa vaivatta, säilöä helposti, siihen pääsee käsiksi useista paikoista ja siihen voi linkittää helposti muita materiaaleja. Digitaalisten tekstien kustantaminen on paljon nopeampaa kuin painettujen ja digitaaliset materiaalit säästävät sekä hyllytilaa että puita. Vaikka digitaalinen materiaali ei ilman paperidokumentin etuja pysty korvaamaan painettua, ainakaan lukemismielessä, niin edellä mainitut digitaalisten materiaalien edut kannattaa pitää mielessä.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Back, M. and Harrison, S., 2002. The Roads not taken - Detours and dead ends on the design path of Speeder Reader, *DIS2002, Symposium on Designing Interactive Systems*, 2002, ACM press, pp. 193.

¹⁸⁵ Oquist, G. and Goldstein, M., 2003. Towards an improved readability on mobile devices: evaluating adaptive rapid serial visual presentation. *Interacting with Computers*, 15 (4), pp. 539-558.

¹⁸⁶ Marshall, C.C. and Ruotolo, C., 2002. Reading-in-the-small: A Study of reading on small form factor devices, *JCDL'02*, july/ 13-17 2002, ACM press, pp. 56.

¹⁸⁷ Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

15.6 E-kirjojen tulostaminen

Monet opiskelijat haluavat yhä tulostaa internetin kautta saatavia tekstejä, koska lukeminen on paljon helpompaa paperilta.¹⁸⁸ Tekstien tulostamiseen ei tarvita aina edes kunnon syytä ja usein opiskelijat tulostavat myös paljon sellaista materiaalia mitä he eivät lue. Tulostaminen nähdään eräänlaisena varmistuksena sille, että opiskelija pystyy käyttämään vielä myöhemminkin löytämänsä lähdetä. Etenkin tutkimuksen teon yhteydessä materiaalia halutaan tulostaa lähinnä sen takia, että aineisto olisi paremmin hallittavissa ja jäsenneltävissä jatkokäyttöä, kuten kirjoitusprosessia varten.¹⁸⁹ Tulostus on suosittua myös silloin, kun kurssin materiaali on ainoastaan verkossa.¹⁹⁰ Opiskelijoiden mielestä e-kirjoissa pitää olla tulostustoiminto ja se koetaan erittäin tärkeäksi, jopa pakolliseksi. Kuitenkin päällimmäinen syy tulostamiseen on halu lukea teksti painetussa muodossa ja mahdollisuus tehdä tekstiin omia muokkauksia.

Opiskelijakirjaston kyselyyn vastanneista 69 prosenttia haluaisi tulostaa e-kirjasta tekstejä. Kevään kyselyn mukaan 89 % (n=103) vastaajista halusi tulostaa tekstejä. Keskeisimpiä syitä ja perusteluja olivat mm. rasittavuus lukea koneelta, tulostetun tekstin voi ottaa mukaansa, ei tarvitse olla koneen ääressä, paperilta lukeminen on helpompaa, paperille voi tehdä muistiinpanoja, paperilta luettaessa tekstin hahmottaa paremmin, kirjasta voi tulostaa itselleen muistiinpanoina kirjan sivuja. On kuitenkin huomioitava, että vain yksi yhdeksästä e-kirjaa lukeneesta tulosti kurssin aikana e-kirjasta tekstejä.

Kuvio 14. Haluaisitko tulostaa e-kirjasta tekstejä? (n=29)

¹⁸⁸ Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).

¹⁸⁹ Marshall, C.C., Price, M.N. and Golovchinsky, G. and Schilit, B.N., 2001. Designing e-books for legal research, *JCDL'01*, 6/24-28 2001, ACM Press, pp. 41.

¹⁹⁰ Waycott, J. and Kukulska-Hulme, A., 2003. Students' experiences with PDAs for reading course materials. *Personal and ubiquitous*, 7 (1), pp. 30.

Opiskelijakirjaston tutkimuksessa haluttiin kysyä ”Miksi opiskelijat haluavat tulostaa tekstejä?” Ohessa on muutamia avoimia vastauksia:

- Ei tarvitse kirjoittaa muistiinpanoja, voi tulostaa tärkeät sivut. (Nainen 22 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Ruudulta lukeminen on aika ikävää. (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Voisi olla melko kätevää, kun kotona voisi tulostaa tekstejä e-kirjoista. (Säästyisi aikaa ja vaivaa, kun ei tarvitsisi mennä tulostamaan/kopioimaan yliopistolle/kirjastoon) (Mies 28 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Helpompi lukea, ei myöskään rasita silmiä eikä hiirikättä. Alleviivaukset ja muut muistiinpanot helpompia tehdä.” (Nainen 26 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Voisi tulostaa tiettyjä sivuja, muistiinpanosivuja... (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Joskus on tärkeää saada teksti ”mukanaan” johonkin esim. bussimatkalle jne. 10. (Nainen 20 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Koneelta on rasittavaa lukea (Nainen ?v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Jotta kirjan voisi lukea kotonakin. Tehkää jotain tolle yhteensopimattomuudelle. Win’98 on kuitenkin melko turvallinen käyttöjärjestelmä: ei kaatuile, eikä ota niin hanakasti matoja verkosta. (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Helpompi hahmottaa kokonaisuudet, (en tiedä miksi) (Nainen 32 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Vapautuakseni koneen ääreltä myös mahdollisuus tehdä omia muistiinpanoja ja merkintöjä joihin voi myöhemmin palata (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Suurempien alueiden lukeminen paperiversiona on käytännöllisempää. Aina ei ole mahdollisuutta päästä internetin ääreen. (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Voihan tavallisestakin kirjasta ottaa kopioita (Nainen 25 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Jokin tärkeä asia olisi mukava ottaa muistin virkistämiseksi (Nainen 46 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Helpompi lukea kuin ruudulta (Nainen ?v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Jos lukisin ainoastaan tietokoneelta se A. Rajoittaisi missä voi lukea B. Pitkään koneen ääressä viihtyminen väsyttää silmiä (Nainen 30 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Tärkeimmät asiat ikään kuin muistiinpanoina (Nainen 24 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Tärkeämpiä kohtia olisi hyvä voida tulostaa tai kopioida (Nainen 25 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Esseiden tueksi (Nainen 39 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Aina koko kirjan lukeminen ei ole sen pää käyttöfunktio, vähempikin voi riittää (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

- Tarpeellisten kohtien tulostamismahdollisuus säästäisi aikaa ja "metsiä", eli paperia, mikäli siis voisikin tallentaa kohtia levykkeelle, tulostamisen sijaan. Mutta tulostamismahdollisuus olisi myös erityisen kätevä, koska tällöin ei välttämättä tarvitsisi lainata koko kirjaa. (Mies 41 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Nykyään monen e-kirjapalvelun kautta luettavia kirjoja voi tulostaa, tai ainakin osia siitä. Opiskelijat ovat myös sitä mieltä, että koska painettujakin kirjoja voi kopioida, niin myös e-kirjoja pitäisi pystyä tulostamaan. Tulostaminen on kuitenkin vaivattomampaa kuin painetun kirjan kopioiminen. Tulostuskäytännöt vaihtelevat e-kirjapalveluittain ja niissäkin jopa kirjakohtaisesti. Tulostustoimintoihin on lähes joka e-kirjapalvelussa tehty estoja, jotta lukija ei saa tulostettua koko kirjaa kerralla esim. yhden sisäänkirjautumiskerran aikana. Tulostettavien sivujen määrä on esimerkiksi rajoitettu 10 sivuun päivässä tai sivuja voi tulostaa vain yhden kerrallaan.

Ellibsin kirjoissa on käytössä periaatteessa kolme tulostusmahdollisuutta eli tulostuksen kokonaan estävä toiminto, tulostuksen rajoitus tietyn ajan sisällä ja kirjojen vapaa tulostus. Etenkin monet yliopistopainot ovat antaneet luvan tulostaa vapaasti e-kirjojaan. Tulostusestoillakin on vaikutusta lukemiseen; jos e-kirjasta ei saa printattua tekstejä tai vain tietyn määrän kerrallaan, myös lukeminen kärsii.¹⁹¹ Monet tulostuksenestotoiminnot ovat periaatteessa turhia, koska hyvin harva opiskelija haluaa tulostaa koko kirjaa paperille, sillä tulostuskiintiöt kuluisivat tällöin nopeasti. Lisäksi Adobe Readerissa on aina mahdollista käyttää valokuvatyökälyä, eli opiskelija voi sitä käyttämällä kopioida kirjan tekstit esim. Wordiin ja tulostaa ne doc-tiedostoina.

Kaikki opiskelijat eivät kuitenkaan halua ottaa niin innokkaasti tulosteita, sillä lyhyet tekstit voidaan lukea näytöltä. Hyvin moni opiskelija ajattelee ympäristönäkökohtia tulostaessaan materiaaleja, mikä on todettu monissa e-kirjatutkimuksissa. Ainakin pieni osa myös Opiskelijakirjaston tutkimuksen vastaajista on kiinnittänyt huomiota puiden säästymiseen e-kirjoista puhuttaessa. Toisaalta moni opiskelija tuo samalla esille myös asian kääntöpuolen. Koska e-kirjoja ei haluta lukea näyttöruuduilta, hyvin moni tulostaa tai on pakotettu tulostamaan e-kirjojen tekstit paperille. Tällainen toiminta ei säästä puita, vaan voi pikemmin lisätä paperin kulutusta. Yleisesti ottaen tällä hetkellä tulostamiseen käytetään paperia enemmän kuin koskaan.

¹⁹¹ Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of rochester libraries. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.

16 Halutaanko e-kirjoja kirjastojen kokoelmiin?

Painetun kirjan suosio on vielä vahva verrattuna elektronisiin kirjoihin. Monissa tutkimuksissa on kysely ihmisten mielipiteitä siitä, kumman tyyppisen kirjan he mieluummin valitsisivat kirjastoon, painetun vai elektronisen. Wisconsinin yleisten kirjastojen suorittamassa kyselyssä kysyttiin mielipidettä Netlibraryn e-kirjoista ja vastaajista 90 % halusi painetun kirjan Netlibraryn e-kirjan sijaan.¹⁹² Vastaavasti California State University:n suorittamassa kyselyssä 62 % halusi kirjansa painettuna ja 38 % halusi sen elektronisena. Kyselyssä hieman yli 50 %:ia vastaajista olisi hyvin tyytyväisiä tai tyytyväisiä siihen, jos kirjoja olisi saatavana myös elektronisessa muodossa.¹⁹³ Painetun kirjan ja elektronisen kirjan suosiokysymyksillä ei ole tietystikään enää kovin suurta merkitystä, koska kirjastot ovat tulevaisuusstrategioissaan vakaasti päättäneet ottaa käyttöönsä e-kirjoja. Opiskelijoiden mielipiteiden kyseleminen e-kirjojen hankinnasta olisi tietysti kaikkein oleellisinta silloin, jos kirjasto olisi korvaamassa painettuja kirjoja kokonaan e-kirjoilla. Nykyään moni kirjasto kuitenkin hankkii e-kirjoja vain painettujen kirjojen lisäksi.

Vaikka opiskelijat suhtautuvat e-kirjoihin jo positiivisesti, niin voidaan pohtia, tulisivatko kirjastot ja niiden asiakkaat vielä tällä hetkellä toimeen ilman e-kirjoja. On olemassa monia päteviä syitä siihen, miksi e-kirjojen hankinta ei ole vielä tällä hetkellä kirjastojen kannalta mitenkään välttämätöntä tai pakollista. Näitä ovat mm. e-kirjasovelluksiin liittyvät tekniset ongelmat, kirjoja on saatavilla vähäisiä määriä (suomenkielisiä ja yliopistojen opintovaatimusten mukaisia kirjoja) ja lisäksi niitä ei haluta kovin mielellään lukea näytöltä.

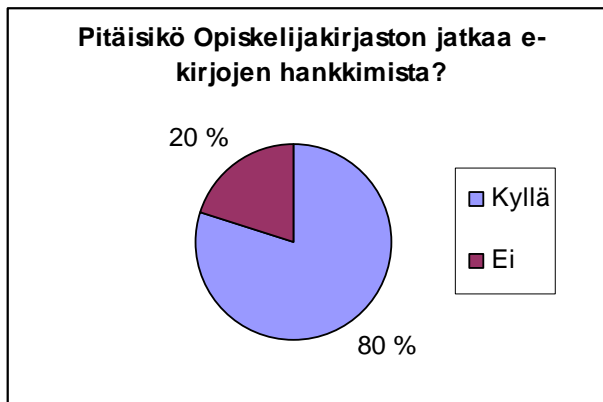
16.1 Myös e-kirjoja halutaan ja ne koetaan hyödyllisiksi

Vaikka painetulla kirjalla on edelleen oma vankka asemansa, e-kirjat nähdään silti hyvin tervetulleena lisänä kirjastojen kokoelmiin. E-kirjoihin liittyvistä puutteista ja ongelmista huolimatta opiskelijat haluavat, että niitä hankitaan. Valtaosa eli 80 prosenttia (24 opiskelijaa 30:stä) Opiskelijakirjaston kyselyyn vastanneista halusi, että kirjasto jatkaa e-kirjojen hankkimista. Samankaltaisia tuloksia on saatu myös muualla suoritetuissa e-kirjatutkimuksissa ja kyselyissä esim. Galwayn yliopiston (Irlanti) e-kirjatutkimuksen mukaan 98.4 % kyselyyn vastanneista käyttäjistä halusi, että yliopiston kirjasto tilaa hankkimansa Safari-e-kirjakokoelman myös tulevaisuudes-

¹⁹² Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwlp.pdf>.

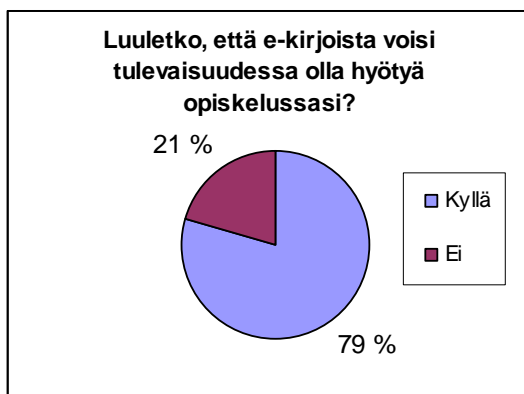
¹⁹³ Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.

sa.¹⁹⁴ E-kirjojen suosiosta kertoo jotain myös se, että esim. Ebraryn uudelleentilausprosentti on ollut maailmanlaajuisesti yli 90 %. Opiskelijat suhtautuvat e-kirjoihin siis melko suopeasti. Nykyään opiskelijat alkavat olla tottuneita siihen, että verkon välityksellä saa vaivattomasti käsiinsä aineiston kuin aineiston. E-kirjojakin on näin ollen saatava kirjastosta internetin välityksellä kokotekstimuodossa siinä, missä esim. e-lehtiä. Kevään 2004 kyselyssä 88 % (n=103) vastaajista halusi tulevaisuudessa lainata e-kirjoja:

Kuvio 15. Pitäisikö Opiskelijakirjaston jatkaa e-kirjojen hankkimista? (n=30)

Edellisen vastauksen lisäksi on huomioitavaa, että vastanneista 79 prosentin mielestä e-kirjoista on tulevaisuudessa hyötyä omassa opiskelussa. Kevään 2004 kyselyssä jopa 93 % (n=103) opiskelijoista oli samaa mieltä.

Kuvio 16. Luuletko, että e-kirjoista voisi tulevaisuudessa olla hyötyä opiskelussasi? (n=29)

Opiskelijoilla oli selkeitä mielipiteitä siitä, minkälaisissa tilanteissa e-kirjoista voisi olla heille hyötyä. On kuitenkin huomioitavaa, että kaikki opiskelijat eivät ole kuitenkaan täysin varmoja e-kirjojen hyödyistä ja he suhtautuvat e-kirjoihin varauksella. Eräiden mielestä niistä ei tule olemaan heille mitään hyötyä. Muutamasta vastauksista kuvastui myös opiskelijoiden selkeä tietämättömyys Ellibsin e-kirjojen ominaisuuksista ja rajoitteista.

¹⁹⁴ Cox, J., 2004. E-books, Challenges and opportunities. *D-Lib Magazine*, 10 (10).

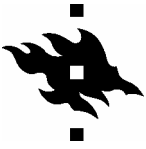

Luuletko, että e-kirjoista voisi tulevaisuudessa olla hyötyä opiskelussasi?

- Mutta vain harjoitustöihin ja muuhun pienempään tiedonhakuun, ei tenttikirjaksi välttämättä. Plussaa on, että ei tarvitse lähteä hakemaan kirjaa kirjastosta. (Nainen 26 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Saisi luettua tenttiin, vaikka painettua kirjaa ei onnistuisikaan saamaan. Essee tehtävien lähteenä e-kirja voisi toimia hyvin. (Mies 28 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Kirjan lataaminen kotikoneelle on kätevää, sitten kun sen oppii (Nainen 36 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Jos siis kotonakin voin käyttää (tai sitten sermit kaikkiin Alexandrian konepaikkoihin) (Nainen 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Takaisi sen, että pääsisi riittävän nopeasti käsiksi tenttimateriaaliin (Nainen 30 v., Avoimen yliopiston opiskelija)
- Muiden vaihtoehtojen ollessa tavoittamattomissa (Mies 23 v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Kaikki keino saada tietoa helposti on plussaa. Plussaa tietenkin on, kun käsittääkseni e-kirjat ovat koko ajan saatavilla. Ei tarvitse jonottaa ja varata. (Nainen 21 v., Helsingin yliopiston opiskelija) (oma huom. Ei pidä paikkaansa, koska kaikki e-kirjatkin voivat olla lainassa)
- Tieto voi olla saatavilla kätevästi ja nopeasti. Tarpeellista on kehittää hyvä "saatavuus"-luettelo ja hakujärjestelmä kirjoille, sekä tietysti tulisi siirtää keskeisiä kirjoja e-muotoon, ja ehkä kirjojen tekijät voivat vastaisuudessa tehdä kirjoja ottaen huomioon ekirja-formaatin. (Mies 41 v., Helsingin yliopiston opiskelija)

Negatiivisiä mielipiteitä

- Kirjaa ei voi korvata, enkä usko e-kirjan tulevaisuuteen. (Mies 20v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- En usko, että tulen käyttämään e-kirjaa, jollei kirjaa ole mahdotonta saada mistään muualta. Mielestäni e-kirja ei sovellu tenttiin lukemiseen tai muutoinkaan suurempien tekstialueiden lukemiseen epäkäytännöllisyytensä takia. Yksittäisten tietojen tarkistamiseksi tai etsimiseksi esimerkiksi opinnäytetöihin e-kirja voisi kylläkin soveltua. Omaa e-kirjan käyttöä hankaloittaa myös se, ettei kotonani ole internet-yhteyttä. E-kirjaa lukeakseen olisi siis aina hankkiuduttava muualle esim. yliopiston tietokoneelle. (Nainen 23v., Helsingin yliopiston opiskelija)
- Niitä on hankala käyttää, jos ei voi tulostaa paperiversiota silmät rasittuu koneella (Nainen ?v., Avoimen yliopiston opiskelija)

17 Kannettavat e-kirjalukulaitteet

Tietokoneen välityksellä luettavat e-kirjat ovat tällä hetkellä selvästikin yleisin tapa jolla e-kirjoja käytetään. Kannettavia e-kirjalukulaitteita ei ole Suomessa ainakaan yliopistokirjastoissa käytössä. Opiskelijakirjastossa on ollut koekäytössä ranskalaisen Cytalen valmistamia e-kirjalukulaitteita vuonna 2001. Kannettaviin lukulaitteisiin kohdistuikin suurin huomio ja mielenkiinto lähinnä Yhdysvalloissa, jossa niitä alettiin testata innokkaasti viime vuosituuhannen vaihteissa. Suurin mielenkiinto laitteita kohtaan lopahti Yhdysvalloissakin alkuinnostuksen jälkeen nopeasti.

17.1 Miksi kannettavat lukulaitteet eivät menestyneet?

Kannettavat, vain e-kirjojen lukemista varten kehitetyt e-kirjalukulaitteet eivät ole saavuttaneet suurta kaupallista menestystä ja niiden käyttö on ollut maailmanlaajuisesti hyvin vähäistä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Erään arvion mukaan kannettavia e-kirjalukulaitteita on käytössä maailmanlaajuisesti tällä hetkellä noin miljoona kappaletta. Useat alan yritykset ovatkin menneet konkurssiin mm. Gemstar¹⁹⁵ ja Cytale. Osittain tämä on johtunut mm.:

- sopivien kirjojen puutteesta
- vain yhteen käyttötarkoitukseen tarkoitetut lukulaitteet ovat olleet ylihinnoiteltuja ja melko kalliita, 300-700 \$¹⁹⁶
- eri lukulaitteisiin soveltuvat e-kirjat ovat eri formaateissa, joten vain tietyllä lukulaitteella voi lukea tietyssä formaatissa olevia e-kirjoja
- kannettaviin laitteisiin hankittuja e-kirjoja ei pysty myymään eteenpäin tai edes lainaamaan (muutamia lainaussovelluksia on tosin kehitetty)¹⁹⁷
- alkuaikojen lukulaitteet olivat melko kömpelöitä ja esim. kirjassa liikkuminen oli hankalaa
- Yhdysvaltalaisen yritysten heikko palvelukyky ulkomaille; mm. yritysten tarjoamat tukipalvelut ulkomaille eivät toimineet moitteettomasti¹⁹⁸

Kannettaviin e-kirjalukulaitteisiin oli alkuaikoina tarjolla pääosin kaunokirjallisuutta.¹⁹⁹ Kun kannettavia lukulaitteita alettiin testata korkeakoulukirjastoissa, niihin ei ollut saatavilla tarpeeksi kunnollista tieteellistä kirjallisuutta, joka oli osittain syynä mielenkiinnon lopahtamiseen kannettaviin lukulaitteisiin koulumaailmassa, etenkin Yhdysvalloissa. Lisäksi kannettavat lukulaitteet ovat kirjaston kannalta hankalampi hallita ja ylläpitää, kuin PC:n välityksellä tarjottavat e-kirjat

¹⁹⁵ Reid, C. and Zeitchik, S., 2003. Gemstar E-books Shutdown. *Publishers Weekly*, 250 (25), pp. 10.

¹⁹⁶ Poftak, A., 2001. Getting a read on e-books. (Cover story). *Technology & Learning*, 21 (9), pp. 22.

¹⁹⁷ Reid, C., 2002. E-book Users Surveyed Online, in College. *Publishers Weekly*, 249 (36), pp. 12.

¹⁹⁸ Hutley, S., 2002. Follow the Ebook Road: Ebooks in Australian Public Libraries. *Aplis*, 15 (1), pp. 32.

¹⁹⁹ Hutley, S., 2002. Follow the Ebook Road: Ebooks in Australian Public Libraries. *Aplis*, 15 (1), pp. 32.

tai e-kirjalpalvelut. Kannettavat laitteet vievät mm. fyysistä tilaa ja niiden lataamiseen, lainaamiseen, palauttamiseen ym. toimiin kuluu huomattavasti enemmän henkilöresursseja ja työaika kuin PC:n kautta luettavien e-kirjojen hallinnointiin. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi melko kalliiden ja osittain herkkienkin kannettavien laitteiden lainaaminen asiakkaille on kirjastoille taloudellinen riski. Laitteiden lainaamista varten pitäisi kehittää myös jonkinlainen pantti- ja vaakuusjärjestelmä, mikä tietysti lisää entisestään kirjaston tehtäviä.

17.2 Kannettavien laitteiden tulevaisuus

Sen sijaan, että e-kirjoja alettaisiin lukea erillisillä lukulaitteilla, on useamman vuoden ajan puhuttu sen puolesta, että e-tekstejä ja e-kirjoja alettaisiin yhä enenevässä määrin käyttää kämmenmikroilla, PDA:lla ynnä muilla useampaan käyttötarkoitukseen soveltuvilla pienehköillä kannettavilla laitteilla sen sijaan, että käytettäisiin vain yhteen käyttötarkoitukseen soveltuvaa e-kirjalukulaitteita. Ainakin Yhdysvalloissa PDA:han soveltuvien e-kirjojen myyntimäärät ja suosio ovat olleet kasvussa. On esitetty visioita siitä, että jonkinlaiset kannettavat laitteet tulevat vääjäämättä korvaamaan repullisen kirjoja opiskeluelämässä.²⁰⁰ Tällaisia visioita uusista laitteista ja sovelluksista kuten e-paperista, (e-paperin on nähty soveltuvan hyvin esim. kirjastokäyttöön mm. sanomalehtien säilytyspaikaksi), on tosin esitetty jo siitä lähtien, kun e-kirjoista on alettu puhua. Tällä hetkellä ei ole näkyvissä mitään uusia mullistavia keksintöjä, jotka kertaheitolla korvaisivat painetut kirjat. Toisaalta esimerkiksi e-paperista on uusien arvioiden mukaan tulossa markkinoille vuoden päästä ensimmäiset kaupalliset myyntiin tarkoitetut sovellukset mm. Philipsin toimesta.²⁰¹

Kannettavan e-kirjalukulaitteen idea ei sinänsä ole huono ja muutamien tutkimusten mukaan niissä on monia hyviä ominaisuuksia, eikä esim. lukeminen kannettavilta laitteilta ole niin rasittavaa kuin PC:n ruudulta. Itse asiassa eräässä tutkimuksessa (osa) testaaajista on jopa pitänyt kannettavalta laitteelta lukemista miellyttävämpänä kuin painetun kirjan lukemista.²⁰² Lisäksi kannettavia laitteita pystyy luonnollisesti kuljettamaan paikasta toiseen, millä on nähty olevan suuri merkitys opiskelijoille, koska silloin e-kirjaan yhdistyy yksi suurimpia painetun kirjan.

Vaikka itse lukemisen on nähty olevan kannettavalta laitteelta miellyttävää, tai ei ainakaan epämiellyttävämpää kuin painetusta kirjasta lukeminen, niin laitteiden käyttäminen, kirjassa navigointi ja liikkuminen on usein koettu hankalaksi.²⁰³ Toisaalta ajatusta kannettavasta lukulaitteesta ei ole täysin haudattu. Japanissa esimerkiksi Panasonic²⁰⁴ ja Englannissa Hew-

²⁰⁰ Bell, L., McCoy, V. and Peters, T., 2002. E-books go to college. *Library Journal*, 127 (8), pp. 44.

²⁰¹ Goho, A., 2004. [Flexible E-Paper](#). *Science*, 165 (5), pp. 67.

²⁰² Bell, L., McCoy, V. and Peters, T., 2002. E-books go to college. *Library Journal*, 127 (8), pp. 44.

²⁰³ Reid, C., 2002. E-book Users Surveyed Online, in College. *Publishers Weekly*, 249 (36), pp. 12.

²⁰⁴ Hara, Y., 2003. Consortium wants e-books to show images, text. *Electronic Engineering Times*, pp. 6.

lett&Packard²⁰⁵ kehittävät markkinoille uuden sukupolven kannettavia e-kirjalukulaiteita, joiden tekniikka on huomattavasti kehittyneempää kuin aiempien laitteiden – mm. sivun kääntelystä on pyritty tekemään animoinnin avulla enemmän painetun kirjan selailun kaltaista. Lisäksi sivujen selaamiseen sovelletaan uusia keksintöjä kuten *Touch Stripsejä* (vapaa suomennos: kosketusliuska), jolloin lukija voi selata e-kirjan sivuja lähes painetun kirjan tavoin liuttamalla sormia ”touchstripsejä” pitkin.²⁰⁶

18 Adobe Content Server

Adoben PDF-tiedostomuoto on tällä hetkellä jo *de facto* e-kirjastandardi. PDF-pohjaisten e-kirjojen määrät kasvavat tasaiseen tahtiin ja lähes kaikki suurimmat e-kirjapalvelut jakavat e-kirjojensa esittämistä PDF-muodossa. Adobe on kehittänyt myös ohjelmiston, nimeltä Content Server, jonka avulla esim. kirjastot voivat lainata tai jakaa PDF-pohjaisia e-kirjoja turvallisesti DRM-estoin. Monen e-kirjapalvelun mm. Ellibsin, Netlibraryn ja Baker&Taylorin e-kirjojen lainausjärjestelmät perustuvatkin Adoben Content Server teknologiaan.²⁰⁷

E-kirjojen laina-aikojen kontrollointi on yksi Content Serverin keskeisimpiä etuja.²⁰⁸ Ohjelmiston avulla e-kirjoja voidaan lainata määrääjiksi. Lainajat voidaan asettaa kirja- ja asiakaskohtaisesti, jolloin kirjojen lainajat voivat vaihdella joustavasti. Palvelussa voidaan määrittellä tekijänoikeuksien omistajien määrittämät suojaukset teokselle, esim. tulostusestot, kopiointoestot, äänessäluvun mahdollisuus.²⁰⁹ Palvelun kautta lainattavat e-kirjat voidaan liittää myös osaksi kirjastojen on-line kirjastoluetteloita.²¹⁰ Ohjelmiston avulla on pyritty takaamaan pääasiassa PDF-pohjaisten e-kirjojen suojattu jakelu, mutta e-kirjojen jakelun lisäksi Content Serverin avulla voidaan jakaa myös muita PDF-pohjaisia sisältöjä asiakkaille tai kuluttajille.²¹¹ Palvelu toimii tällä hetkellä Windowsin 98, NT, 2002 Millennium ja XP-versioissa sekä Mac 9.0, 9.1:ssä. Tämä rajoittaa kirjojen latauksen PC:hen ja kannettaviin mikroihin, mutta palvelu toimii myös muutamissa kämmenmikroissa, kuten Palmilla ja Pocket PC:ssä.²¹²

²⁰⁵ E-Books Reloaded. 2003. *PC Magazine*, 22 (19), pp. 26.

²⁰⁶ E-Books Reloaded. 2003. *PC Magazine*, 22 (19), pp. 26.

²⁰⁷ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

²⁰⁸ Kenney, B., 2002. Will PDFs rule the world? *Library Journal*.

²⁰⁹ Gibbons, S., 2002, adobe content server for ebooks. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/newsletter2-5/adobe.htm>.

²¹⁰ Adobe adds lending features to PDF delivery. 2002. *EContent*, 25 (8), pp. 13.

²¹¹ Adobe adds lending features to PDF delivery. 2002. *EContent*, 25 (8), pp. 13.

²¹² Gibbons, S., 2002-last update, adobe content server for ebooks. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/newsletter2-5/adobe.htm>.

18.1 Content Server ja kirjastot

Adobe toi ohjelmiston markkinoilla muutamia vuosia sitten. Se perustuu Adoben ostaman Glassbook-ohjelmistoyrityksen kehittämään e-kirjojen lainausserverimalliin.²¹³ Ohjelmiston avulla julkaisijat, kirjastot ja lisäarvontoimittajat voivat tuottaa, jakaa, hallita ja levittää digitaalista materiaalia eli PDF-pohjaisia dokumentteja. Adoben kotisivujen mukaan Content Server on laajimmin käytetty digitaalinen julkaisujärjestelmä verkkokirjojen ja elektronisten dokumenttien hallintaa ja levitystä varten. Ohjelmiston avulla myös yksittäiset kirjastot pystyisivät keräämään, säilyttämään ja lainaamaan e-kirjoja. Kirjaston kannattanee hankkia palvelu itselleen, jos sillä on iso kokoelma PDF-dokumentteja, joita halutaan asettaa lainattavaksi.²¹⁴ Kirjaston ei kuitenkaan tarvitse itse hankkia palvelua, vaan e-kirjojen välittäjät, esim. Netlibrary tai Ebrary, voivat lisensoida palvelun kirjastoasiakkaidensa puolesta. Käytännössä ohjelmiston hankkiminen mahdollistaisi, että kirjastot voisivat hankkia e-kirjoja niitä välittävilta tahoilta (kustantamot yms.) ja asettaa kirjat lainattavaksi DRM-estoin kirjastojen online-kirjastoluetteloiden kautta, mikäli e-kirjoja myyvä taho tähän suostuu. Yksittäisen kirjaston on kuitenkin hankala neuvotella suoraan esim. kustantajien kanssa siitä, millä ehdoin ja estoin e-kirjoja voi asettaa lainaan. Toisaalta kirjasto voi ostaa e-kirjoja mm. suoraan Adobelta. Adobe toimii yhteistyössä monien kustantamoiden ja e-kirjayritysten kanssa, kuten HarperCollins, McGraw-Hill, Baker-Taylor, Follett, OverDrive ja Netlibrary, joiden kirjallisuutta Adobe pyrkii tarjoamaan mm. kirjastoille. Perusohjelmiston hinta on tällä hetkellä n. 7600 - 15000 euroa,²¹⁵ joten yksittäisen kirjaston kannalta ajateltuna summa on melko suuri. Tämän vuoksi moni kirjasto ei varmaankaan hanki Content Serveriä itselleen, vaan sitä ylläpitää jokin välittäjäpalvelua, kuten tällä hetkellä on nähtävissä.²¹⁶

19 Lyhyt katsaus uusiin ja vanhempiin e-kirjapalveluihin

Tässä kappaleessa on tarkoitus kertoa erilaisista markkinoilla olevista e-kirjapalveluista. Lista ei ole missään mielessä kattava. Lista koostuu kotimaisista ja ulkomaisista kaupallisista e-kirjapalveluista, sekä ilmaisista e-kirjakokoelmista.

²¹³ Gibbons, S., 2002-last update, adobe content server for ebooks. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/newsletter2-5/adobe.htm>.

²¹⁴ Gibbons, S., 2002-last update, adobe content server for ebooks. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/newsletter2-5/adobe.htm>.

²¹⁵ Adobe. Adobe content server. 2004. http://eurostore.adobe.com/cgi-bin/fi1/templates/product.html?id=8254aRnd&mv_arg=ADCS.

Jokaisesta palvelusta on pyritty keräämään muutamia oleellisia tietoja, kuten e-kirjojen sen hetkinen lukumäärä, palvelun hinta, palvelumalli (e-kirjojen lainaus vai vuokraus) sekä minkä kielistä ja minkä alojen aineistoa sisältää. E-kirjapalveluiden hintojen osalta kannattaa huomioida se, että palveluiden hintoihin vaikuttavat monet erilaiset tekijät ja usein kirjaston tai kirjastojen palvelusta maksama lopullinen hinta muodostuu kirjaston ja yrityksen välisissä neuvotteluissa, lisäksi palveluiden hintoihin vaikuttaa esimerkiksi sen organisaation koko, johon palvelu aiotaan hankkia. Seuraavat tekstissä mainitut hinnat perustuvat siis vain yritysten esim. verkkosivuillaan antamiin kiinteisiin hintoihin.

19.1 Kotimaisia palveluita

Docendo

www-osoite: <http://www.docendo.fi/?t=eki>

Docendo julkaisi vuonna 2002 oman e-kirjapalvelunsa. Kokoelma sisältää pääasiassa atk-kirjallisuutta, mm. Quick ja ToolKit-sarjoihin kuuluvia teoksia. Asiakas voi valita haluamansa e-kirjat ja muodostaa oman e-kirjakokoelman. Kirjoihin saa valita joko rajoittamattoman tai 5 tunnin lukuajan.

Hinta: palvelussa e-kirjan käytöstä maksetaan käytön eli varsinaisen lukuajan mukaan.

Kirjojen hinnoittelu: viisi tuntia aktiivista lukuaikaa mihin tahansa eKirjaan: 2,50 €, rajoittamaton lukuaika Quick-eKirjaan: 9,50 € ja rajoittamaton lukuaika ToolKit-eKirjaan: 19,50 €²¹⁷

It info-kirjat

www-osoite: <http://www.itinfo.fi/teksti.php?sivu=esittely.html#itnetplus>

IT Info on Editan omistaman IT Pressin sähköinen IT-alan tietopalvelu, joka sisältää PDF-muotoisia e-kirjoja ja HTML-muotoisia artikkeleita. IT Infon Enterprise-ekirjasto sisältää tällä hetkellä noin 170 IT-alan e-kirjaa, joiden aiheena on mm. Windows ja Office, PC-tekniikka, tietoliikenne ja verkot, ohjelmointi, internet ja web-suunnittelu, grafiikka, tietojärjestelmät ja IT-koulutus.²¹⁸

²¹⁶ Kenney, B., 2002. Will PDFs rule the world? *Library Journal*, pp. 7.

²¹⁷ Docendo. <http://www.docendo.fi/?t=eki>.

²¹⁸ It-info. 2004. Mikä on It-info? <http://www.itinfo.fi/teksti.php?sivu=esittely.html#itnetplus>.

Hinta: IT Info Enterprise maksaa 616,10 euroa/vuosi kestopilauksena per henkilö. Palveluun on mahdollista saada myös monikäyttäjälisenssejä sekä oppilaitoslisenssejä.²¹⁹

WsoyPro (ent. Yritysonline)

www-osoite: <http://www.wsoypro.fi>

WsoyPro ei ole varsinaisesti pelkästään e-kirjoihin erikoistunut palvelu. Laki- ja talousalan materiaaliin keskittynyt palvelu sisältää yrityksen verkkosivujen mukaan asiantuntijoiden kirjoittamien hakuteosten lisäksi mm. keskeisimmät teoksiin liittyvät lait, joka arkipäivä toimitettavia talousuutisia, sekä sähköpostipalvelun, jonka avulla palvelun käyttäjät saavat tietoa aihealueella tapahtuvista muutoksista.²²⁰

Hinta: oppilaitoslisenssi, organisaatiolisenssi ja käyttäjäkohtainen lisenssi. WsoyPron sivuilla on hintalaskuri, jolla voi laskea palvelun vuosittaisen lisenssin hinnan. Oppilaitoslisenssin hinnat määräytyvät oppilaitoksen juridisten ja kaupallisten aineiden opiskelijoiden lukumäärän mukaan.

19.2 Ulkomaisia e-kirjapalveluita

ABC-CLIO

www-osoite: <http://www.abc-clio.com/>

Palvelu koostuu historian alan hakuteoksista. Palvelussa on saatavana yli 300 historian alan tietosanakirjaa ja siihen on tarkoitus lisätä yli 90 teosta vuoden 2004 aikana. Yksittäiset kirjat on saanut aikaisemmin, ja saa edelleen myös Netlibraryn kautta, mutta nyt yritys on kehittänyt myös oman käyttöliittymä kirjoilleen.

Hinta: Kun kirjasto on ostanut kirjan se voi tallettaa sen itselleen tai asettaa kirjan yrityksen ylläpidettäväksi ja säilytettäväksi 3 tai 7 vuodeksi. Seitsemän vuoden mallissa kirjan hinnasta pitää maksaa 30 % ensimmäisen ylläpitovuoden lopulla. Kirjan säilytyksen voi uusua tämän jälkeen kolmen vuoden jaksoksi maksamalla 12 % alkuperäisestä e-kirjan hinnasta tai sitten kirjan voi tallettaa itselleen.²²¹

ACLS (Amerivan council of Learned societies) History E-book Project

www-osoite: <http://www.historybook.org/>

Palvelu on perustettu vuonna 1999. Kokoelma sisältää historian alan kirjallisuutta mm. Euroopan, Itä-Euroopan, Lähi-idän ja tekniikan alan historiaa. Tähän mennessä kokoelmassa on vajaa 800 kirjaa. Tulevaisuuden tavoitteissa on asettaa kokoelmaan vuosittain 250 kirjaa. Kirjoihin

²¹⁹ It-info. 2004. It-infon käyttö. <http://www.itinfo.fi/teksti.php?sivu=ohjeet.html#ehdot>.

²²⁰ WsoyPro. 2004. <http://www.wsoypro.fi/>

²²¹ Golderman, G. and Connolly, B., 2003. E-books: Bundles of books. *Library journal*, 128(17), pp.28.

pääsee käsiksi kirjastoluetteloiden kautta tai projektin verkkosivujen kautta. Kirjat myydään pelkästään kokoelmana eli ne vuokrataan määräajaksi. Kirjojen käyttö on rajoittamatonta.

Hinta: Hinnat vaihtelevat 350-2000 dollarin välillä organisaation koon mukaan. Palvelu on käytössä Turun yliopiston kirjastossa.

Amazonin ”search inside a book” toiminto

www-osoite: <http://www.amazon.com/exec/obidos/tg/browse/-/10197041/002-4944811-3671254>

Amazon on luonut tietokannan johon se on digitoinut n. 120 000 myymäänsä kirjaa. Amazonin kehittämällä ns. *Search Inside a Book* -toiminnolla voi kohdistaa hakuja tietokannan sisältämien kirjojen sisältöihin. Palvelu on ilmainen, mutta se vaatii luottokorttinumeron antamista ja rekisteröitymistä Amazonin käyttäjäksi. Asiakas pystyy lukemaan hakusanan sisältäviä tekstikohtia, tai muutamia sivuja kirjasta – ei kuitenkaan koko kirjaa, vaan 20 prosenttia kirjan sisällöstä.²²² Palvelun avulla Amazon pyrkii helpottamaan myymiensä kirjojen etsintää ja kasvattamaan tällä tavalla kirjojensa myyntiä.²²³

BookSource: Nonfiction

www-osoite: <http://www.epnet.com/public/booksources.asp>

Ebscon ylläpitämä palvelu, joka on tarkoitettu kouluille ja julkisille kirjastoille. Sisältää n. 1700 tieteellistä e-kirjaa. Palvelu on korkeatasoinen ja sisältää sekä uudempia että vanhempia julkaisuja. Sisältää mm. yhteiskuntatieteiden, historian ja luonnontieteiden alan kirjallisuutta.²²⁴

Hinta: ei tiedossa, on otettava yhteyttä palvelun tarjoajaan.²²⁵

Books 24/7

www-osoite: <http://marketing.books24x7.com/home2.asp>

Yhdysvaltalainen Atk- ja talouden alan e-kirjapalvelu, joka sisältää vain englanninkielistä materiaalia. Sisältää neljä erilaista kokoelmaa, joissa on kokotekstinä yhteensä 4300 e-kirjaa. Palvelu perustuu kirjakokoelman vuokraamiseen määräajaksi ja sitä myydään kirjastoille, yritysille ja yksityisille tahoille.

²²² Taylor, C., 2003. ”Google your books”. *Time*. 162/19. pp. 118.

²²³ Sektori.com. 2004. Amazonin haku kattaa myös kirjojen sisällön. <http://sektori.com/uutiset/5079/amazonin>.

²²⁴ Golderman, G. and Connolly, B., 2003. E-books: Bundles of books. *Library journal*, 128 (17), pp.28.

²²⁵ Golderman, G. and Connolly, B., 2003. E-books: Bundles of books. *Library journal*, 128 (17), pp.28.

Hinta: Palvelun hinnat vaihtelevat sen mukaan kuinka monta kokoelmaa hankkii ja kuinka monta käyttäjää kokoelmilla on. Konsortiosopimuksia on mahdollista tehdä.

Ebook library

www-osoite: <http://www.ebl.ebooks.com/>

Australialainen yritys, joka on perustettu 1997. Yrityksen kehittämä e-kirjapalvelu on suunniteltu etenkin korkeakoulu- ja tutkimuskirjastoille. Yritys pyrkii tarjoamaan uusinta tieteellistä kirjallisuutta eri tieteenaloilta, keskittyen kuitenkin enemmän tekniikan, lääketieteen ja luonnontieteen kirjallisuuteen. Palvelun kautta esim. opiskelijat voivat selata e-kirjoja ennen lainausta ja kirjatot ennen kirjan hankkimista. Palvelu mahdollistaa e-kirjan lainauksen yhdelle käyttäjälle, mutta e-kirjoja voi käyttää myös useampi henkilö samaan aikaan. Lisäksi kirjoja voi saada lyhytaikaiseen käyttöön maksamalla lyhytlainasta tietyn summan (*Pay-Per-View*). Kustantajat voivat asettaa materiaalinsa jakeluun palvelun kautta monin eri tavoin. Yritys käyttää ns. ei-lineaarista lainausmallia, joka tarkoittaa että jokaiselle kirjalle annetaan kalenterivuodeksi kirjan hankinnasta lähtien 325 lainauskertaa. Ei-lineaarinen lainausmalli mahdollistaa sen, että yhtä kirjaa voi käyttää samaan aikaan usea asiakas kerralla. E-kirjojen käyttö on rajattu 325 lainauskertaan vuodessa. Lisäksi palvelu on kehittänyt ns. *Virtual Photocopying* -menetelmän, jonka avulla PDF-tiedostoja voi jakaa osiin ”lennossa” ja myydä e-kirjoista tekstejä kappaleittain.²²⁶ Palvelun kautta on saatavilla usean suuren akateemiset kustantajan kirjallisuutta mm. Taylor and Francis, Oxford University Press, Cambridge University Press, Kluwer ja World Scientific Press. Yrityksen verkkosivujen mukaan sillä on jakelusopimuksia kustantajien kanssa Yhdysvalloissa, Englannissa, Euroopassa, Aasiassa sekä Australiassa.²²⁷

Hinta: palvelu + kirjat?

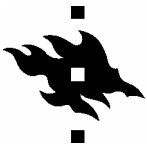
Ebrary

www-osoite: <http://www.ebrary.com>

Ebraryn palvelumalli perustuu kirjakokoelman vuokraukseen eli palvelusta peritään vuosittainen käyttömaksu, joka määräytyy palvelun hankkivan organisaation FTE-luvun mukaan. Ebrary sisältää tällä hetkellä useita erilaisia e-kirjakokoelmia, joissa on yhteensä yli 20 000 kirjaa. Tieteellisille kirjastoille on suunnattu Academic Complete -kokoelma. Kokoelma koostuu erilaisista aihealueista kuten talous, humanistiset tieteet, tietojenkäsittely, tekniikka ja insinööritieteet. Pal-

²²⁶ E-book library. 2004. An introduction to e-book library. http://www.eblib.com/pdfs/ebl_brochure.pdf.

²²⁷ E-book library. 2004. About e-book library. http://www.ebl.ebooks.com/about_ebl.asp.

velun materiaali on pääosin englanninkielistä. Lisäksi palvelussa on myös muunlaisia kirjakoelmia, kuten Octavon harvinaisten kirjojen e-kirjakokoelma, espanjankielistä kirjallisuutta, nuotteja yms.

Hinta: Ebrary hinnat riippuvat hankittavasta kokoelmasta, kirjaston tyypistä ja kirjaston FTE-luvusta, joten hinnat vaihtelevat kirjastokohtaisesti. Kuitenkin 2000 \$ on minimihinta.

Ebraryn käyttö Suomessa: Ebrary on käytössä 8 yliopistokirjastossa, mm. Oulussa ja HKKK:ssa.

Gale Virtual Reference Library

www-osoite: <http://www.gale.com/eBooks/>

Sisältää 85 erilaista tietosanakirjaa, almanakkoja ja sarjajulkaisuja, jotka ovat pääosin englanninkielisiä. Palvelumalli perustuu e-kirjojen vuokraukseen, mutta erotuksena moneen muuhun e-kirjojen vuokraukseen perustuvaan palveluun kirjasto voi koota kirja kirjalta haluamansa kokoelman. Kirjaston ei siis tarvitse ostaa valmista e-kirjakokoelmaa vaan se voi koota sen itse ja silti e-kirjojen käyttö on rajoittamatonta.²²⁸ Palvelu on eräänlainen e-kirjojen lainausmallin (Netlibrary) ja vuokrausmallin (Ebrary) yhdistelmä.

Hinta: ei tiedossa, otettava yhteyttä palveluntarjoajaan.

Knovel

www-osoite: <http://www.knovel.com>

Knovelin kokoelma sisältää n. 500 englanninkielistä kirjaa. Sisältö on pääasiassa tekniikan alan ja insinööritieteiden kirjallisuutta, hakuteoksia, käsikirjoja ja tietokantoja. Palvelu sisältää erilaisia kehittyneitä toiminnallisuuksia, esim. taulukoita, kaavioita ja yhtälöitä joita voi työstää itse. Palvelusta voi myös viedä tietoja taulukkolaskentaohjelmiin tai muihin analysointiohjelmiin.²²⁹ Kokoelma kasvaa n. 20 kirjan kuukausivauhdilla. Palvelu perustuu e-kirjakokoelman vuokraukseen määrääjäksi.

Hinta: Perustuu valitun aihealueen kirjapaketin kokoon ja siihen, kuinka paljon aineistolla on kerralla käyttäjiä. Jos kirjaston hankkimaan pakettiin tulee lisäksi Knovelin toimesta tilauskauden aikana, siitä ei veloiteta ylimääräisiä maksuja.

²²⁸ Hane, P.J., 2003. The latest on enterprise search products, e-books, and more. *Information today*, 20 (10), pp.7.

²²⁹ Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated. <http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm> edn.

Libwise/Fictionwise

www-osoite: <http://www.libwise.com/>

Libwise on Fictionwise nimisen yhdysvaltalaisen yrityksen perustama palvelu, joka on kirjastoille tarkoitettu web-pohjainen e-kirjalainausjärjestelmä. Palvelun idea on samankaltainen kuin muidenkin e-kirjojen lainaukseen perustuvien palveluiden eli kirjasto ostaa itselleen e-kirjat, joita asiakkaat voivat lainata Opacin kautta ja lukea PC:llä tai yleisimmillä kannettavilla laitteilla. Libwisen erikoisuutena on kaukolainaverkosto, johon pääsee osalliseksi Libwisen hankittuaan. Palvelun e-kirjatarjonta sisältää sekä fiktiivistä että ei-fiktiivistä materiaalia ja hakuteoksia, joten se eroaa jonkin verran aineistonsa puolesta muista suuremmista (korkeakoulukirjastoille suunnatuista) e-kirjapalveluista.

Hinta: Riippuu hankittavien kirjojen määrästä, palvelun käytöstä veloitetaan kuukausittainen käyttömaksu, alimmillaan maksu voi olla 30 \$. Palvelu myy kirjoja vähittäismyyntihintaan tai jopa alle vähittäismyyntihintojen.²³⁰

Metatext – Digital Textbooks

www-osoite: <http://metatext.com/>

Yritys kuuluu Proquestin omistamaan Xanedu yritykseen. Palvelu on Yhdysvaltalainen ja sisältää siis vain englanninkielistä materiaalia. Palvelu tarjoaa kurssikirjoja pedagogisen websivustonsa kautta. Palvelussa yhdistyvät näin ollen e-kurssikirjat ja niiden jakeluun liittyvät ratkaisut sekä oppimisolustat. Kaikki palvelun kautta hankitut kurssikirjat pystytään integroimaan myös seuraaviin oppimisolustoihin: Blackboard, PageOut ja CourseCompass. Palvelun kirjojen lukemiseen ei tarvita erillistä ohjelmaa, koska kirjat ovat HTML-muodossa. Palvelun kautta hankitut kirjat maksavat 25 prosenttia vähemmän kuin painetut kirjat. Kirjan tai kirjat voi hankkia kuitenkin vain määräajaksi, esim. 180-210 päiväksi. Palvelua ei ole niinkään tarkoitettu kirjastoille, vaan se on ennemminkin suunnattu suoraan kouluille, opiskelijoille tai opettajille, sillä palveluun on siis kiinteästi liitetty myös erilaisia (verkko)kurssinhallintatyökaluja.

Hinnat: Hinnat ovat kirjakohtaisia, ja ne maksetaan luottokortilla.

MIT Cognet

www-osoite: <http://cognet.mit.edu/library/books/>

Yhdysvaltalaisen MIT yliopiston tuottama palvelu. E-kirjakokoelma koostuu yli 400 MIT University Pressin julkaisemasta kirjasta eli kirjat ovat englanninkielisiä. Kirjakokoelma koostuu mm.

²³⁰ Fictionwise. 2004. Fictionwise lending library. <http://www.libwise.com/fl/LibInfo.htm>.

seuraavien aihealueiden kirjallisuudesta: psykologia, kielitieteet, filosofia, tietojenkäsittelytiede ja biologia. Kirjojen lukemiseen ei tarvitse erillistä lukuohjelmaa vaan niitä voi lukea rajoittamattomasti palvelun internetsivujen kautta.

Hinta: Palvelun hinta määräytyy yliopiston koon ja sen mukaan miten paljon yliopistosta valmistuu tohtorintasoisia tutkijoita/vuosi. Hinnat vaihtelevat 1086 -1975 dollarin välillä.

Netlibrary

www-osoite: <http://www.netlibrary.com>

Nykyään OCLC:n omista Yhdysvaltalainen e-kirjayritys, joka on e-kirjamarkkinoiden vanhimpia olemassa olevia palveluita. Se sisältää tällä hetkellä n. 60 000 kirjaa eri tieteenaloilta, pääasiassa kuitenkin englanninkielistä materiaalia. Palvelu perustuu e-kirjojen lainaamiseen ja siihen, että kirjastot ostavat palvelun kautta e-kirjat itselleen.

Hinta: Lainausjärjestelmän hinta + siihen hankittavat kirjat. Aiemmin Netlibraryn hankinnassa on ollut käytössä ehto, jonka mukaan kirjaston on pitänyt ostaa vähintään 100:n e-kirjan kokoelma. Kirjoista maksetaan alkuperäisen hinnan lisäksi joko vuosittain 9 prosentin käyttömaksu (Access Fee) tai jos kirjasto haluaa kirjaan elinikäisen käyttöoikeuden niin kertamaksuna 50 % kirjan hinnasta.

Octavo

www-osoite: <http://www.octavo.com/>

Palvelu tarjoaa vanhoja, historiallisesti arvokkaita, korvaamattomia ja harvinaisia teoksia PDF-muodossa. PDF-kirjatiedostoissa on mm. tietoa alkuperäisestä kirjasta, englanninkieliset käännökset. Palvelun tarkoituksena on tarjota kirjastoille, tutkijoille, opiskelijoille yms. mahdollisuus hankkia kopioita sellaisista harvinaisista teoksista, joihin on hyvin vaikea päästä käsiksi ja joiden alkuperäiskopiot ovat ikänsä puolesta huonossa kunnossa tai niitä on painettuina jäljellä enää muutamia kappaleita. Kirjoja voi ostaa yksitellen tai kokoelmina. Octavo-palvelu ei ole vielä kovin suuri, n. 40 kappaletta. Kirjat voi asettaa yksittäiselle koneelle tai yliopiston lähiverkkoon, kuitenkin siten että käyttäjien määrää pystytään rajoittamaan. Kirjoja voi ostaa myös yksitellen CD-ROMina. Kirjat ovat saatavina lisäksi ainakin Ebraryn palvelun kautta.

Hinta: Yksittäisten kirjojen hinnat vaihtelevat 19-80 \$ välillä.

OverDrive

www-osoite: <http://www.overdrive.com>

Yhdysvaltalainen yritys tarjoaa kirjastoille lainausohjelmistoa, jonka avulla kirjastot voivat lainata e-kirjoja ja muita digitaalisia aineistoja asiakkailleen.²³¹ Palvelu eroaa muista olemassa olevista samankaltaisista palveluista sen suhteen, että se tukee e-kirjojen lukemista PC:n ohella myös Mac:illä sekä muilla laitteilla, kuten Palmilla, taskutietokoneilla ja PDA:lla. Overdriven myymien e-kirjojen lukemista varten tarvitaan Adobe Reader tai Mobipocket Reader.²³² Overdriven kautta ostettavien e-kirjojen lisäksi kirjasto voi tallettaa palveluun myös omia digitaalisia aineistojaan. Palvelu tukee myös digitaalisten äänikirjojen ja muun multimedian lainaamista.²³³ Palvelu eroaa jonkin verran muista e-kirjojen lainaamiseen perustuvista palveluista, koska sen kautta kirjastot voivat ostaa samoja (suosittuja ja tunnettuja) e-kirjoja, joita myydään online-e-kirjakauppojen kautta pääasiassa yksityisille kuluttajille, ja joita kirjastot eivät ole aikaisemmin pystyneet ostamaan ja lainaamaan. Kirjoja on tarjolla tällä hetkellä tarjolla n. 60.000 kappaletta yli 300 kustantajalta.²³⁴

Overdrive Content Reserve

Overdriven on kehittänyt ns. Content Reserve -e-kirjojen myyntipaikan. Kustantajat voivat asettaa e-kirjojaan myytäväksi Content Reserviin, jonka kautta mm. kirjastot voivat ostaa e-kirjoja. Palvelun avulla on pyritty helpottamaan nykyistä tilannetta, jossa kirjastot eivät voi ostaa yksittäisiä e-kirjoja esim. e-kirjakaupoista ja asettaa niitä lainaukseen. Palvelu toimii siis myös uutena väylänä kustantajille e-kirjojen myynnissä kirjastoille. Tosin kustantajat joutuvat maksamaan Overdrivelle tästä palvelusta ja yritys ottaa aina oman osansa kirjastojen suorittamista e-kirjastoista. Palvelu ei eroa merkittävällä tavalla toiminnallisesti muista e-kirjapalveluista. E-kirja lainataan määräajaksi online-luettelon kautta. Kuitenkin Content Reserve tarjoaa kirjastoille joustavamman ja hieman vapaamman tavan hankkia e-kirjoja, kuin esim. Netlibraryn tai Ellibsin kaltainen ratkaisu.

Hinta: esim. palvelu + 1000 kirjaa = n. 50 000 dollaria.

²³¹ Cleveland Public Library to open e-book collection. 2003. *Information Today*, 20 (2), pp. 42.

²³² Overdrive. 2004. Ebook tutorial. http://www.overdrive.com/Resources/EBookTutorial_2004.pdf.

²³³ Cleveland Public Library to open e-book collection. 2003. *Information Today*, 20(2), pp. 42.

²³⁴ Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128(17), pp. 8.

Ovid

www-osoite: <http://www.ovid.com>

Yhdysvaltalainen yritys, joka on keskittynyt lääketieteelliseen kirjallisuuteen. Palvelu sisältää n. 140 englanninkielistä kirjaa. Palvelun perustuu e-kirjakokoelman vuokraukseen eli kirjoja voi käyttää rajoittamattomasti.

Oxford Reference online

www-osoite: <http://www.oxfordreference.com/>

Sisältää n. 100 erilaista sanastoa, tesaurusta, käsikirjaa sekä henkilötietoja ja tietosanakirjan. Palvelu kattaa suuren määrän eri aihealueita mm. historia, talous, yhteiskuntatieteet. Palvelu on valmis kokoelma ja se vuokrataan määräajaksi. Sitä voi käyttää rajoittamattomasti.

Hinta: alkaen 250 dollarista ylöspäin.²³⁵

Primis Online

www-osoite: <http://www.mhhe.com/primis/>

McGraw&Hillin oma eri tieteenalojen kurssikirjallisuuteen painottuva e-kirjapalvelu, joka sisältää n. 900 erilaista e-kirjaa. E-kirjan voi joko ostaa itselleen. Tätä suositellaan siinä tapauksessa, että opiskelija käyttää kirjaa vain yhdessä tietokoneessa. E-kirjan voi myös vuokrata, jolloin sitä voi lukea ns. *Online Viewing* -tilassa. Tällöin kirjaa voi lukea haluamassaan paikassa. Verkon kautta luettaessa e-kirjan käyttöön kohdistuu rajoitteita; esim. kirjan sivuja voi tulostaa vain kerran ilmaiseksi. Jos opiskelija ostaa kirjan omaksi, kirjan voi tulostaa useammin kuin kerran.²³⁶ Primis Online -palvelussa on mahdollista myös räätälöidä omia e-kurssikirjoja, esim. kurssien tarpeiden mukaan.

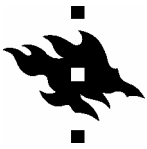
Hinta: Hinnat ovat kirjakohtaisia ja palvelu on tarkoitettu suoraan opiskelijoille ja opettajille, ei varsinaisesti esim. kirjastoille. Primisin mukaan kirjojen hinnat voivat olla jopa 50 % halvempia kuin vastaavien painettujen kirjojen hinnat.

Questia

www-osoite: <http://www.questia.com/>

Palvelu on Yhdysvaltalainen ja sisältää yli 45 000 e-kirjaa eri tieteenaloilta ja kirjallisuus on englanninkielistä. Palvelu sisältää kirjallisuutta, joka kuuluu Yhdysvaltalaisten yliopistojen kurssivaa-

²³⁵ Golderman, G. and Connolly, B., 2003. E-books: Bundles of books. *Library journal*, 128(17), pp. 28.

timuksiin. Palvelu on kohdistettu suoraan opiskelijoille, jotka voivat hankkia palveluun käyttöoikeudet eli vuokrata sen määräajaksi maksua vastaan. Vuokrauskauden aikana opiskelija voi käyttää e-kirjoja rajoittamattomasti. Palvelun ideana on, että opiskelijoiden ei tarvitsisi ostaa omia kurssikirjoja, kuten Yhdysvalloissa on tapana. Yhdysvalloissa palvelun käyttäjät ovat kuitenkin kritisoineet Questian olevan tekniikaltaan ja sisällöltään vanhanaikainen ja sen sisältö ei ole opiskelijoiden mielestä kovin kattavaa, joten Questia palvelee huonosti esim. vanhempia opiskelijoita. Muun muassa taloustieteiden kirjallisuus on puutteellista.²³⁷

Hinta: 19.95 \$ kuukausi, lukukausi hinta ei ole tiedossa.

Safari Books Online

www-osoite: <http://www.safaribooksonline.com/>

Kirjojen vuokraukseen perustuva palvelu, joka sisältää 3000 englanninkielistä ja arvostettua atk- ja IT-alan e-kirjaa. Yritys on kahden kustantamon O'Reillyn ja Pearson Technology Groupin kehittämä palvelu. Kirjasto voi koota yrityksen myymistä e-kirjoista oman e-kirjakokoelman tai kirjasto voi ostaa valmiiksi kootun Academic-kokoelman.

Hinta: Riippuu siitä, kuinka monta kirjaa tilaus sisältää ja kuinka monta käyttäjää kirjoilla on.²³⁸ Yksittäinen opiskelija voi tilata palvelun käyttöönsä 15 - 20 dollarin kuukausimaksua vastaan.

Xreferplus

www-osoite: <http://www.xreferplus.com>

Sisältää n. 150 erilaista eri alan englanninkielistä tietosanakirjaa. Palvelu koostuu valmiista kokoelmasta ja se vuokrataan määräajaksi, jolloin sen käyttö on rajoittamatonta. Ylimääräisiä maksuja ei peritä tilauskauden aikana lisätyistä kirjoista.

Hinta: Palvelun hinta on neuvoteltavissa.²³⁹

19.3 Ilmaisia e-kirjakokoelmia

Nykyään on olemassa jo verrattain tasokkaita ilmaisia tieteelliseen ja akateemiseen kirjallisuuden painottuvia e-kirjakokoelmia. Vastapainoksi internet on täynnä epämääräisiä e-kirjoja ja e-

²³⁶ McGraw&Hill. 2004. Primisonline. <http://www.mhhe.com/primis/catalog/pcatalog/DISC-1.htm>.

²³⁷ Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated. <http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm> edn.

²³⁸ Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated. <http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm> edn.

kirjakokoelmia, joidenka aineisto ei ole tieteelliseltä kannalta ajateltuna kovin tasokasta ja käytökelpoista. Etenkin ilmaisten e-kirjakokoelmien suhteen on ongelmana se, että niihin kerätään lähes tekstit kuin tekstit ja e-kirjoiksi mielletään lähes kaikki digitaalisessa muodossa saatavat tekstit tai dokumentit. Valitettavan usein ilmaisten e-kirjojen suunnittelussa ei ole keskitytty kovinkaan paljon e-kirjojen luettavuuteen, käytettävyyteen ja ulkoasullisiin seikkoihin. Toisin sanoen e-kirjojen suunnitteluun ja toteuttamiseen ei ole uhrattu aikaa. Usein tämä johtuu puhtaasti siitä syystä, että ilmaisia e-kirjakokoelmia ylläpitävillä tahoilla ei ole tarpeeksi resursseja ylläpitää ja luoda kehittyneitä palveluita. Verkossa on kuitenkin paljon myös erittäin korkeatasoisia e-kirjatoteutuksia, joissa on pyritty panostamaan mm. kirjassa navigointiin ja kirjan ulkoasuun.

Hyvä listaus ilmaisista englanninkielisistä sekä ulkomaisista e-kirjoista ja e-kirjakokoelmista löytyy mm. Pennsylvanian yliopiston e-kirjasivuilta: <http://onlinebooks.library.upenn.edu/>.

Seuraavassa listassa on mainittu muutamia merkittäviä ilmaisia e-kirjakokoelmia. Yksittäisten kokoelmien lisäksi on olemassa e-kirjaluetteloita ja -hakemistoja, joihin on koottu sekä ilmaista aineistoa että myös tietoja kaupallisista e-kirjoista. Etenkin Digital Book Index on erittäin käyttökelpoinen työkalu.

Kalifornian yliopiston ilmaisia e-kirjoja

www-osoite: http://texts.cdlib.org/escholarship/subjects_public.html

Palvelu sisältää yhteensä 1400 e-kirjaa, joista n. 400 on ilmaisia. Kokoelma on erittäin korkeatasoisesti tuotettu ja sen suunnitteluun on selvästi käytetty aikaa. Palvelu ei eroa e-kirjojen ulkoasun suhteen kaupallisista e-kirjapalveluista ollenkaan. Kokoelma sisältää uutta University of California Pressin julkaisemaa akateemista kirjallisuutta hyvin monilta eri tieteenaloilta, esim. historia, antropologia, talous, kirjallisuus, sosiologia. Kokoelma on käytössä mm. Turun ja Oulun yliopistoissa

National Academies Press

www-osoite: <http://www.nap.edu/index.html>

Kyseessä on National Academies Pressin n. 3000 ilmaisen e-kirjan kokoelma. Se sisältää Yhdysvaltain eri viranomaistahojen ja esim. tieteellisten komiteoiden tuottamia luonnontieteisiin, terveydenhuoltoon ja tekniseen kehitykseen liittyviä tieteellisiä raportteja. Kokoelma on käytössä mm. Oulun yliopistossa

²³⁹ Golderman, G. and Connolly, B., 2003. E-books: Bundles of books. *Library journal*, **128**(17), pp.28.

Pennsylvanian yliopiston e-kirjasivu

www-osoite: <http://onlinebooks.library.upenn.edu/>

Sisältää n. 20 000 ilmaista englanninkielistä e-kirjaa. Kokoelma sisältää mm. Project Gutenbergin tarjoamaa kirjallisuutta. Kokoelma koostuu muiden vastaavanlaisten ilmaisten e-kirjakokoelmien tapaan vanhemmasta tekijänoikeuksista vapaasta aineistosta. Kokoelma sisältää myös Pennsylvanian yliopiston digitoimaa materiaalia. Kokoelmassa on hyvin monenlaisia ja eritasoisia kirjoituksia. E-kirjojen formaatit vaihtelevat runsaasti.

Project Gutenberg

www-osoite: <http://promo.net/pg/>

Project Gutenberg on vanhin olemassa oleva e-kirjapalvelu. Se on perustettu jo vuonna 1971 ja sisältää vanhaa tekijänoikeuksista vapaata materiaalia, joka on muutettu e-kirjamuotoon tai itse asiassa e-teksteiksi, esim. vanhoja klassikkoteoksia. Palvelu tarjoaa e-kirjoja/e-tekstejä erilaisissa tiedostomuodoissa ja se sisältää tällä hetkellä yli 12 000 teosta. Materiaalia on pääasiassa englanninkielistä, mutta kaikkiaan palvelusta löytyy materiaalia 25 eri kielellä, mm. suomenkielisiä teoksia. Koska palvelun kirjat ovat julkisella palvelimella, niitä voi käyttää kuka tahansa. Kirjoja voi lähettää muiden luettavaksi, jakaa parhaaksi katsomallaan tavalla, tulostaa, tallettaa cd:lle jne.²⁴⁰ Palveluun lisätään kirjoja nykyään n. 200 kirjan kuukausivauhdilla.²⁴¹ Vaikka Project Gutenbergin kirjallisuus on vanhaa ja pääosin englanninkielistä eikä "e-kirjojen" ulkoasu ole kovin houkutteleva, palvelusta saattaisi olla hyötyä etenkin sellaisten oppiaineiden opiskelijoille, jotka joutuvat käyttämään vanhempaa englanninkielistä kaunokirjallisuutta, kuten kielitieteilijät, kirjallisuuden opiskelijat ja ehkä historian opiskelijat.

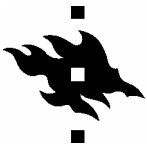
Virginian yliopiston ilmaisia e-kirjoja (The University of Virginia Library's Etext Center)

www-osoite: <http://etext.lib.virginia.edu/ebooks/>

Sisältää n. 1800 ilmaista e-kirjaa. Kokoelma paljon vanhaa materiaalia ja se sisältää mm. brittiläistä ja amerikkalaista kaunokirjallisuutta, Yhdysvaltain historiaa käsitteleviä teoksia, afro-amerikkalaisia dokumentteja, Yhdysvaltain sisällissotaa käsittelevää kirjallisuutta jne. Kokoelman e-kirjoja voi lukea joko Microsoft Ebook Readerilla tai Palm Readerilla. E-kirjat eivät siis toimi esim. Adobe Reader 6.0:lla.

²⁴⁰ Lake, S.E.L., 2003. Electronic Books FOR THE 21ST CENTURY. *Library Media Connection*, 21 (6), pp. 53.

²⁴¹ Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated.
<http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm> edn.

Worldlibrary

www-osoite: <http://www.worldlibrary.net/>

Osittain ilmainen e-kirjakokoelma, jonka HTML-kirjat ovat ilmaisia. HTML-kokoelmassa on yhteensä 27 241 kirjaa. Maksullinen kokoelma sisältää n. 64 358 PDF-e-kirjaa. Kokoelmat sisältävät myös suomenkielisiä tekstejä ja kirjoja. Yhteensä kirjoja on tarjolla yli 100 kielellä. Myös Worldlibrary sisältää paljon vanhempaa kaunokirjallisuutta. Maksullisen kokoelman rajaton käyttö maksaa vuosittain 8,95 dollaria yksityiseltä henkilöltä. Laitoskohtainen tilaus maksaa vuodessa 1 dollarin/FTE.

Seuraavien palveluiden kautta voi etsiä ja paikallistaa ilmaisia sekä myynnissä olevia e-kirjoja. Etenkin Digital Book Index on erittäin käyttökelpoinen työkalu.

Digital Book Index

www-osoite: <http://www.digitalbookindex.com/>

Sisältää yli 98000 e-kirjaa, joista 55000 on ilmaisia. Aineisto koostuu akateemisesta kirjallisuudesta kaunokirjallisuuteen. Palvelun on tarkoitus olla eräänlainen ilmainen ja kaupallisen e-kirja-aineiston hakemisto eli palveluun on koottu ilmaisia e-kirjoja pienemmistä ilmaisista e-kirjakokoelmista sekä tietoja erilaisten kaupallisten yritysten myymistä e-kirjoista. Palvelun materiaali on melko korkealaatuista, esim. useiden yliopistokustantamoiden kirjoja. E-kirjoja on tarjolla useissa eri formaateissa. Muihin ilmaisiin e-kirjakokoelmiin ja e-kirjahakemistoihin verrattuna Digital Book Index on selkeä ja korkeatasoinen.

Ebook Locator

www-osoite: <http://www.ebooklocator.com/>

OeBF:n (Open Ebook Forum) ylläpitämä hakukäyttöliittymä ja tietokanta, johon on koottu tietoja myynnissä olevista e-kirjoista. E-kirjoja voi etsiä mm. tiedostomuodon, kustantajan ja tekijän mukaan. E-kirjoista on koottu mm. hintatiedot, jälleenmyyjien nimet ja tiedostomuodot.

20 Lähdeluettelo

Adobe adds lending features to PDF delivery. 2002. *EContent*, 25 (8), pp. 13.

Adobes Acrobat eBook reader päivittyi versioon 2.1. 2001. *IT-maailma*.
<http://www.itinfo.fi/uutinen.php?id=755>.

Amazonin haku kattaa myös kirjojen sisällön. 2004. *Sektor.com*.
<http://sektori.com/uutiset/5079/amazonin>.

Back, M. and Harrison, S., 2002. The Roads not taken - Detours and dead ends on the design path of Speeder Reader, *DIS2002, Symposium on Designing Interactive Systems*, 2002, ACM press, pp. 193.

Ball, D., 2004. What's the "big deal", and why is it a bad deal for universities? *Interlending & Document Supply*, 32 (2).

Barnes & Noble's Online Arm Pulls Plug on E-Books. 2003. *Wall Street Journal - Eastern Edition*, 242 (50), pp. B4.

Bell, L., McCoy, V. and Peters, T., 2002. E-books go to college. *Library Journal*, 127 (8), pp. 44.

Bellaver, R.F. and Gillette, J., The usability of eBook technology: practical issues of an application of electronic textbooks in a learning environment. http://publish.bsu.edu/cics/ebook_final_result.asp.

Brown, G.J., 2001. Beyond print: reading digitally. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 390.

Bry, F. and Kraus, M., 2002. Perspectives for electronic books in the world wide web age. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 275.

Buckman, B.R., 2001. E-Commerce (A Special Report): The Classroom – Writing a New Chapter: Libraries aren't going away; But they are going to be very different. *Wall street journal*.

Ching, S.H., Poon, P.W.T. and Huang, K.L., 2003. Managing the effectiveness of the library consortium: a core values perspective on Taiwan e-book Net. *The Journal of Academic Librarianship*, 29 (5), pp. 304-315.

Chu, H., 2003. Electronic books: viewpoints from users and potential users. *Library Hi Tech*, 21 (3), pp. 340-346.

Chu, Y.C., Witten, I.A., Lobb., R.& Bainbridge, D.2003. How to turn the page. JCDL '03May 1-2, 2003 Houston, Texas.

Cleveland Public Library to open e-book collection. 2003. *Information Today*, 20 (2), pp. 42.

Coyle, K., 2003. E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. *Library Journal*, 128 (17), pp. 8.

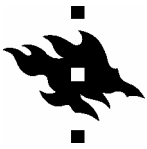
- Cox, J., 2004. E-books, Challenges and opportunities. *D-Lib Magazine*, 10 (10).
- CSU EAR. 2002. E-book pilot project final report. <http://seir.calstate.edu/ebook/index.shtml>.
- Crawford, W. 2004. Cites&Insights: Crawford at large. <http://cites.boisestate.edu/civ4i9.pdf>.
- Crawford, W. 2004. Cites&Insights: Crawford at large. <http://cites.boisestate.edu/civ4i10.pdf>.
- Crawford, W., 2003. The Crawford Files. *American Libraries*, 34 (4), pp. 88.
- Diaz, P., 2003. Usability of hypermedia educational e-books. *D-Lib magazine*, 9 (3).
- Dilevko, J. and Gottlieb, L., 2002. Print sources in an electronic age: a vital part of the research process for undergraduate students. *The Journal of Academic Librarianship*, 28 (6), pp. 381-392.
- Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 1. *Library Hi Tech*, 19 (2), pp. 113-124.
- Dillon, D., 2001. E-books: the University of Texas experience, part 2. *Library Hi Tech*, 19 (4), pp. 350-362.
- Dorman, D., 2003. Technically Speaking. *American Libraries*, 34 (1), pp. 94.
- E-book sales hit record. 2004. *Emarketer*. <http://www.emarketer.com/Article.aspx?1002874>.
- E-Books Reloaded. 2003. *PC Magazine*, 22 (19), pp. 26.
- Ebrary. 2003. Where content and technology unite; usage statistics.
- Falk, H., 2003. Electronic campuses. *The Electronic library*, 21 (1).
- Fialkoff, F., 2003. Too soon to ditch print. *Library Journal*, 128 (9), pp. 71.
- Fluckinger, D. 2004. Q&A: Tom Prehn on Adobe's new e-book store. *PDFzone*. http://www.pdfzone.com/news/740-PDFzone_news.html.
- Gelfand, J., 2002. User input: Experiences in assigned Reading from e-books, one NetLibrary experience. *Library Hi Tech*, 19 (1).
- Gibbons, S., 2002. 2002-last update, adobe content server for ebooks. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/newsletter2-5/adobe.htm>.
- Gibbons, S., Netlibrary ebook usage at the university of Rochester libraries. <http://www.lib.rochester.edu/main/ebooks/subject.htm>.
- Goho, A., 2004. Flexible e-paper. *Science*, 165 (5), pp. 67.
- Golderman, G. and Connolly, B., 2003. E-books: Bundles of books. *Library journal*, 128 (17), pp.28.
- Graham, J., 2003. E-books are getting a boost at Bookexpo. *Usa today* 6.3.2003.

- Hane, P.J., 2003. The latest on enterprise search products, e-books, and more. *Information today*, 20 (10), pp.7.
- Hane, P. J., 2004. Project Gutenberg Progresses, *Information Today*, 21 (5), pp. 28.
- Hara, Y., 2003. Consortium wants e-books to show images, text. *Electronic Engineering Times*, pp. 6.
- Harrison, B.L., 2000. E-books and the future of reading. *Computer Graphics and Applications, IEEE*, 20 (3), pp. 32-39.
- Hawkins, D.T., Electronic books: Reports of their death have been exaggerated.
<http://www.onlinemag.net/jul02/hawkins.htm>
- Hutley, S., 2002. Follow the Ebook Road: Ebooks in Australian Public Libraries. *Aplis*, 15 (1), pp. 32.
- Kenney, B., 2002. Will PDFs rule the world? *Library Journal*.
- Lake, S.E.L., 2003. Electronic Books for the 21st century. *Library Media Connection*, 21 (6), pp. 53.
- Landoni, M. and Wilson, R., EBONI electronic textbook design guidelines.
<http://ebooks.strath.ac.uk/eboni/guidelines/index.html>.
- Landoni, M., Wilson, R. and Gibb, F., 2001. Looking for guidelines for the production of electronic textbooks. *Online Information Review*, 25 (3), pp. 181.
- Langston, M., 2003. The California State University E-book Pilot Project: implications for cooperative collection development. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (1), pp. 19-32.
- Leander, K. 2004. Net publishing made profitable. *Wired*.
http://www.wired.com/news/mac/0,2125,64563-2,00.html?tw=wn_story_page_next1.
- Letts, M., 2001. E-Textbooks Test Emerging Platforms. *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 1 (1), pp. 25.
- Letts, M., 2001. MetaText: Building A New Kind Of Textbook. (Cover story). *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 1 (7), pp. 4.
- Looney, M.A. and Sheehan, M., 2001. Digitizing Education: A Primer on eBooks. *Community College Week*, 14 (2), pp. 6.
- Marshall, C.C., Price, M.N. Golovchinsky, G. and Schilit, B. N., 2001. Designing e-books for legal research, *JCDL'01*, 6/24-28 2001, ACM Press, pp. 41.
- Marshall, C.C. and Ruotolo, C., 2002. Reading-in-the-small: A Study of reading on small form factor devices, *JCDL'02*, july/ 13-17 2002, ACM press, pp. 56.

- Martinez-Unanue, R., Paredes-Velasco, M., Pareja-Flores, C., Urquiza-Fuentes, J. and Velazquez-Iturbide, J.A., 2002. Electronic books for programming education: A review and future prospects, *ITiCSE'02*, 6/24-26 2002, ACM Press, pp. 34.
- Mash, S.D., 2003. Libraries, Books, and Academic Freedom. *Academe*, 89 (3), pp. 50.
- Maxymuk, J., 2002. E-books. *The Bottom Line: Managing Library Finances*, 15 (1).
- Mckenzie, M., 2002. E-text Publishers Start to understand Their Markets. *Seybold Report Analyzing Publishing Technologies*, 2 (12), pp. 14.
- Milliot, J., 2000. Two studies see healthy book market ahead. *Publishers Weekly*, 247 (38), pp. 10.
- Morrill, J.H., Wisconsin public library consortium (WPLC) WATF grant evaluation report. <http://www.wils.wisc.edu/coop/vendor/netwipc.pdf>.
- Mäenpää, A., PDF ja julkaiseminen. Yliopistopaino.
- Nelson, L. and O'neil, F. (2001). Electronic monographs in the academic library: an implementation story. *Lasie*, 32(2/3), pp. 13-20.
- Oittinen, P. 2004. Teknillinen korkeakoulu. Mediatekniikan perusteet 1. http://www.media.hut.fi/~as75120/2004/luennot/01_20-01-04_PO.pdf.
- Oquist, G. and Goldstein, M., 2003. Towards an improved readability on mobile devices: evaluating adaptive rapid serial visual presentation. *Interacting with Computers*, 15 (4), pp. 539-558.
- Pace, A.K., 2004. Technically speaking. *American libraries*. 35 (8), pp. 74.
- Perez, R.C. and Alaman, X., 2002. Creating e-books in a distributed and collaborative way. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 288.
- Peters, T.A., 2003. Was that the Rubicon, Lethe, or Styx we just crossed? Access conditions for e-content. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 27 (2), pp. 215-223.
- Plosker, G., 2004. Internet librarian returns to Monterey. *Information today*, 21 (1), pp.1.
- Poftak, A., 2001. Getting a read on e-books. (Cover story). *Technology & Learning*, 21 (9), pp. 22.
- Ramirez, D. & Gyeszly, S. D. 2001. Netlibrary: a new direction in collection development. *Collection building*, 20 (4), pp. 154-164.
- Reid, C., E-book Sales Up 30% In First Half of '03. *Publishers Weekly*, 250 (38), pp. 12.
- Reid, C., 2004. E-Book Sales Up; PDM Becomes eReader.com.. *Publishers Weekly*, 251 (25), pp. 8.
- Reid, C., 2002. E-book Users Surveyed Online, in College. *Publishers Weekly*, 249 (36), pp. 12.

Reid, C. and Holt, K., 2003. Barnes & Noble.com Exits E-book Market. (Cover story). *Publishers Weekly*, 250 (37), pp. 9.

Reid, C. and Zeitchik, S., 2003. Gemstar E-books Shutdown. *Publishers Weekly*, 250 (25), pp. 10.

Rogers, M. 2004. Librarians, Publishers, and Vendors Revisit E-books. *Library journal*. <http://www.libraryjournal.com/article/CA408338>.

Rogers, M. 2004. Librarians, Publishers, and Vendors Revisit E-books. *Library journal*, <http://www.libraryjournal.com/article/CA408338>.

Rogers, M., 2003. Low attendance and lively sessions at InfoToday 2003. *Library Journal*, 128 (10), pp. 27.

Rogers, M., 2001. Survey reveals college students' growing preference for e-texts. *Library Journal*, 126 (2), pp. 31.

Schreiner, K., 2000. E-books: it's all in the resolution. *Multimedia, IEEE*, 7 (2), pp. 15-18.

Taylor, C., 2003. "Google your books". *Time*. 162/19. pp.118.

Waycott, J. and Kukulska-Hulme, A., 2003. Students' experiences with PDAs for reading course materials. *Personal and ubiquitous*, 7 (1), pp. 30.

Williams, P.E., 2003. Will a Digital Textbook Replace Me? *T H E Journal*, 30 (10), pp. 25.

Wilson, R., Landoni, M. and Gibb, F., 2002. A user-centred approach to e-book design. *The Electronic library*, 20 (4), pp. 322.

Muut verkkolähteet ja materiaalit:

Adobe. Adobe content server. 2004. http://eurostore.adobe.com/cgi-bin/fi1/templates/product.html?id=8254aRnd&mv_arg=ADCS

Adobe. Adobe content server 3. 2004. <http://www.adobe.fi/products/contentserver/main.html>.

California digital library. Escholarship editions. http://texts.cdlib.org/escholarship/subjects_public.html.

Desktop author. 2004. <http://www.desktopauthor.com/>.

Digital book index. <http://www.digitalbookindex.com/>.

Docendo. <http://www.docendo.fi/?t=eki>.

E-book library. 2004. About e-book library. http://www.ebl.ebooks.com/about_ebl.asp.

E-book library. 2004. An introduction to e-book library. http://www.ebllib.com/pdfs/ebl_brochure.pdf.

Ebook locator. Oebf. <http://www.ebooklocator.com/>.

- Fictionwise. 2004. Fictionwise lending library. <http://www.libwise.com/fll/LibInfo.htm>.
- Internet public library. Online texts. <http://www.ipl.org/div/books>.
- It-info. <http://www.itinfo.fi/teksti.php?sivu=esittely.html#itnetplus>.
- It-info. 2004. It-infon käyttö. <http://www.itinfo.fi/teksti.php?sivu=ohjeet.html#ehdot>.
- Metatext. Digital textbooks. <http://metatext.com/>.
- McGraw&Hill. 2004. Primisonline. <http://www.mhhe.com/primis/catalog/pcatalog/DISC-1.htm>.
- National academies press. <http://www.nap.edu/index.html>.
- Opiskelijakirjasto. 2004. Elektroniset julkaisut.
<http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/ekirjat/ekirjat.jsp?content=entry&isbn>
- Overdrive. <http://www.overdrive.com>.
- Overdrive. 2004. Ebook tutorial. http://www.overdrive.com/Resources/EBookTutorial_2004.pdf.
- Project Gutenberg. <http://gutenberg.net/browse/languages/fi>.
- Project Gutenberg. <http://promo.net/pg/>.
- Tampereen yliopisto. 2004. E-kirjasto. Verkkokirjat.
<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/oppimiskeskus/verkkoinstitu/verkkok.shtml>.
- Tampereen yliopisto. 2004. E-kirjasto. Verkkokirjat.
<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/tietokannat/netlibraryohje.shtml>.
- University of Pennsylvania. <http://onlinebooks.library.upenn.edu/>.
- University of Virginia. Electronic text center. Free e-book library for the Microsoft Reader and Palm. <http://etext.lib.virginia.edu/ebooks/>.
- Worldlibrary. <http://www.worldlibrary.net/>.
- WsoyPro. <http://www.wsoypro.fi/>.